Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Lokalhistorisk Årsskrift 1998

Egnshistorisk Studiecenter

Ulfborg - Vemb

Lokalhistorisk Årsskrift 1998

12. årgang

Udgivet af
Egnshistorisk Studiecenter
Ulfborg - Vemb

Bestyrelsen 97/98:
Birgith Sørensen, formand
Kaj Poulsgaard, næstformand
Jens Ebbensgaard, kasserer
Inga Yde, sekretær
Johanne Marie Stender, redaktør

Komunalbestyrelsens repræsentanter:
Marianne Gregersen, forvaltningschef
Henning Hansen, kulturudvalgsformand

Redaktion:
Johanne Marie Stender, redaktør
Birgith Sørensen

Udgiver: Egnshistorisk Studiecenter
Ulfborg Kirkebyvej 8
6990 Ulfborg
Tlf. 97 49 14 07

Tryk og Sats: Hee Offset
ISSN 0903-9074

Tekst Century 751 BT

Forsidebillede: Elise Pedersen, Husby Klit
1857 - 1927

Indholdsfortegnelse

5 *Johanne Marie Stender*
Min kære Lise....
Mads Bækby Sørensens erindringer fra Husby Klit

28 *Kaj Larsen*
Egen fra Kloster

31 *Kaj Munk*
Knaldperle

32 *Kristen Bro*
Ester Arbjergs erindringer

44 *Steffen Steffensen*
Kvalifikationer

45 *Ole Ravn*
Landmand og Bager

48 *Rudolf Uhre*
Visdommens Hus

72 *Rudolf Uhre*
Morten Thuesen Stage

74 *Birgith Sørensen*
Formandens beretning

77 Tak

78 *Jens Ebbensgaard*
Regnskab

Forord

Johanne Marie Bækby Stender

Få år før sin død i 1939 nedskrev Mads Bækby Sørensen sine erindringer fra Husby Klit.

Mads Bækby Sørensen var min oldefar på fædrene side. På godt og ondt har han skrevet om livet på klitten i forrige århundrede og om sin store kærlighed til naturen. Jeg blev dybt rørt over at læse den stærke følelsesladede beretning og hans varme kærlighedserklæring til sin elskede Lise.

Hermed gives oplevelsen videre til årsskriftets læsere.

Elise Pedersen 1857-1927

Mads Bækby Sørensen 1858-1939

Min kære Lise....

Børnene siger, jeg skal skrive noget om mig selv, hvad jeg ikke synes, er så let for mig. Det ville være langt lettere at skrive om jeres mor. Jeg er blevet en gammel og erfaren mand, som det hed sig er god at gæste, men det kan jeg ikke rigtig få til at rime for mit vedkommende. Gammel kan jeg ikke komme udenom, det går med mig, som med træet i skoven: Det visner og falder om af sig selv. Erfaringer skal jeg ikke skrive meget om, de er alle dyrekøbte, der står skyld på dem alle, og ikke én eneste står der noget på til min fordel. Ja, kære Gud, hvor mange erfaringer har jeg ikke gjort. Slet dem ud som havet har udslettet de mange tusinde fodspor, jeg har efterladt mig ved den friske strand, og som nu ligger ude ved den yderste revle og er udslettet for tid og evighed. Hvor mange tanker har jeg ikke tænkt, som er tilintetgjort, som bølgerne knuses mod stranden, og jeg syntes at være så langt borte fra det, som jeg inderst inde gerne ville.

Jeg er født på Husby Klit den 24. april 1858. Fars og mors barn. Fars moster syntes, det blev for meget med de barneskrig, nu ville hun ikke have mere af det, og så måtte far og mor flytte til Sønder Nissum, hvor moster fik dem i en lille god ejendom. Det var i 1860, jeg var altså 2 år dengang.

Dem der kom efter far og mor var hos moster i 3 år, så kunne de ikke enes længere med hende, og så ville hun have dem i den ejendom, hvor far og mor var. Far måtte så ud og høre om en ny ejendom. Han tog over fjorden og købte Nørre Ballesig. Der skulle ikke ret meget udbetales for at flytte ind, der var ingen vanskelighed med det.

Nu var familien blevet forøget med 3 børn, så vi var nu i alt 10 børn at flytte til Ballesig med. De flyttede dertil den 1. april 1863, jeg var altså 5 år.

Nu kom moster i tanke om, at hun ville have mig ud på Klitten, jeg bar jo stamnavnet, og det måtte ikke uddø. Det var sikkert noget mod fars og mors vilje, men der var ingen vej udenom. Mosters vilje måtte ske. Far og mor kørte mig til Stadil, hvor far havde 2 søskende, hvoraf den ene var min gudmor. Den anden, som var lidt ældre, skulle så vejlede mig til Husby Klit, hvor jeg fik en god modtagelse af den gamle moster.

Jeg husker, jeg tillidsfuldt gik ved hendes side med min lille hånd i hendes kraftige. Det var, som blev jeg ført ind i en ny verden, de høje bjerge og alt i naturen, fuglelivet var jo langt større. Her var så meget til at optage mit barnlige sind, men havet og de mange strandinger, der kom sejlende hen over strandkanten, og bjergene, var det der optog mig mest.

Mor var ikke glad for at skulle sige farvel til sin dreng, som hun jo nok kendte lidt til. Jeg var en urolig natur og havde let ved at løbe panden imod. Jeg tror, at mor har bedt Gud Fader i Himlen om at have et vågent øje med mig. En mors forbøn har en lang rækkevidde, jeg føler det næsten, som varede den hele mit liv, sådan en rigdom kan en mors bøn have så mange år efter.

Jeg ved, jeres mor har bedt mange bønner før I blev født, og mange flere siden. Jeg er glad ved at tænke på, at I har haft en god

mor, og det bør I også være. En god mor vil altid få sit barn til at vende tilbage til det gode, som Vor Herre selv har lagt til spiring i det barnlige liv.

Havet kunne jeg ikke blive træt af at se på, det må have været meget interessant for mit barnlige sind, at se de vældige bølger forme sig så smukt i en bue og så skyde op på stranden.

Det er næsten, som jeg ser mig selv stå der endnu og se på dem. Det er morsomt med sådanne indtryk, der kan blive at huske - ja, barndomsminder holder længe. Jeg kan huske om foråret, når jeg fik fårene ud, og de mange små lam hvor hurtigt de kunne slå sig sammen i flok og lege som små børn, og jeg kunne more mig over at se på dem. Det barnlige sind er så modtageligt for alt, hvad det hører og ser, og er med i det alt sammen. Nu har jeg ligesom en fornemmelse af, at jeg er ved at blive gammel, kræfterne er jo ved at svigte, og livet ebber stille og ubemærket ud, og hvad der rører sig omkring, ligesom ikke kommer mig ved. Hvor forandret kan tiden ikke gøre én, nu er det som om, alt det, der rører sig omkring mig, ikke kommer mig ved, og jeg begynder at føle alderen - kræfterne bliver mindre.

Moster var en god plejemor, hun holdt huslærer for mig. Den første var fra Vedersø og hed Jan Tillegaadt, og den anden hed Jens Klourup, og var fra Sønder Nissum. De var begge rolige og besindige mænd, var godt oplyst efter den tid. Jeg tror nok, jeg var en flink elev, der var jo heller ikke lejlighed for mig til at lave spilopper.

Ja moster var en god plejemor, hun ofrede alt for min skyld, jeg skulle være en klog og god dreng, om det stod til hende, men desværre går det tit sådan, at den der bringer det største offer, får det slettest betalt, og sådan gik det også her.

Forårstiden var min skønneste tid, da vi havde mange karle og piger til fiskeriet. Da var der jo liv og lystighed, selv om tonen ikke altid var så god for en dreng i min alder, jeg syntes heller ikke, det kunne kaldes rå. Jeg husker de gav mig for meget brændevin engang, hvad der ikke var så vanskeligt, da jeg var meget begærlig efter det. Da jeg ikke kunne mere, lagde de mig op til nogle, som havde drukket et par dage i forvejen. Jeg tror nok, de selv var noget skamfulde over det - det skete i hvert fald ikke siden. Jeg tror også nok, jeg var afholdt af dem alle, især esepigerne havde jeg et særligt godt forhold til. Karlene var jo meget af tiden på havet, men når de ikke var på havet, var der jo en farlig sjov.

Jeg skulle passe fårene, hvad der ikke var så let en sag. De ville helst ind på agrene og rugen, som var strengt forbudt, skønt det var sjældent, der blev nogle kærner i det. Jeg ville helst være nede ved havfolkene, og så gik det jo galt med fårene, og moster kom og kaldte på Mads. Som en pil var jeg efter dem og var hjemme igen førend den gamle. Lars ville altid drille mig, når jeg kom - det var nok grim kaffe, Mads. Nå, moster var ikke så slem, det gik snart over med hendes vrede.

I sommertiden når fårene var i tøjr, skulle de flyttes 3 gange dagligt, der var 12-13 par, som var spredt over den lange strækning, vi havde af klitter. Da havde jeg god brug for mine raske ben, især i høst og

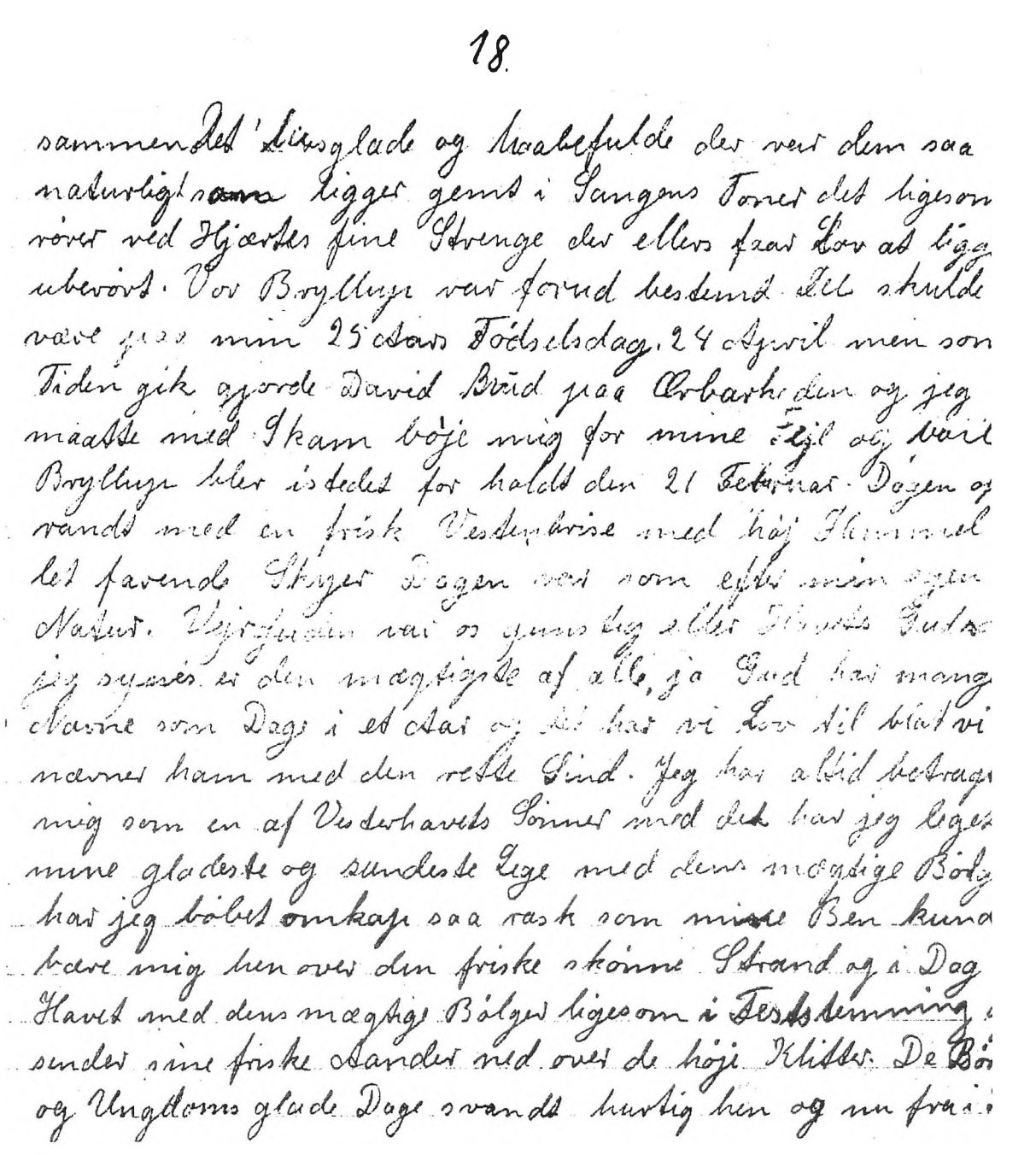

18.

sammendel Livsglade og Maaltefulde dier vær dem saa naturligt sama ligger gemt i Sangens Toner det ligesom rører ved Hjærtes fine Strenge der ellers fraar Lov at ligge ubevørt. Vor Bryllup var forud bestemt det skulde være paa min 25 aars Fødselsdag. 24 April men som Tiden gik agtede David Bird paa Arbarhuden og jeg maatte med Skam bøje mig for mine Ejl og dvil Bryllup blev istedet for holdt den 21 Februar. Dagen oprandt med en frisk Vestenbrise med høj Himmel let favende Skyer Dagen var som ethvert andet Naturt. Hjertelig vel os ynnes dig o Ære Himmels Gud jeg synges i den mægtigste af alle, ja Gud har mange skønne som Dage i et Aar og dit har vi Lov til blot vi nævner ham med den rette Sind. Jeg har altid betragtet mig som en af Vesterhavets Sønner med det har jeg ligesom mine gladeste og sundeste Ege med dens mægtige Bølge har jeg bedst omkaas saa vant som mine Ben kunde bære mig hen over den friske skønne Strand og i Dag Havet med dens mægtige Bølger ligesom i Vestenstemning sender sine friske Sander ned over de høje Klitter. De Bø og Ungdoms glade Dage svandt hurtig hen og nu frai

Mads Bækby Sørensen skrev sine erindringer i hånden. Her et udsnit fra siderne.

af blive vi to om vaadet hvordan man det skal g
Aline to beslægtede. Naboer som var indbudt til Frokos
i Dagens Anledning mødte ogsaa i god tid med fuld
Humør saa Lise blev ikke udsat for de Ønsker man
kan da ogsaa skulde blive ved jeg havde bestilt en K
kust fra Fjord som ved en given Lejlighed havde faa
lovning paa at køre for mig til Brylluppet det var en Brød
til min Søsters Mand i Bjerrehuse jeg kunde jo nok have
faaet en noget nærmere men det var engang bleven bestem
og saa blev det saadan de var alle vaske Karsvende der vi
gerne vasket af sted saa vi kan lidt bag paa Lise og Madam
Pedersen som ikke var helt færdig med at lægge sidste
Haand paa hendes gamle Pige og min svukne
Brud. Lise mødte med hendes Livsglade Humør og bød os al
venlig Velkommen og hvad gjorde det saa om der mangle
et Par Vaade i Kløret. De mødte alle i Festforsamling hos
min Mor snaalde vi sammen og det var hende vi allerno
vilde have samlet. Da vi var færdig til at komme i Kirk
hvor den Alvorlige Del af Festen skulde foregaa syd dage jeg
at vi allerede var blevne to om vaadet jeg syntes vi ku
gaa de 5 Minutters Gang til Kirken men Lise sagde nej

slet, da skulle jeg jo rive af. De dage vi skulle slå på engen, var til tider ret strenge. Da skulle jeg jo ret tidligt op og omkring til de mange får og ungkreaturer, inden jeg skulle med i engen. Om middagen skulle jeg omkring til fårene og ungkreaturerne igen for at give dem vand. Det skulle jeg gøre, medens de andre skærpede deres høleer, og da skulle der være fart på Det skete en enkelt gang, jeg løb mig træt i at løbe bakke op og bakke ned - der var vel tre fordybninger, hvor jeg kunne gå ned og skjule mig, og dernede var jeg hjemme i Nees hos mor og far og søskende i mine tanker, og tårerne fik frit løb en kort tid. Når det var overstået, bad jeg mit Fadervor. Jeg skulle passe nøje på, jeg ikke faldt i søvn, når det var i middagsheden. Jeg blev en enkelt gang kaldt tilbage til det virkelige liv af den lille glade sanger, som slog sine triller over mit hoved. Så måtte jeg have fart på igen. Hestene skulle jo hjem og vandes. Så gik det i galop, jeg tør nok sige, jeg var en rask dreng, men voksede alt for hurtigt fra barnelivets fagre dage og kom alt for tidligt med i de unges lag.

Når Sankt Hans kom, blev alle de mennesker spredt for alle vinde.

Der var en dag, jeg kom til at sige til dig, at det måtte være rart at blive gammel. Meningen var ikke at blive gammel, hjælpeløs og til besvær for sig selv og andre, men at komme til at eje det barnlige sind, som det siges, én kan komme til at eje, når én bliver gammel.

Sankt Hans markedet i 1875

I de dage var der sypiger på Husby Klit, mesteren hed Maria og lærlingen Lise, begge fra Husby. Jeg, tillige med flere, spadserede den lange vej, ca. 3 mil, til Ringkøbing, for der at more os den lange dag, og tog så med aftentoget til Tim, hvor kromanden fra Broger holdt med heste og skavvogne for at få markedsgæsterne med hjem. Vi var i alt 25 som tog plads på vognen, jeg kom til at sidde ved sypigen, om det var tilfældigt, tør jeg ikke påstå.

Efter ankomsten til Broger svang vi os lystigt rundt i kromandens stue ved violinmusik, og først ved totiden holdt vi op. Jeg og Lise var foran og holdt os i en afstand, så vi kunne høre, men ikke ses af de andre, som fulgte efter. Det var tåget og diset over de store engstrækninger mellem Stadil og Tim, som vi skulle passere. Det var mosekonen der bryggede og gærede, eller måske rettede naturens kræfter kulden og varmen, der forplantedes som damp og drev i store striber, kølig og klam hen over os. Lise ligesom trykkede sig nærmere ind til mig, som skulle jeg beskytte hende mod alt det kolde og klamme i naturens verden. Hvad er det, der gør, at jeg husker det, som det var i går? Er det mosekonen, der har sat det unge blod, som er så let bevægeligt, i kog, eller har vi følt en gensidig varme, som ikke har formået at dampe væk.

Vi nåede Husby Klit ved solopgang og havde selvfølgelig talt om dagens begivenheder, dit og dat. Blandt andet kan jeg huske, jeg fik sagt, at en skrædder syntes jeg ikke om. Nu nok om det, markedet var for mit vedkommende vellykket, men for Lises var det noget andet - hendes mester talte ikke med hende i 2 dage uden det aller nødvendigste. Grunden var den, at hendes mester også var forelsket i den 17-årige yndling. Kort efter opgav Lise skrædderiet og tog plads hos lærer Pinholt.

Moster var nu 75 år. Alt handel og gårdens drift blev så godt som overladt til mig.

Samme vinter kom jeg på Galten Højskole, hvor jeg tilbragte en udmærket vinter. Jeg var vist temmelig ung, men alligevel fik jeg mange gode indtryk. Vi havde juletræ, som jeg aldrig havde været med til før, i det store forsamlingshus, hvor vi var flere hundrede til at slå kreds og tage hinanden ved hånden, danse rundt og synge julesalmer. Det var så overvældende for mig, så jeg næsten ikke vidste, om jeg var på jorden eller i himlen. Det var en barnlig oplevelse, som var skøn for en 17-årig dreng. Der kunne skrives meget om den vinter 1875 - 1876, det var den strengeste vinter, jeg har oplevet.

Første april kom jeg hjem til klitten, hvor alting gik som sædvanlig. Hen på efteråret træffer jeg sammen med lærer Pinholt's pige oppe i Husby klitter, hvor vi begge skulle gøre plantagearbejde tillige med flere. Mærkeligt nok kom hun til at sætte planter efter mig, det var nu næsten 1½ år siden, vi spadserede hjem fra Sankt Hans marked, og i den tid sjældent set hinanden, så det var os meget belejligt, at få det frisket op igen.

Året efter, 19 år gammel, blev jeg indskrevet til marinesoldat og skulle melde mig i København den 1. april 1878. Dagen før skulle jeg omkring og tage afsked med mine gode venner og bekendte, men det gjaldt sikkert nok mest Lise. Jeg kom til Kirkeby[1] ved aftenstid, for at ingen skulle vide, hvad jeg var ude efter. Bedstemoder var altid så hjælpsom og hjalp mig ud af min forlegenhed, fik sendt bud i hemmelighed efter Lise, der kom hjem med sit friske, livsglade ansigt, og vi tilbragte en times tid sammen oppe i bedstemors storstue, hvor Lise sad på mine knæ og purrede op i mit hår og mindelig berøvede mig for en af mine krøller, som hun sikkert har sat stor pris på, og jeg var selvfølgelig heller ikke uimodtagelig for hendes kærlighed. Ved afskeden gav jeg Lise mit ur, som hun skulle opbevare for mig, til jeg kom hjem, hvad hun var lykkelig ved. Samtidig gav jeg løftet om at skrive, hvor jeg end friede på fint papir. Skønt det var nogle skrækkelige kragetæer, hun modtog, var det sikkert de mest lykkelige breve, hun har fået.

Den 1. oktober 1878 blev vi hjemsendt, og jeg skulle i den anledning melde min hjemkomst til sognefogeden. Det var mig meget belejligt, da jeg så samtidig kunne besøge Lise.

Jeg husker en stormfuld eftermiddag ind under jul, jeg var vel dengang omkring de 20. Jeg var ved havet og skulle bjerge strandingsgods, og hvad der ellers var drevet i land. Det trak op, som skulle der bryde et forfærdeligt uvejr løs. Jeg søgte op i klitterne og marehalmen for at søge ly, og det varede kun et øjeblik, før det brød løs med en voldsom kraft af haglbyger med lyn og torden.

Himmel og hav stod ligesom i et, skyerne fór hen over bjergene med lynets fart, som var de i berøring med dem, og havfråder røg op over bjergene i store masser og forsvandt med stormens fart. Det var som om, at Vorherre havde sluppet alle onde ånder løs. Jeg følte mig uhyggelig til mode, det var så mørkt, at jeg knapt kunne se

1. Husby Kirkeby

stien, da jeg søgte hjem mod de varme stuer, der hvor så mange før mig har søgt ly en uvejrsnat. Jeg har sikkert tænkt noget i den retning, som Jakob Knudsen skriver i sin sangkære:

Gud vær mig nær, thi uden dig ensomhed mig truer,
vær mig nær, thi uden dig jeg for mørket gruer,
hold mig med din faderhånd, så jeg dig fornemmer,
fri mig ud af mørkets bånd, så min frygt jeg glemmer.

Med roser på kind....

Så går det meste af et par år, hvor vi nøjes med at se hinanden en gang imellem. I 1880 knap 22 år, får jeg skib udrustet til havfiskeri, hvortil hører 8 mand og 6 esepiger og min egen person, når det er havvejr. Samtidig byggede jeg den store lade og fløjhuse, så jeg var meget optaget og havde gårdens drift ved siden af. Der kunne ikke blive megen tid til at tænke på kæresteri, hvorved jeg ville forsømme mine pligter, og jeg tænkte, at det måske ikke var andet end barnagtighed fra første færd, der ikke kunne holde livet ud. Samtidig var der en god ven, der fortalte mig at Kristen Bank, den rige mands eneste søn, gjorde alt muligt for at indtage den plads, jeg havde vundet hos Lise. Da var det, som al min kærlighed vågnede med al sin styrke. At hun, den friske, livsglade fagre mø, som jeg havde drømt om i årevis, skulle blive en andens, det var ikke til at holde ud at tænke på. Nu måtte jeg have talt med hende snarest mulig. Men naturligvis skulle det opsættes til søndag, da kunne jeg jo lettest få hende i tale. Ved aftenstid tog jeg af sted. Ingen skulle vide hvor eller hvorhen. Da jeg var kommen godt halvvejs, var det ved at være mørkt. Så pludselig møder jeg en gammel kælling. Det er jo ikke nogen fin benævnelse, men det står i forbindelse med den gamle hedenske overtro, som jeg ikke var uberørt af. Lidt efter mødte jeg den anden og et øjeblik efter den tredje, det var næsten, som de kom op af jorden for næsen af mig.

Jeg var i pinligt humør, jeg vidste, Kristen Bank var en farlig medbejler for mit vedkommende. Han havde gjort alt muligt for at få Lise til at tro, at jeg ikke brød mig mere om hende end nogen anden. Endelig nåede jeg til Kirkeby. Bedstemoder var så lavmælt, og var ikke som hun plejede, når jeg kom.

"Er Lise hjemme, vil jeg gerne tale med hende", fik jeg sagt. Samtidig opdagede jeg, at min medbejler også var mødt op, han holdt sig i baggrunden. Jeg må indrømme, at jeg havde forsømt at fri til Lise. Skønt det nu var godt 5 år siden, vi fik godhed for hinanden, havde jeg endnu ikke haft mod til den, for mig så alvorlige handling, hvorimod Lise sikkert havde ventet i lange tider. Der må jeg tilstå, at min medbejler var langt hurtigere til at vælge og handle. Han havde allerede i den korte tid friet flere gange med fagre ord, der var ledsaget med varme følelser og gyldne løfter. Den aften ventede han besked, så det var et meget kritisk øjeblik for sådan et par unge gutter, jeg var godt 22 år og Kristen Bank var knap 20 år.

Endelig fik jeg Lise i tale. Vi gik op i storstuen, hvor vi kunne være uforstyrrede, og jeg fik hende på knæene, som hun plejede, når vi var ene med hinanden. Jeg

var skadefro nok til at tænke: "Nu skal du få lov til at vente min ven", om det stod til mig. Jeg opdagede snart, at det ikke var den livsglade og elskværdige Lise, som jeg før havde ejet, men som nu var ved at glide bort fra mig. Jeg undskyldte mig så godt jeg kunne, men lige meget hjalp det. Lise holdt sig stiv og kold som is, der var vanskelig at få til at tø op. Lise var blevet forgiftet af Kristen Bank's gyldne løfter. Der var ligesom kommet noget trods og hævn op i hende, nu skulle hun vise mig: Hun behøvede ikke at vente efter mine lejligheder.

Da der var gået et par timer, og jeg var udtømt for min veltalenhed uden virkning, gjorde jeg vold på mig selv, tog Lise i hånden til farvel, ønskede hende held og lykke med den anden ven, men jeg var ikke mere end ude, før Lises modstand var brudt, og hun havde gjort noget imod sit hjertes vilje. Men da var det for sent, så jeg tør nok sige, at ingen af os fik nogen glæde ud af den aften, jeg for mit vedkommende var i pinligt humør.

Nu ville skæbnen, at jeg et par dage efter fik mæslinger, og de var meget ondartede, og når jeg så fik 5 års kærestesorg lagt til, som var endnu meget værre, så er det let forståeligt, at jeg ønskede mig en ende på livet, så jeg kunne blive fri for alle de kvaler. Men sådan gik det ikke. Jeg var alt for stærk en natur til sådan at bukke under. Jeg lå i samfulde fire dage - kom op, men var meget sløj og ville helst være i ensomheden, så jeg kunne tænke lidt for mig selv. Det skulle altså være sådan. Jeg måtte jo være fornuftig og glemme, hvad der ikke var så let. Jeg bad til Gud, der altid vil det bedste, selv til bunds i kærlighed ser klar hans forsyns øje.

Det lykkedes ikke at glemme min kære Lise, det var næsten, som min kærlighed blev forøget, og jeg kunne ikke modstå tanken om blot at se hende. Så bestemte jeg mig til at gå i kirke den førstkommende søndag, hvor jeg ventede at se hende. Jeg satte mig et par stole nedenfor på den modsatte side, som hun sad på, så jeg let kunne opdage, om jeg ikke var mere for hende, eller om hun ville gøre sig ulejlighed for at se mig.

Lise modstod ikke sit hjertes vilje, hun lånte mig sine bedårende øjne, og de talte hjertets sande sprog langt stærkere end ord, så jeg tør nok sige uden at komme sandheden for nær, at Lise friede til mig med sine øjne, men det var også skudåret 1880.

En aften i ugens løb gjorde jeg turen om igen til Kirkeby. Hvor utrolig det end lyder, mødte jeg 3 mænd omtrent på samme sted, hvor jeg forrige gang mødte de 3 koner - var det et godt varsel?

Jeg gik rask til, lagde planer om en aftentur med Lise i Guds fri natur. Jeg nåede snart Kirkeby, og mærkede straks på bedstemoder, at jeg var meget velkommen. Hun vidste nok, hvad mit ærinde gjaldt. Lise kom hjem som en vind med roser på kind, glad i sind, hendes velkommen lød - og jeg bad om en aftenstund. Straks Lise mig bød sine arme så bløde, tog vi hinanden om livet, som skulle vi ej mere skilles, vi følte nu lykken så stor, der sagde langt mere end ord. Langs med Kirkeby bakke gik vi som i skjul, i tavshed op mod det gamle kirkehus og de dødes have, som gemmer så mange minder, men også mange gode og dyrebare minder, og noget af begge dele må vi opleve, om livet ikke skal blive hult og

tomt, ligesom det gøre sammen med det syndige liv.

Den gamle have gemmer også noget af min slægt, som jeg aldrig har kendt - og vore forældre, der har bygget den smukke kirke i deres ansigts sved med tro på Gud, og som nu snart har stået i tusinde år og lydt - kaldt på gamle og unge. Sjæletræt og tungt talt livets alvorlige sprog til de mange, også til dem, der vandrer forbi.

Jeg har så mange minder fra min tidlige ungdom, som jeg så gerne vil mindes, og som ikke vedkommer den aftens begivenhed. Som om søndagen når jeg stod under kastanjetræets vældige krone, det som står ved siden af kirkeindgangen i læ for den stærke vestenvind, og så op ad kirkens smukke spir, som præger så højt op mod Gud i hjemlig verden, og hørte klokkens malmfulde toner, som en røst fra himlen, der kalder Guds menighed til samling og andagt, så de storlemmede vejrbidte mænds ansigter fra land og hav i ærbødighed blotte deres hoveder, da var det, som jeg blev berørt af en usynlig magt. Selv om det kun varede en liden stund, gemmes mindet herom.

Nu er den ærbødighed for længe siden forsvundet. Nu er det et dagligt misbrug og en plage for manges vedkommende. I Husby klit hvor min dåbs hellige handlinger er foregået, og mit navn skrevet i livets bog, der har jeg knælet for Guds hellige alter og bekræftet min tro, i den trefoldigheds navn, den almægtige Gud Fader, hans enbårne søn og Guds helligånds navn, og givet pastor Hansen som pant for mit løfte. Han, der lagde mig de gode ord på sinde og holde fast ved det du har, at ingen skal tage din krone.

Hvor dårligt jeg end har holdt mit hellige løfte og pastor Hansens velmente ord, har jeg dog en følelse af, at Gud aldrig helt har tabt mig af syne. Det er jeg glad og taknemmelig for, og håber det aldrig må ske. Vi går nu ind i skoven for der at gemme os, så ingen skal berøve os noget af vor lykke. Det er mørkt mellem de høje træer, der er ingen måne på den hjemlige himmel, men til gengæld var der en mangfoldighed af tindrende stjerner, de blinkede så hemmeligt og venligt, som vidste de den gåde vor fremtid ville bringe.

Vi faldt om ved siden af en høj bakke, hvor der stod to mægtige graner, der ligesom var vokset op sammen. Vi satte os under deres prægtige kroner, som var prydet med en mangfoldighed af fine nåle. Hvem af os tænkte på, at det ligesom kunne være et billede på livet. Det var som skovguden sagde: "Her kan I sidde og tale hjertets hemmelige sprog, vi er eders tavse vidner".

Vi havde jo ligesom været borte fra hinanden og nu fundet hinanden igen. Jeg tror ikke den lille frist var til skade for nogen af os. Vi havde mistet det kæreste, vi ejede og fået det tilbage, og da først kommer det til sin fulde ret. Nu gav vi hinanden vore uforbeholdne løfter om at dele fællesliv og fælleshjem. Nu var jeg altså kommen ud over det, som jeg havde gået og ruget over i det lange løb, og som Lise med længsel havde ventet, det der er afhængig af livets lykke. Jeg har tit tænkt på, hvad om Vorherre havde taget min Lise, og det var blevet vort sidste møde, så ville jeg sikkert have opsøgt de tvende graner, hvor vi sad, og blandet min sorrig med hin lykkelige aften.

Alt i skoven var så stille og tyst, det var som om aftenfreden havde jaget alle skovens trolde på flugt, og al liv var slumret ind i den fredfyldte verden for atter ved morgengry at vågne op på ny. Kun en skovdue kom flagrende og satte sig i vor nærhed. Lise syntes, det var belysende skønt, at moster så tit havde drillet mig med én af Kirkeby's duer. Dens kurren lød så vidunderlig køn, som ville den ønske os lykke og held.

Som jeg sad og følte vor lykke, hørte jeg havets hjemlige røst. Det var de stolte, mægtige, rullende bølger, der sang deres evige sejrssang mod den bratte danske strand. De dybe toner lød så drømmende alvorsfulde i den stille, tavse nat. Det var, som Havguden ville minde os om, at det var ham, vi kunne takke for vor fælles lykke.

Kan du huske den morgen for ca. 2 år siden, da den sorte måge fløj ind over strandbredden, hvor du tillige med to andre skulle gå ud på fiskeri. Den sorte måge er en uhyre sjældenhed og dertil uhyre grim. Den er et ondt varsel og spår om uheld, jeg er meget ilde berørt af dens nærhed. De andre lagde ikke mærke til den og har vel heller aldrig hørt den omtalt. Uheldet udeblev heller ikke. Da vi kom ud på den yderste revle, fik vi en brådsø, der fyldte båden og vendte den om som en nøddeskal med bunden i vejret. Som ved et under slap vi alle med livet. Havguden var barmhjertig og reddede mit unge liv fra det dybe favntag, hvor den kunne have gjort mig fri af verden i den våde grav.

Jeg tog min Lise i favn og takke Gud for livet. Kære Gud, vær barmhjertig som dengang og frels mig fra mørkets dybe vande, så jeg må mødes med min kære Lise og alle de, der står mig nær, der hvor kærlighed aldrig dør.

Lises ønske var at få fingeren guldbelagt. Vi rejste så til Holstebro, hvor Lise fik sit ønske opfyldt, og samtidig blev vi fotograferet sammen. Vort billede tager jeg sommetider frem og glædes ved erindringen om de svundne, håbefulde dage.

Lise tjente stadig hos lærer Pinholt, og var fæstet til maj. Jeg syntes, hun skulle have et højskoleophold, når hun fik udtjent hos Pinholt, hvad Lise selvfølgelig også gerne ville, men ikke syntes hun havde råd til. Jeg lovede så at forstrække hende med penge. Lise rejste så til 1. maj til Sønderjylland og kom på Rødding Højskole. Jeg drev forårsfiskeri ligesom det foregående forår, men det var sløjt med fortjenesten. Nogle dage efter Sankt Hans skulle jeg gøre regnskab op med mine folk, så de kunne få, hvad de havde fortjent. Jeg skulle da i den anledning ud at kræve penge ind i de omkringliggende sogne, hvorved der godt kunne gå en 3 dage, men jeg gjorde det færdigt på én dag - vel at mærke, at jeg rejste ikke hjem, logerede i Sørup ved en stor hedebonde ikke langt fra Tim station. Manden var en rigtig original, der kunne fortælle historier som nogen skipper, med en mine så troværdig og anskuelig som så jeg det hele for mig. Jeg havde en fornøjelig aften efter dagens anstrengelser og fik en fin behandling. Skønt jeg var tarvelig påklædt, kom jeg op i storstuen og lå i bondens fine gæstekammer. Grunden til min tarvelige påklædning var den, at ingen skulle ane, at jeg rejste udenlands. Det var altså en lørdag, jeg løste returbillet til Brørup station og kom dertil ved 2-tiden. Vor Lise var mødt for at tage imod mig. Vi tog ind på kroen, hvor vi kunne nyde vor

fortrolighed uforstyrret og fik os en hindbærlimonade til at slukke tørsten med, også vor eftermiddagskaffe fik vi.

Derefter gik turen over Kongeåen til Dover, hvor vi besøgte én af mine krigskammerater, han just ingen skønhed, men en god kammerat, der aldrig svigter, var altid på den rette side af vejen, og der hvor han skulle være. Vi tilbragte nogle fornøjelige timer til søndag eftermiddag, da måtte jeg vende hjem til gamle Danmark.

Lise fulgte med til stationen, hvor hun fik 100 kr. til sit ophold på skolen. Fra 1. august til oktober tog Lise plads ved nogle af min kammerats familie. Fra oktober og til november var Lise mejerielev på Ladelund, og derfra hjem til far og mor. Nu herefter havde jeg god lejlighed til at besøge Lise, hvad jeg heller ikke forsømte. Vi har tilbragt mange lykkelige timer sammen i hendes hjem med hendes søster Maren. Når hun en søndag eftermiddag var hjemme, sang de for mig af skolens kendte sange, så det var en fryd for mig at høre dem synge sammen. Det livsglade og håbefulde der var over dem så naturligt, som ligger gemt i sangens toner, det ligesom rører ved hjertets fine strenge, der ellers får lov til at ligge uberørt.

Jeg skal fortælle én af mine oplevelser med jeres mor, som er så let og naturligt for mig at skrive. Jeg skulle med Lise over til hendes faster i Staby. Der havde hun gået til præst og skole. Jeg havde hidindtil unddraget mig det, men nu var vi blevet forlovet, og nu var der ingen vej udenom længere. Dagen blev bestemt, og vi kom netop som de trak køerne ud. Jeg var som et barn, der første gang var i byen, og alligevel havde jeg aftjent min værnepligt. Lise måtte jo præsentere mig for sin faster og Hans Peder, de skulle jo se, hvad det var for et mandfolk, som Lise havde fået fat i. Lise var jo den frie, og havde let ved at klare den for os begge.

Vi fik jo en god modtagelse, vi skulle jo overnatte, hvad jeg ikke var så stolt af. Lises faster fik os logeret ind i et kammer ved siden af dagligstuen Der kunne jo komme fremmede, hvad der jo også gjorde. Naboen som hed Ole Blisgaard, kom endda også fra morgenstunden af, fik kaffe, og jeg tror også en puns eller to, og der begyndte at blive uro i stuen. Jeg fik Lise ud af sengen, og det var på høje tid. Hun var lige kommet i klæderne, da kom én væltende mod døren ind i kammeret til os. "Men hvad, er det dig Ole, jeg synes, du kommer væltende ind ad døren ind i kammeret til os. Du må helst se at komme ud igen, her tror vi, ingen har brug for dig."

Han kunne undskylde sig med, at det var den fæle Hans Peder, der skubbede til ham, og han gik nok så slukøret ind til Hans Peder. Så var den klaret Jeg for mit vedkommende ville gerne kravle i et musehul, om det kunne lade sig gøre. Hvor har jeg ikke båret mig fjollet ad for min anseligheds skyld, der fandt jeg en god støtte i Lise, hun var den frie pige, der forstod at dække over det.

Jeg ved ikke, hvorfor vort kærlighedsforhold skulle møde så megen modvind, der var jo ingen af os, der var noget at sige på, men alligevel syntes mine to søstre og moster, det var alt for lidt til mig, men det var nu Lise, jeg var kommet til at holde af. Jeg var jo nærmest fjorten år, der brugtes mange penge, og jeg ville have en kone, der skulle sige til mig: "Det er mine penge, du

Mads og Elise Bækby Sørensen med deres 10 voksne børn.
Øverst fra venstre stående: Georg, Magna, Markvad, Jens Madsen (min bedstefar), Anders, Marie, Søren og Ellen
Nederst siddende: Anna, Elise og Mads Bækby Sørensen, Maren

flotter dig". Men de kunne godt spare sig, for vort forhold var ikke noget at gøre om ved. Vi havde den fornøjelse, at holde vor kærlighed for os selv, så der var ingen, der vidste noget om det andre end os selv. Det var også ganske få sammenkomster, vi havde i den lange tid, vi havde godhed for hinanden.

Jeg husker en vinterdag i en forrygende snestorm, at jeg kom i tanke om, det kunne være belejligt at aflægge Lise et besøg. For ikke at blive set gik jeg til havet, til jeg kom ud for Husby Kirke, som hendes hjem lå i nærheden af. Det havde nu været noget lettere at følge vejen, men det passede ikke for mig, sådan var der ikke noget der hed - hvad der var besværligt eller let. Jeg var så heldig at træffe Lise hjemme. Lærer Pinholdts lå jo nær ved hendes hjem. Lise blev overrasket ved at se mig i sådant et vejr, hun fik mig trukket af den sneede trøje og kom så og hængte om halsen på mig et øjeblik, og jeg kan godt sige, at som vi står der - jeg med armen om hende, var det én af vor rigeste møder, selv om det kun var et øjeblik. Jeg kom ned til bedstemor og fik en god kop kaffe, og så gik vi op i bedstemors storstue, hvor Lise sad på mine knæ en halv snes minutter, så måtte jeg turen hjem efter igen. Det kan siges, det var kort i forhold til den anstrengelse, det havde kostet, men den levede vi længe på.

Først hen på sommeren aflagde jeg Lise et besøg igen, men det var ikke den lige vej til Kirkeby, nej, nu skulle mine søstre få noget at spekulere på. Jeg gik gennem Stadil, Vedersø, Madum, Ulfborg, Staby og så Kirkeby. Til sidst hvor jeg kom frem, gjaldt det mest, om jeg kunne træffe nogle bekendte, så jeg kunne få hilsen med tilbage til dem, så de var klar over, jeg havde været både her og der. De kunne så ikke tænke sig, jeg havde besøgt Lise. Hun lo af mig, at jeg kunne være så fjollet, men alligevel var hun meget glad for mig, det var næsten, som syntes det, at jo mere besværligt det var, des mere var der ved at mødes med hende - jo mere værdifuldt var vort møde. Der blev jo tænkt mange gode tanker på den lange vej, som også havde værdi for vor sammenkomst. Jeg for mit vedkommende tror ikke, at vort forhold var blevet så stærkt sammenknyttet, om vi ikke havde været så hemmelige med vort forhold.

Vort bryllup var forudbestemt. Det skulle være på min 25 års fødselsdag den 24. april 1883, men som tiden gik, gjorde David brud på ærbarheden, og jeg måtte med skam bøje mig for mine fejl, og vort bryllup blev i stedet holdt den 21. februar 1883.

Dagen oprandt med en frisk vesten brise med høj himmel og let farvede skyer, dagen var som efter min egen natur. Vejrguden var os gunstig, eller havets Gud, som jeg synes er den mægtigste af alle, ja, Gud har mange navne som dage i et år, og det har vi lov til, blot vi nævner ham med det rette sind. Jeg har altid betragtet mig som en af Vesterhavets sønner, med havet har jeg leget mine gladeste og sundeste lege, med dets mægtige bølger. Jeg har løbet om kap så rask som mine ben kunne bære mig hen over den friske skønne strand, og i dag er havet med dens mægtige bølger ligesom i feststemning, og sender sine friske ånder ned over de høje klitter.

De børne- og ungdommens dage svandt hurtigt hen og fra i dag af, bliver vi to om rådet, hvordan mon det vil gå?

Mine to beslægtede naboer, som var indbudt til frokost i dagens anledning, mødte også op i god tid og med godt humør, så Lise blev ikke udsat for de tanker: "Mon han skulle blive væk". Jeg havde bestilt en kørekusk, som jeg ved en given lejlighed havde fået lovning på at køre for mig til bryllup. Det var en broder til min søsters mand i Bjerrehuse. Jeg kunne jo nok have fået én noget nærmere, men det var dengang blevet bestemt, og så blev det sådan. De var alle raske køresvende, der gerne ville rask af sted, så vi kom lidt bag på Lise og Madam Pinholt, som ikke var helt færdig med at lægge sidste hånd på sin gamle pige og min smukke brud. Lise mødte os med sit livsglade ansigt og bød os alle venlig velkommen, og hvad gjorde det så, at der manglede et par nåle i sløret.

De mødte alle i feststemning, kun min mor måtte vi savne, og det var hende, vi aller nødigst ville have savnet. Da vi var færdige til at komme i kirke, hvor den alvorlige del af handlingen skulle foregå, opdagede jeg, at vi allerede var blevet to om rådet. Jeg syntes, vi kunne gå de 5 minutters gang til kirken, men Lise sagde nej, vi skulle køre, og sådan blev det, og siden har det gentaget sig mangfoldige gange, men til Lises ros skal jeg indrømme, hun var den klogeste i mange tilfælde. Ja, kvinden har en vidunderlig evne til at få sin vilje. Nå, der skete ikke noget ved det, vi rakte glædelig hinanden hånden på pastor Hansens opfordring og gav ham en rundelig gave for hans ulejlighed og de velmente ord, han sagde til os. Dernæst modtog vi gæsternes mange gode lykønskninger og varme håndtryk. Da vi havde spist, måtte vi atter føle de kraftige håndtryk, ja, jeg tør nok sige, at der var feststemning, som aldrig set ved slige lejligheder. Der var en glans af glæde over alle ansigter, gamle såvel som unge, det var vel fordi vi følte os så lykkelige. Ja, lykkelige var vi, det var mere, end jeg kunne rumme, jeg måtte ud i Guds fri natur for at give mine følelser luft.

Himlen var klar af tusinde stjerner som for godt 2½ år siden, da vi gav hinanden hånden på vor troskabsløfte, blot lidt mere kølig.

Vort bryllup varede i 4 dage, på den 5. dag flyttede Lise med mig ud på mit barndomshjem på Husby klitter, hvor naturens kræfter brydes, når uvejret bryder løs.

Tirsdag den 26. februar 1883 flyttede Lise med mig til mit barndomshjem på Husby Klit, hvor vi boede i 3½ år. Lise med sin friske, livsglade natur vandt snart klitboernes venskab og tillid. Èn kunne have tænkt, at Lise ville have følt sig ensom herude på klitten, hun var jo vant til mange nær boende naboer, men jeg tror aldrig Lise længtes, undtagen når jeg blev for længe borte fra hende. Her var jo noget af naturens storhed, blot én kunne tage det i eje. De høje bjerge med de dybe dale, hvor man kunne gemme sig en stille stund med sine tanker og vende dem hen mod det, de længtes efter.

Går vi op på et af de høje bjerge og vender øjet mod østen, ser vi noget af Danmarks bedste jord med de mange velplejede hjem, og vi lægger mærke til de mange sognekirker, der alle har de mægtige, smukke tårne. Det er et godt vidnesbyrd om vore forfædres sandelige fællesskab, og vender vi øjet mod vest, ser vi noget af den uendelige himmel og havet med dets rigdomme, og sejlskibe i alle størrelser fra den allermindste smakke til fuldriggeren, som

er sømandens stolthed.

Jeg syntes, det var så morsomt om foråret, når svenskerne og nordmændene kom i deres små yachter, en 12-15 stykker ifølge med deres trælast til de forskellige byer, og var afhængige af naturens forhold. De havde derfor des mere brug for Gud ombord, om det skulle blive en god rejse for de små yachter, end nu om dage de store fragtdampere og oceandampere, der har en hel svømmende verden med sig, og er næsten uafhængig af vejret. De kan gøre deres regning nøjagtig, og er selvsikker herre ombord, og gudløsheder vokser i forhold til menneskenes selvtillid, og fare er langt større.

Går vi ned til havet, ser vi rullende, lysegrønne bølger og hører søernes klang, som giver genlyd mod den friske strand, og den skummende brus er fin og ren som nyfalden sne. Vi drager åndet let, og føler os som genfødt på ny. Ser vi, en stille forårsaften eller sommeraften fra de høje klitter, solen spejle sig som gyldne stråler i havets dybe vande, glide stille ned i vest bag havets dyb og humlens skyer, og tankerne følger med en liden stund mod det ukendte, hvor evighedens sol skinner klart allen stund på saligheds grund. Det er erindringer om det solrige barndomshjem, som jeg har haft på klitten, og som der nu skal siges farvel til.

Årsagen til, at vi kom til at flytte var, at vi mistede vor yngste broder på den iskolde fjord. Han var far og mors håbefulde søn og tilmed deres alderdoms trøst. Det var dem og os andre en stor sorg. Det gjorde så stor indflydelse på far og mor, at de kom til at længes efter deres barndomshjem på klitten, så vi måtte flytte til Nees.

Vor rigdom bestod af vore 3 først fødte børn. Vor økonomiske stilling var yderst slet. Vi havde 800 kr. gæld at tage vor nye ejendom i besiddelse med. Det vil dermed ikke sige, at vi havde gjort gæld, uden at der var værdier for de 800 kr. Vor byggegæld og kreaturbesætning var forøget til det dobbelte, og 3 unge heste mod 2 gamle. Så godt som alle avlsredskaber og husgeråd var blevet forøget. Nu skulle vi forlade alt det nye, som vi med lykke og velsignelse havde haft held til at frembringe. Men også det gamle, det var nu 23 år siden, jeg som 5 års dreng kom til Husby Klit - var vokset op mellem de mange.

Navnlig om foråret var vi omkring en snes mennesker, unge og gamle, og ingen steder hører alvor og gammen mere sammen end hos klitboerne. Selv om tonen ikke altid var så ren, mindes jeg dem alle som gode, brave mennesker med de mange gode egenskaber. De var selvhjælpelige, snarrådige, gæstfrie og gavmilde, hjalp hvor der var nød på færde, var aldrig egennyttige på andres bekostning.

Det ville have været morsomt, om jeg havde ført dagbog, så det ikke var gået mig af glemme.

Sankt Hans dag 1886, sagde vi farvel til Husby Klit og vor gamle moster. Nu kom vi under helt andre forhold, og det var måske heller ingen skade til, det var næsten som nu først, skulle vi til at begynde. Tiderne var, om ikke onde, så dog heller ikke gode økonomisk set. Det var under små forhold vi måtte begynde i Nr. Balling. Når jeg tænker tilbage på den tid, undres jeg over, at det gik som det skulle, vi blev jo snart en stor familie.

Lise stillede ikke store fordringer, var nøjsom og flittig, altid tilfreds, det er jo menneskets store dyd. Derfor har eder moder også langt den største del af æren for, at det gik, som det gjorde. På Husby Klit og Nr. Ballesig, tilbragte vi vore lykkeligste dage. Der har jeres ømme moder født og lidt for jer, og der har I givet hende det første smil, som er så kostbart for en moder.

Fra Husby Klit og Nr. Ballesig har vi vore rigeste minder. Der i de gamle stuer har jeres vugge stået, og der har jeres moders bløde stemme lydt over jer, og i den er nydt meget gæstfrihed. Det var, som om de gamle fredelige stuer talte deres stille sprog, her er så godt at være.

Derfor var det vedmodigt at tage afsked, først med vort barndomshjem og vore trofaste venner, der fulgte os med de bedste tanker til vort nye hjem i Ballesig, hvor de gamle stuer gav os husly i 21 år i vores bedste alder og vore børns lykkeligste dage. Og jeg tror næsten, det var sværere for Lise og vore børn at sige farvel til Nr. Ballesig, end for mig.

Vist ingen af os holdt slet så meget af vort nye hjem som af det gamle, men jeg håber Bækby må blive dem kær, som nu bor der.

Bækby blev bygget i 1907, og 1916 flyttede vi om til vort lille hjem, hvor jeg tilbragte de næste 11 år sammen med min kære Lise, og her har mødt os det sværeste, som livet kan møde.

Jeg vil gerne i den anledning drage nogle tanker frem om Georg. Han var vist ikke af dem, der har let ved at få forbindelse med folk - han var tilbageholdende, og ville helst skjule sig, hvad der var til stor skade for ham og for hans eksamen, og siden som vikar. De venner, han fandt, var af den beskaffenhed, at der udviklede sig noget gensidigt godt. Georg var barnlig af naturen og egnede sig sikkert godt til børneskolen, men han var ikke af de heldige, der sådan dumpede ind i et embede. Han måtte slide som vikar i lang tid, inden han blev ansat oppe ved de gode vendelboer, som forstod hans tilbageholdte natur.

Georg var en hader af alt det, der kan henregnes til luksus. Hans skoledistrikt var af en ejendommelig art, den ene halvdel var at sammenligne med Kanaens Land, den anden med en sandørken. Der var velstand og fattigdom skildret i fuldt mål.

Georg var de fattiges ven. De vidste aldrig, hvordan de skulle vise deres venlighed mod ham, når han besøgte dem.

Nu var det jo ligesom, han havde fået fast grund at stå på, men hans nerver var alligevel ødelagt af al den flytten omkring. Var han udrejst og kom sent hjem, var der kun de kolde stuer og ingen til at give ham en nogenlunde forplejning.

Georg ville jo gerne have en lille smule frugt af sit arbejde, men så vidt skulle Georg ikke nå. Jeg kan så godt forstå, at han så tit spurgte Gud om i sin dagbog: "Hvad skal jeg, hvad duer jeg til, er alting forfejlet for mig ?"

Og Georg er kommet til at føle sig hjemløs, det har virket for stærkt på hans svage nerver. Jeg kan huske den næstsidste gang, han var hjemme. I julen kom han ikke inden 3. juledag, og han havde ikke skre-

vet, at han blev borte. Jeg var meget ked af det og mor ikke mindre. Da sagde han: "Jeg troede ikke, I brød jer om mig." Han var altså langt nede dengang, når han syslede med de tanker. Det gjorde os meget ondt, jeg ligesom anede, hvor det bar hen, derfor har jeg tit bebrejdet mig med, at jeg har gjort så lidt for ham.

Jeg kunne have besøgt ham en enkelt gang, det ville sikkert have livet ham op. Vi så, hvor stor en glæde det var for ham, da vi besøgte ham i Koldemose Skole. Selv havde jeg megen glæde af den rejse, jeg syntes, det var så hjemligt at besøge ham. Det var nok Johanne for en stor del, men også ham selv, der gjorde det så hyggeligt, at vi følte os så godt tilpas hos dem. Havde Georg været noget mere heldig med at få embede, så måske det ikke var gået så vidt, tja, Gud alene vide det.

Da Johanne var rejst, ved vi jo alle, hvordan det gik med ham. Der kom bud, at vi skulle komme derop, Georg var blevet betænkelig syg.

Der mødte os det forfærdeligste som ingen af os vil glemme. Der kunne skrives meget om den sørgelige rejses begivenhed og de gode vendelboere. Opofrelse for den unge lærer, de var os en stor hjælp under de forhold.

Som I ved, fik vi jo alle Georgs sager med hjem, og han selv blev indlagt på Viborg Sindssygehospital. Det var jo trist for os alle, men jeg tror ikke, det kunne være anderledes.

Særlig trist var det at besøge ham, når man ingen forbindelse kunne få med ham. Særlig trist måtte det have været for Johanne, man skulle synes deres forlovelse kunne være af tvivlsom art, og dog siger Johanne, hun nødig ville have undværet den korte lykke. Ja, vi ved så lidt, kun at modgang, der ikke er til at komme udenom, sikkert er livets rigeste tid.

Georg blev indlagt på Viborg Sindssygehospital én af de første dage i juli 1926, og der døde han den 10. marts 1927. Det var en bevæget tid, men vi må jo være Gudfader taknemmelig, fordi han befriede ham for de svære lidelser.

Hans jordfæstelse var den 18. marts 1927, hvor hans gamle lærer gav ham det vidnesbyrd, at han var i sandhed en sand Israelit, i hvis mund der ikke fandtes svig. Jeg tror, alle der kendte Georg, ville bifalde hans ord, det var jo et godt eftermæle han efterlod til os, som stod ham nær, og ikke mindst hans forlovede. Så vi har lov til at håbe det bedste for vor kære Georg.

Det varede længe, før der igen kom mørke skyer på den hjemlige arne, som jeg ikke var så helt forberedt på, men alligevel havde jeg ikke tænkt, at det skulle ske så hurtigt.

Tak kære Lise....

Lise gik til sengs før påske for aldrig at forlade den mere. Vi havde så doktor Agersnap fra Ulfborg og overlægen fra Holstebro. Så vidt jeg kunne skønne, havde de ikke nogen god tro til, at en operation kunne redde hende, og selv ville Lise nødig på sygehuset. Hvad jeg må sige, jeg var glad for, når der ikke var noget håb for, at det kunne hjælpe hende. Ikke fordi jeg selv kunne yde hende nogen hjælp, for ingen

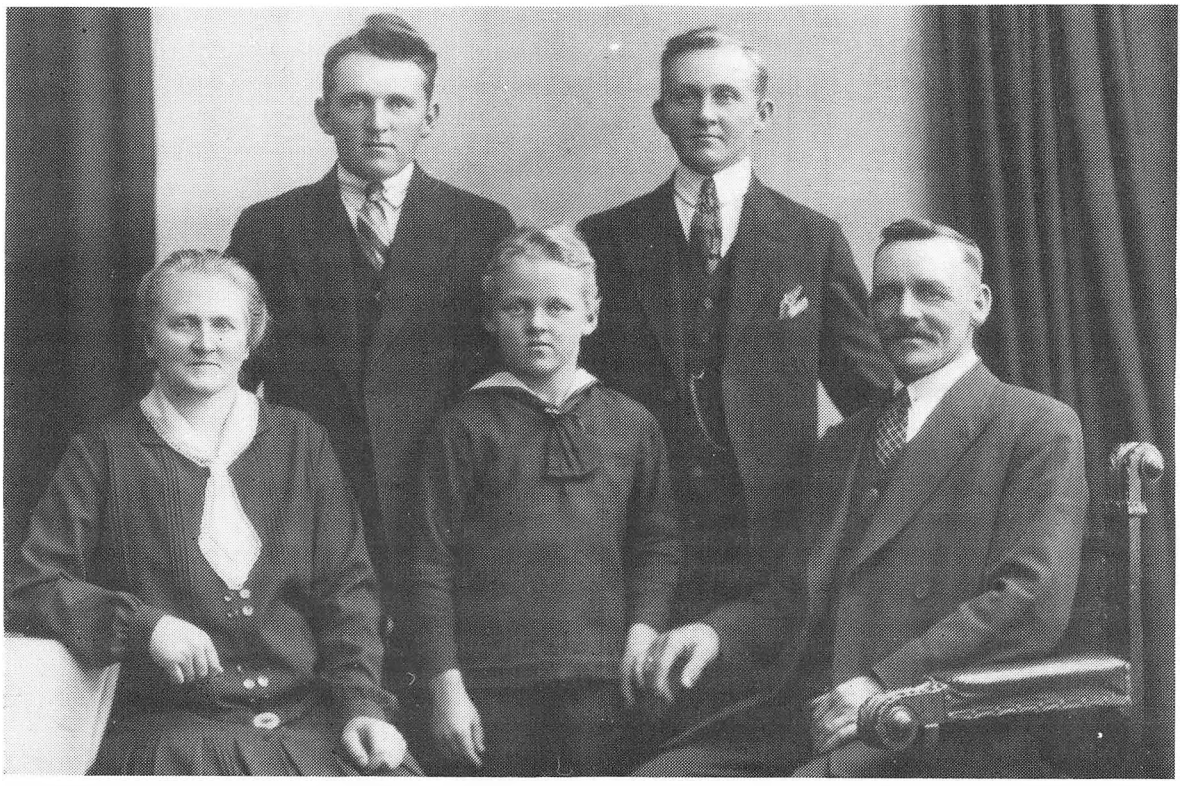

Næste generation: Jens Madsen Bækby og hans kone Johanne Marie med deres 3 børn. Øverst fra venstre: Markvad og Aksel, i midten min far Mads Bækby

kan være mere hjælpeløs i den retning end jeg, det fik jeg at føle under Georgs sygdom. Derfor var jeg Johanne så taknemmelig for hendes bistand, hvad I sikkert ikke ret kan forstå.

Vi havde oplevet så meget sammen af de tunge, svære sorger i de fire dage, så jeg syntes næsten ikke, jeg kunne undvære at være sammen med hende. Det lyder måske noget barnagtigt eller mærkeligt, at jeg syntes Johanne var som én af mine egne piger under de forhold.

Alle I, kære børn, der rakte jeres ømme moder en hjælpende hånd under hendes sygdom, er jeg meget taknemmelige.

Jeres moder ville jo nødigt have fremmede til at hjælpe sig, når det kunne undgås, hun var jo altid den selvhjælpende ved alle lejligheder, men nu kunne hun ikke mere. Ane, Ellen og Johanne var her til stadighed, for at gøre det så godt for mor som muligt. Ellen var jo den, der var mest hos mor, når hun ikke skulle hvile. Ja, hvor var jeg taknemmelig for, at I alle tre havde vilje til at holde ud til enden. I havde jo alle pligter, I måtte tilsidesætte. Ane havde sit hjem, Ellen sin skolegerning, Johanne en syg moder der var sengeliggende, som undlod at stille krav på hende. Hendes mor havde meget tilfælles med Lise, hvad det angik at ofre sig for andre, og Johanne har sikkert haft en følelse af, at her i Georgs hjem fandt hun deltagelse i sin store sorg,

som hun ikke kunne få hjemme, nu da Georg var den ubekendte.

Dit navn, kære Lise, har altid haft en god klang for mig, mine tanker vil så gerne kredse om dig, derfor har jeg nedskrevet nogle af dem, for at du ikke skal gå mig i glemme, men altid have dig i frisk erindring.

Ja, kære Lise, du har været en god og trofast hjælper alle de år, vi fik lov til at dele livet sammen. Når jeg nu ser tilbage på de mange år, kunne jeg ønske, vi havde levet et rigere samliv sammen - alt sammen er det min skyld. Jeg var meget borte fra hjemmet, og dertil kom den lidenskabelige kortspiller, som jeg var. Det var dig så meget imod.

Ja, kære Lise, hvad gjorde jeg ikke ilde mod dig og mig selv, skulle jeg gøre regnskab for al din venten på mig, nætter og dage, uger og måneder, ja, årevis har du ventet på mig. Det er ikke så mærkeligt, at det har tæret på din livsglæde og humør. Derfor har du bebrejdet mig for min letsindighed, men hvad nytter det, nu lader livet sig ikke leve om igen, og livets lov lyder: "Hvad du sår, skal du høste", det kommer ingen udenom.

Derfor, når jeg hører og ser noget hos I børn, som ikke er godt, da hører og ser jeg mig selv, jeg har ikke haft evne til at rette jer for mine egne fejl.

Da det gik op for mig, at jeres moder var mærket af døden, ville jeg gerne, jeg kunne have gjort bod for al min brøde mod hende, hvorfor jeg påskemorgen skrev et lille brev til jeres moder om at mindes vore unge dage for ca. 50 år siden, da jeres moder sad på mine knæ og purrede op i mit hår, som hun altid var så stolt af. Nu var der gået så mange år, og jeg følte, jeg havde været så lidt for mit hjem. Og mit hjem og min kære Lise, det var som om, jeg havde så mange forseelser og forsømmelser, og skylden var min. Derfor trængte jeg nu til jeres moders kærtegn som aldrig før, hvorfor jeg knælede ned ved hende og bad hende gentage de kærtegn med samme hånd, som før havde purret op i mine fine krøller, som nu var forsvundne.

Jeg vil aldrig glemme den tid fra påske og til pinse, da jeres moder hver aften inden hun gik til ro, vinkede mig hen til sin sygeseng, hvor jeg knælede ned, og hun kom med den forsonende hånd og glattede alt det ujævne ud. Det var, som følte jeg vor ungdoms kærlighed, der engang var stærk nok til at overvinde alt, men nu med en dybere følelse og en underlig fælles længsel efter at blive bevaret hos Gud.

Ja, når vi står over for det alvorligste, at døden kommer og melder sig for at tage sin høst, da føler vi til fulde, hvor hjælpeløse vi er. Når dødskampen skal kæmpes til ende, og al menneskelig hjælp er til ende, da er der en vej, som altid står åben, den vej som verden ikke kender. Livets vej, ja, når nøden er størst, går tankerne højest og hjertearrene erindrer på vor kind, da er himmelvejen lettest at finde.

Da bad jeg: "Kære himmelske fader lad dig finde, luk dig op for vor kære moder, som vi alle elsker så højt og fri hende for de hårde lidelser og lad hende få fred i Guds navn, som hun så hårdt trænger til".

Klokken 12:00 ved pinsetid drog vor mor sit sidste suk og vi andre, fordi vor moder var blevet fri for de legemlige lidelser. Jeg ville gerne, jeg havde haft evne til at skrive noget om livet, som hører pinsetiden til, dertil hører en åndelig begavet rigdom og barnlig urokkelig tro og tillid på den almægtelige gudfader, himlens og jordens skaber. Den verden vi lever i, er så gådefuld, vi kender jo kun en brøkdel af al det liv, som rører sig om os, vi kan ikke og skal ikke udgranske Guds hemmelighed, men tro på Guds skaberværk og det evige liv, der venter os. Derom vi beder dig vor kære himmelske Fader, forøg vor tro på dig. Jeg vil bede for dig kære Lise, og dig kære Georg, at jeres sjæleliv må vokse en stille vækst hjemme hos Gud i de evige boliger, hvor vi alle venter at møde jer. Jeg har så tit ønsket mig gode billeder i vort soveværelse, som kunne tale til de åndelige følelser. Nu jeg har fået de kostbare billeder, taler de til mig om livet her - om livet hist.

Ja kære Lise, du sidder jo i venners sølvkrans, så fin med furet pande i mit hjertekammer er den unge livsglade fagre mø, og sådan vil jeg eje og bevare dig, som dengang du gav mig dit ja.

Også dig kære Georg, vil jeg bevare i din lyse skikkelse, og jeg vil mindes alt det gode, jeg har oplevet sammen med jer, og sige tak for livet Gud har givet og dernæst vende tankerne mod mig selv - skulle alt dette ske for at jeg bedre kunne lære mig selv og Gud at kende?

Kære Gud, hvor mager du alle ting godt, at jeg blev den sidste, jeg kunne sikkert ikke have undværet den prøvelse som du, kære

Elise Pedersen 1857 - 1929

Mads Bækby Sørensen 1858 - 1939

Lise, har været ene om at bære i alle livets byrder, og jeg den egenkærlige er gået uden om alt det ubehagelige. Hvor Gud kan vende op og ned på alle ting.

Da jeg ville give dig et varigt minde, som jeg syntes, jeg med ærlig vilje havde ret til med alle vore børns tilslutning, og lade mejsle ud i din gravsten: "Elsket og savnet", som du selv flere gange har sagt, kære Lise - jeg ville komme til at savne dig. Større sandhed har du aldrig sagt, jeg er glad for, at jeg har elsket, følt og savnet.

Ja, også I kære børn er mærket af fars svaghed, arvesynden er en fjende ingen kan overvinde, men tage kampen op så vidt muligt og lad jer ikke helt besejre. Jeres mor havde den uvurderlige evne til at kunne bringe lykke med sig til andre, lige meget hvem det var, derfor var jeres mor også altid en velset gæst. Jeg ville ønske for jer alle, I havde jeres mors offervillige sind, og ikke jeres fars med den urolige, stridbare, egenkærlige natur, men tænke på mor og alt det gode hun har efterladt sig, så det må komme til at præge jer i det daglige liv. Hvor tit har jeg ikke forstyrret hjemmets gode forhold med mit urolige sind.

Tiden har ligesom lært mig at gå mere stille med dørene, og Gud har givet mig tid til at tænke tilbage på gammel ret, der skulle have været gjort godt. Jeg føler, jeg har forsømt så meget, haft så lidt at give af åndelig værdi, så Panhus ord med ret anvendes på mig. Det gode jeg ville, og ikke det onde jeg ikke ville - det gjorde jeg. Ja kære Gud, for dig kan jeg intet skjule, du kender mine handlinger, du ved, hvad jeg har sagt og tænkt, gjort mig skyldig i alle livets forhold, så jeg er hjemfalden til dommens hårde straf. Da jeg rundede 50 år, skulle jeg blive et andet og bedre menneske, jeg runder 60 - 70, og den gamle Adam har plaget og forfulgt mig ind til denne dag. Ja kære Gud, hvor er det vanskeligt at blive en anden for den, som hører hjemme blandt de svage. Alle mine gode fortsætter er ligesom sunket i grus for mig, og alt sammen er det min skyld. Jeg havde gode betingelser, et godt helbred og udrustet med almindelige gode evner, bare de var blevet brugt i den rigtige retning, og du gav mig en kærlig og trofast mage at dele livet sammen med. Tak kære Lise, fordi du troede på mig, havde håb og kærlighed nok til at holde ud, tak for dit nøjsomme sind, tak for dine flittige hænder, tak fordi du var vore børns gode og kærlige mor, der aldrig forsømte sine pligter, tak for den tid fra påsketid til pinse, hvor jeg fik lov til at knæle ved din sygeseng, hvor jeg ville have bedt Fadervor sammen med dig, som vi plejede, men det var, som ingen af os kunne magte det, som vi plejede. Hvad der lå mig stærkest på sinde, kunne jeg sige i tre små ord: "Forlad min skyld."

Tak for alle dine vink, når du så mig i døren, jeg giver dig dem tusindfold tilbage. Der er så uendelig meget, jeg har at takke for, som knytter sig til stærke, gode minder, som har skabt de dybe hengivelser, så det er næsten som du, kære Lise, har været mere for mig i de dødes rige, end da jeg havde dig hos mig. Jeg føler til tider, jeg ligesom har forbindelse med dig af Guds hemmelige veje, og de følelser gør mig godt.

Livet ebber jo stille og ubemærket ud, og jeg har grund til at være glad og taknemmelig for det, men det er en skuffelse for mig, at Markvad endnu ikke har fundet én,

han kan dele livet sammen med. Det er ligesom hans fremtid ligger mig mere på sinde end andres, jeg tror, det vil blive tomt for ham, sådan at være ene om alting. Det er først hjemmet får sit værd, når han får én at dele samliv med. Jeg synes livet ville være tomt for mig, om jeg ikke havde jeres mor at lade tankerne falde tilbage på.

Kære Gud, om du vil, så tag mig hen på én af dine høje, drage de mørke skyer til side og luk din hellige dør på klem, og lad mig skue lidt af det, mit hjerte længes efter. Ja kære Gud, lad din nådes sol skinne på mig en liden stund, så jeg aldrig må glemme det.

Havet var jeg optaget af, når de vældige bølger faldt mod havstokken og skød op med stor kraft på flade strande. Det blev siden hen blev min skønneste leg, når jeg fik bukserne stoppet op, så højt det lod sig gøre, men når legen var endt, alligevel var gennemblødt.

Når jeg tænker på dig, eller ser dig, kære Lise, som du der sidder med dine flittige hænder om stoleryggen, og hviler dem samt dine kraftige arme, som du så tit har omfavnet mig med, med al den kærlighed du ejede, da er det ligesom de stærke længsler gør sig gældende, og jeg synes, vi ligesom veksler tanker af Guds hjemlige veje. Ja, hvorfor ikke, vi kan jo tale med hvem som helst hele verden over. De stærke længsler er jeg glad ved, det er jo altid godt, vi længes efter. Jeg ved jo en afslutning på det liv, jeg lever, er nært forestående.

Tænk når engang jeg uden synd skal leve
og aldrig jeg behøver mer' at hæve
for muligheden af en syndig lyst.
Tænk når engang i himlens gyldne sale
jeg med den ven, jeg her på jorden fandt
i lyset om et evigt liv skal tale
og om det liv der som en drøm forsvandt.

Mads Bækby Sørensen

Egen fra Kloster

Kaj Larsen

Rudolf Uhre og Mads Andersen har i årskriftet 1996 en artikel som har overskriften 2 både, og som fortæller om hvor disse er fundne samt om deres størrelse.

Det er navnlig størrelsen på den, der opbevares på Odense museum, der er interessant, fordi en båd af den størrelse sikkert har været bygget til sejlads på større vande end åer og søer. Bådens længde er målt til 23 fod og bredden til ca. 3 fod, som omregnet til metersystemet, hvis der er målt i danske mål, er henholdsvis 6,9 m og 0,94 m.

Båden fra Husby sø er 14 fod lang, 4 fod bred og har en indvendig dybde på 14 tommer altså en længde på 4,4 m, en bredde på ca. 1,25 m og en dybde på ca. 37 cm.

Bådene er i bygning meget forskellige, hvilket tyder på, at der er stor forskel på deres alder, måske 5-6000 år.

Egene er sikkert de ældste fartøjer, mennesker har brugt, når de skulle færdes på vandet, og den fartøjstype der har været anvendt næsten uændret i længst tid, sikkert allerede fra det tidspunkt i stenalderen, hvor man var istand til at fremstille det værktøj der var nødvendigt og indtil midt i 1700 tallet, hvor der i forbindelse med fiskeri i Limfjorden nævnes at egen blev anvendt i Halkær bredning ved Sebbersund.

De ved Sebbersund og den, der blev fundet ved Husby sø, er bygget på en anden måde og med brug af andet værktøj end hvad tilfældet var med de ege, der kendes fra tidligere tider.

Der er på tegningen side 26 i årskrift 1996 vist, at der har været spanter i båden fra Husby, og at skallen var så tynd, at spanterne sikkert ved isættelsen har bevirket, at skallen er blokket ud, og man derved har opnået en større bredde, end hvad stammen oprindelig har kunne give. Båden fra Husby var sikkert ikke mere end et par hundrede år gammel.

I efteråret 1878 fandt man under udgravning tæt ved Kloster havn i Felsted Kog den store ege, der er omtalt i indledningen. Til denne historie, som har givet anledning til nogle ideer, som måske af museumsfolk vil blive betegnet som helt urealistiske, men alligevel, der er ingen beviser. I 1879 blev der nord for Bjerg fundet 8 stykker flinteværktøj, det længste er 45 cm og det korteste 29 cm langt.

Værktøjet, som sikkert slet ikke er økser, blev fundet tæt ved Madum bæk, som dengang har været et større vandløb, der har forbundet Filsø med det, der i dag er Husby sø, og som sikkert i stenalderen har været en del af Nissum Fjord og med sejlbar forbindelse til Ringkøbing fjord og Limfjorden. At fremstille en båd, en ege i stenalderen, har været et meget krævende arbejde, hvor kun den rigtig mand med det rigtige værktøj har kunnet magte opgaven. Manden kender vi ikke, men i 1879 har man ved Madum bæk fundet værktøjet. Rudolf Uhre mener, at man også har fundet manden, idet der senere blev fundet et skelet tæt ved stedet, hvor værktøjet

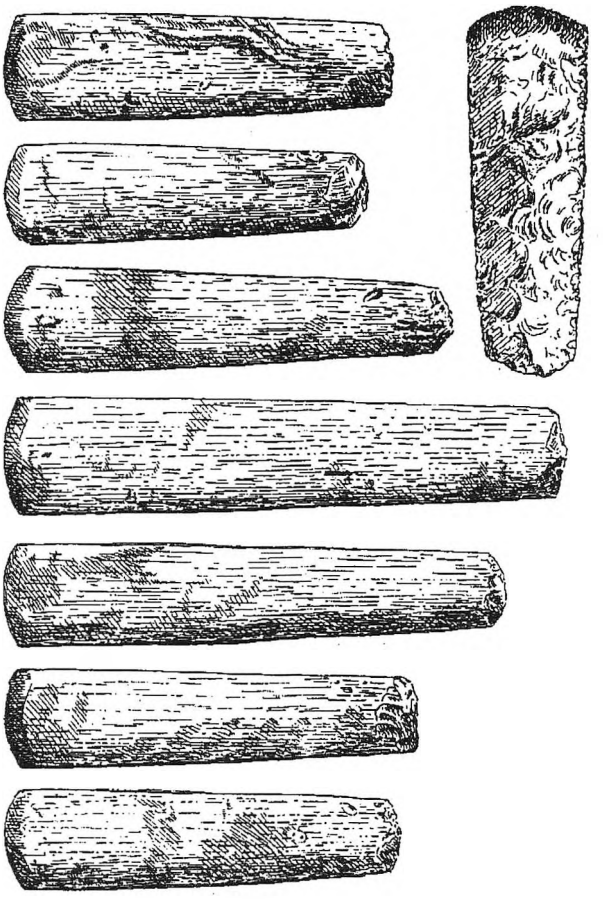

De nord for Bjerg fundne værktøjer, som sikkert har været anvendt til fremstilling af eger.

blev fundet. Værktøjet er lavet af senonflint fra en flintgrube ved Limfjorden. Der har været forskellige meninger om, hvordan det havnede ved Madum Bæk, nogle mener, det er glemt af en handelsmand, andre, at det er et offer til guderne, men uanset hvad der menes er alle 8 stykker værktøj uanvendelige som økser på grund af længden. Den, ved Kloster havn fundne ege, er, som flere andre bygget med flad bagende på den måde, at stammen, efter fældningen, er hugget til i længde, sikkert oftest på det sted træet faldt, for derefter at blive udhulet fra rodenden.

Denne udhuling foregik sikkert på den måde, at man, efter først at have fjernet ca. 1/5 del af stammens overdel med de mindre stemmejern, har lavet 2 fure på langs i stammen så yderligt, som bådens nødvendige tykkelse tillod det, og derefter blev træet mellem de 2 fure fjernet ved hjælp af de lange stemmejern. Slagene på stemmejernene er sikkert udført med en trækølle, omtrent som tilfældet er i dag.

Fremgangsmåde

Stammen er klar til forarbejdning

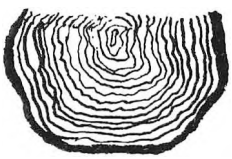

Ca 1/5 af stammens overdel fjernes

2 fure på langs i stammen hugges

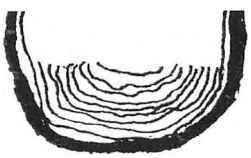

Træet mellem de 2 fure fjernes

Pladen til bagenden tilhugges og fastgøres med trænagler

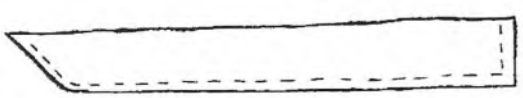

Båden er færdig og kan nu skubbes ud i vandløbet nord for Bjerg, men hvad skal den anvendes til?

Der er i artiklerne i årskrifterne 1994 og 96 muligheder der sammen med fantasien kan give en brugbar forklaring på hvad en båd på 7 m skal bruges til.

Disse muligheder nemlig flintesmedien ved Husby sø og sanonflint fra Limfjordensegnen giver anledning til at mene, båden skal anvendes til afhentning af flint, måske fra flintminerne ved Hov og efter forarbejdning i flintsmedien igen afsted for at afsætte de færdige produkter. Hvor lange rejser båden fra "Bjerg" har fortaget vides naturligvis ikke, men flintredskaber lavet af flint fra flintminerne ved Hov er fundet flere steder her i landet og så fjernt som på Sveriges østkyst.

Fartøjet, som her er omtalt, blev padlet frem på sammen måde som ved kanosejlads, og under gunstige vejrforhold har det været muligt at tilbagelægge 40-50 km dagligt.

I artiklen er fantasien i udstrakt grad anvendt, men alligevel der er ingen, der kan bevise andet.

Andeparret og den fremmede And

Kaj Munk

Herr og Fru And har længe boet
lykkeligt her paa denne Ø,
har sovet i Hønsehus sammen og roet
sammen hver Dag i den flade Sø,
har kaldt hinanden for Snage og Snut.
Da kom en vildand derover et Smut.

En Vildandefrøken med Perleblikke,
Fjer og Manerer sat op med Talent
og Ben saa gule og gikkelikke -
det havde Andemor ogsaa engang,
rinder det Anderfar fjernt i Hu,
men denne hun har det jo altsaa nu.

"Knaldperler",
digte for børn mellem knap
3 og godt 70 år.

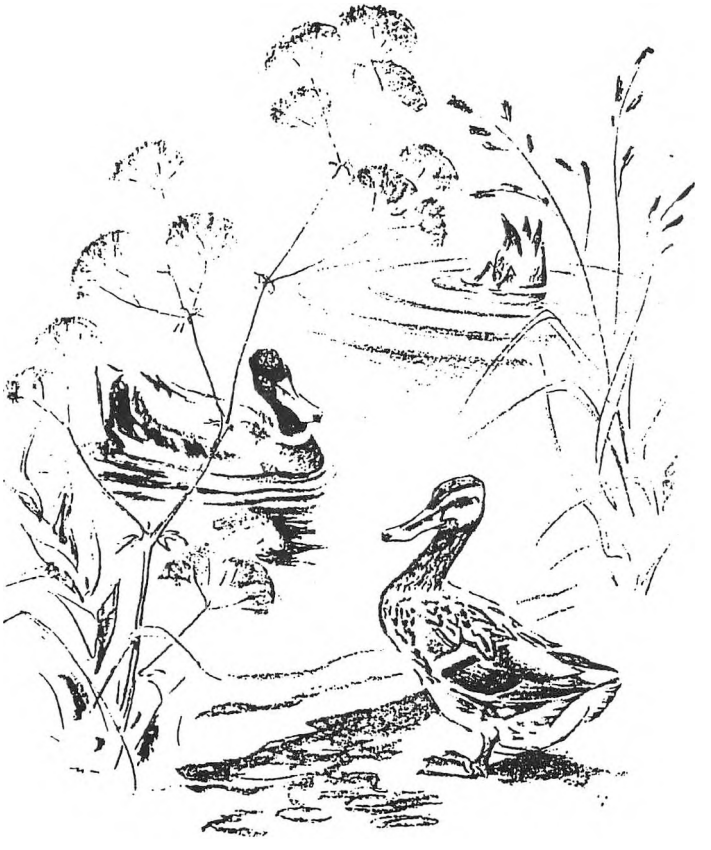

Min barndom i Ulfborg Kirkeby

Kristen Bro

Ester Arbjerg, Kytterup

Ester Arbjerg fortæller om sin opvækst i et gartner- og graverhjem.

Min far

Min far er født i Nees sogn i 1876. Hans far var arbejdsmand, men han døde mens børnene var helt små, så min far kan ikke huske ham. Hans mor var lidt på Herrens mark og havde jo ikke at leve af. Så flyttede hun til Holstebro og fik en lille lejlighed på Schaumborgvej. Hun fik arbejde på Løveapoteket, hvor hun skulle vaske flasker og gøre rent. Det hun tjente, skulle hun ernære sig selv og 3 børn med, men trods det fik min far uddannelse som gartner. Det var vel ikke helt almindeligt dengang, men det fik han. Han kom i lære hos gartneren på Rydhave Slot ved Vinderup og skulle stå i lære i tre år. Det var nok lidt hårdt for sådan en bette knægt, for han længtes meget hjem. Han måtte tage hjem til sin mor om søndagen. Der var ikke noget, der hed biler dengang, så han løb jo. For at træskoene ikke skulle slides

Ane Marie og Marinus i forlovelsestiden lige efter år 1900

for meget, tog han dem i hånden. Han kunne jo også løbe nok så rask, når han ingen træsko havde på. Han glædede sig sådan til at komme hjem til de andre derhjemme. Når det så blev henad aften og han skulle hjem igen, gik det jo nok så trægt på tilbagevejen til Vinderup. Det gik jo da, men han var nu "bette kåel". Det var lidt med en klump i halsen. Han fik sin uddannelse, og da han var færdig, kom han til Pallisbjerg i Staby som gartner, og der traf han min mor. Hun var mejerske deromme. Der blev en alliance ud af det, de blev gift i 1902, og så begyndte livet jo ret for dem.

Min mor

Min mor er født her i Ulfborg. Hendes hjem var en ejendom, der hed Korsgaard, der lå i kirkebyen, hvor Korsvang nu er. Der var hun født, og hendes bedsteforældre boede i Klæm (Holstebrovej 17). De hed Risom. Hun var født i 1882, og hun gik i skole til lærer Bojsen. Det blev det jo ikke ringere af. Det var omme i den gamle skole ved kirken, hvor hun hjalp med at passe Bojsens køer, som de skulle flytte i frikvartererne. Der var jo landbrug til skolerne dengang, som skolebørnene normalt hjalp med at passe. Bojsen stod for hende som noget helt fantastisk, så det fortalte hun ofte om. Hun kom tidligt ud at tjene og havde et par barnepigepladser. Hun tjente blandt andet i Refsgaard Mølle, som lå ved kirkebyen. Så solgte mølleren møllen og købte en gård på Venø, og der skulle den lille 9 -10 års pige flytte med op for at passe børnene. Især huskede hun sejlturen med får og kalve, men hun kom da hjem til november. Da hun blev konfirmeret, kom hun rigtig ud at tjene og kom til Poulgaard. Der tjente hun i 7 år. Hun var glad ved at være der, men det var et forfærdeligt slid. Hun skulle hjælpe til i både høst og slæt og malke og gøre ved. Om vinteren havde de så mange landrør i Poulsgaard, dem vi kalder tækkerør. Mandfolkene slog dem med høle, og så skulle hun hjælpe med at binde dem op. De havde ikke gummistøvler dengang, så de gik i vandet i træsko og uldsokker. De blev ikke spurgt, om de kunne lide kosten dengang, med hvad de skulle lave, men de gjorde det jo bare, og hun var der i 7 år, så hun må jo ikke have været så ked af det. Så kom hun derfra og til Pallisbjerg og blev mejerske. Det kaldte de det dengang. De lavede selv deres smør på gårdene. Som jeg før har fortalt, traf hun min far, der var gartner deromme.

Bryllup og bosættelse

Min mor hed Ane Marie Jensen og hun fik slet ikke navneforandring, for min far hed Marinus Jensen, og de blev gift i Ulfborg kirke i 1902. Efter brylluppet bosatte de sig i Ulfborg i Brogaardhus oppe på bakken ved Brøde. Far slog sig ned som gartner og som graver ved Ulfborg kirke, og så begyndte deres familieliv. Der blev vi født allesammen. Vi var 11 piger og 3 drenge. Den yngste døde, da han var 7 måneder gammel. Der lagde de temmelig meget have an. Grunden var en kile, der gik helt ned til Lergrav. Far plantede også en del træer.

Familien fotograferet i 1919 med børnene Laurine, Anna, Ida, Kirstine, Kristian, Ellen, Asta, Thora og Inger på moderens skød. Ester og de to yngre søskende Karen og Laurids var endnu ikke født

Vi flytter til kirkebyen

I 1925 - tror jeg nok - købte de en lille hjemmen nede ved kirkebyen af Kjeld Pedersen. Den lå lige op ad kirken, og det var jo ideel for fars arbejde på kirkegården. Det kunne ikke blive nemmere, for det lå lige side om side. Der havde vi lidt besætning. Der var nogle tønder land til, og min mor kunne så godt lide dyr, og ville gerne have nogle dyr omkring sig. Det var ikke fars bord. Han havde hverken prøvet at malke eller passe dyr, men mor ville have dem. Vi havde 3 køer på et tidspunkt, og de blev temmelig forkælede. Vi havde også 2 grisesøer, der fik en forfærdelig hoben grise, som blev passet efter alle kunstens regler.

Far var i højeste grad anlægsgartner. Han gik ud og lagde mange haver an og plantede omkring gårdene. Jeg mindes, han fortalte om, hvor mange træer, han var med til at plante omkring Rydhave som gartnerelev og lige sådan på Pallisbjerg. Han elskede at fortælle om, hvordan han havde været med til at plante alle de store bøgetræer, der står omkring Pallisbjerg, og at de kunne gro her i det barske Vestjylland. Det var helt fantastisk, syntes han.

Når han var ude at lægge haver an, måtte han gå, for han kunne ikke cykle, og han fik det heller aldrig lært. Så tog han buske, frø, og hvad han ellers skulle bruge samt sine redskaber på en trillebør, og så drog han afsted tidligt om morgenen. Han gik altid og smånynnede eller fløjtede, for han

var egentlig sådan en glad mand, og han var så glad ved at lægge haver an. Når han skulle udensogns, hvad han også tit var, så kom de og hentede ham i en arbejdsfjedervogn. Var det et kort smut, han skulle, tog han bare redskaberne og gik. Alt det far plantede rundt om gårdene, står der nok mange steder endnu og skærmer mod vestenvinden.

Så havde han jo kirkegården ved siden af. Jeg ved ikke hvor meget, han skulle holde udover hækkene og gangene, men en del gravsteder passede han også. Han skulle jo grave gravene og lægge dem an. Han ringede også solen op og ned i mange år, og ringede til gudstjenester og begravelser.

Der var mange høje hække at klippe med håndsaks. Det blev først lavet radikalt om ved kirkegårdsreguleringen i1962. Da blev det hele jo så ens, at det ikke rigtig sagde en noget. Før var der forskellige hække og mere forskellige planter på gravstederne. Der var ingen regler for, hvad man måtte plante.

Den store hængeask, der endnu står ved østgavlen af kirken, syntes vi var vældig stor, og vi puttede os under den. Det var nu ikke fordi, far var så vild med at vi legede deroppe, men der var nu så spændende under den, for de nedhængende sidegrene lukkede fuldstændig, så der var helt mørkt derinde, men vi måtte ikke lege på kirkegården. Vi skulle jo også hjælpe.. Det var nu ellers spændende. Der var mange jernstakitter, og på et gravsted stod der endda en bænk.

Begravelserne

Far gravede også selv gravene. Det kunne godt være hårdt om vinteren, når han måtte igennem et tykt lag tælle med ishakken, men så skød det i det mindste ikke sammen. Dengang brugte de ikke afstivning, så når der var meget vand i jorden var der en evig frygt for, at det skulle skyde sammen. Han pyntede graven indvendig med bordpapir og gran, og når den så skød sammen lige før den skulle bruges, blev der sandelig travlt med at få gravet op igen og få øst vand. Så kom der halm i bunden med gran ovenpå, for de skulle jo ikke bemærke noget, dem der stod med deres sorg. Jeg mindes tydeligt,når far var næsten færdig og kom løbende hjem, så var vi klar over, at graven var skudt sammen, og så måtte vi om at hjælpe ham. Det var lidt hård ved ham, når det skete, men det skulle og blev jo klaret. I dag kan jeg nok undres over, at det for det meste kunne holde uden afstivning.

Når han var godt i gang med at grave, måtte han op at ringe over graven. Jeg husker ikke, hvor mange slag, men der var ialtfald 9 bedeslag. Når vi var med spurgte og spurgte vi, og vi fik altid en omhyggelig forklaring, også om bedeslagene for Faderen og Sønnen og Helligånden, og at det skulle til, for at graven skulle indvies. Far havde en vældig respekt og pietetsfølelse for alt omkring kirken, og selv når han gik ind i kirken med brændsel, tog han hatten af. Den respekt indskærpede han også os børn, og på den måde virkede han egentlig som en alvorlig mand.

Mor var også involveret i begravelserne. Hun bandt kransene, og det var hun ferm til. Det var mange kranse, der blev givet

dengang, Folk var ikke sammen om kranse. De ville helst give deres egen og bestemte ofte selv, hvilke blomster der skulle i. Det helt vilde var at få en palmegren i, den vi kaldte en sygekassegren. En enkelt kom der bånd i, men det var sjældent. Blomsterne, der skulle bruges, fik de fra Blomsterhallen i Århus. Far bestilte dem i telefonen hos en Hjelm Pedersen, og de kom med banen. Når der så kom besked fra stationen, måtte nogle af vi børn af sted med en trækvogn. Det var vi nu ikke så stolte over. Når vi var nær byen, begyndte bybørnene at råbe efter os, når vi kom med den trækvogn. Vi havde træsko på og vi gik i hjemmestrikkede hoser, ja, der var mange ting i vejen med os. Vi gik bagom til stationen for ikke at blamere os alt for meget, men de var noget hårde ved os, de deroppe fra byen. De kaldte os bondeknolde. Jeg husker en, der spurgte, om far var skraldemand. Det, syntes jeg nu, var nok.

Der kunne godt være 60 kranse til en begravelse. Jeg tror, mor bandt mange af dem, når vi var kommet i seng og sikkert til langt ud på natten. De fleste døde hjemme dengang, og hvor det lod sig gøre, stod de gerne derhjemme indtil begravelsen, ofte i en vognport, hvor der var pyntet med gran og hvidt papir. Så skulle vi børn bære kransene ud til hjemmene. De store bar en på hver arm og vi små bar kun een krans. Jeg husker, at jeg som 7 årig var med helt ude ved Knudhus til Eskildsens. Da vi kom derud, sagde konen: " Børn, I skal lige med ind at se, hvor pænt han ligger". Vi var lidt trykkede ved det, men vi gjorde det. Vi kneb en lille tåre, for Kirstine Eskildsen var jo selv meget berørt af det., og jeg husker endnu, hvor nænsomt hun løftede klædet, der lå over hendes mands ansigt. Så sagde hun:"Synes I ikke han ligger pænt?" Det syntes vi jo, og så fik vi travlt med at løbe hjem igen. På hjemvejen legede vi igen, og sådan er jo livet og for børn især, selvom vi var trykkede af det, da vi stod ved en kone i sorg. Vi fandt blomster og snegle og den slags i vejkanten, og så var vi sorgløse igen. Det var nemmere med dem, der skulle i kapellet. Der var det jo let at få kransene om, men de skulle stå i kapellet en uge. Mindre kunne ikke gøre det dengang. På andendagen kom der ligsynsmænd. Det var et par landmænd fra sognet, der havde den opgave. Jeg ved ikke, om det var borgerligt ombud eller sådan noget. Det var Jens i Lergrav og Andreas i Sønder Holm, der var ligsynsmænd. De skulle op at se, at døden. virkelig var indtrådt, at de ikke bare var skindøde. Når de var færdige med det, kom de ned til mor. De skulle have vasket hænder i vaskefadet, og så skulle de have kaffe. Derhjemme kom der egentlig mange mennesker, for der var ingen kirkekontor. Det hele skulle meddeles, hvor far eller mor var. Mor syntes altid, det var så svært, når der kom en ung mand, der var knust af sorg og skulle have en grav gravet til sin unge kone, der var død i barselseng. Det var slet ikke så ualmindeligt. Det var almindeligt, at de fødte hjemme. Trak fødselen ud, kunne de nemt få barselsfeber, som de ikke havde nogen remedier imod. Der var ingen antibiotika eller lignende, så det var næsten den visse død. Mor følte, det var tungt, og hun syntes, hun manglede ord. Tit var der også nogle stykker derhjemme, moderen var død fra. Det var det tungeste, selv om det også var tungt, når de kom og skulle have en lille barnegrav gravet.

Hjemmet

Derhjemme var der også noget at rive i for vor mor. Der var meget at se til med mad og klæder til alle de børn. Det var hende, der måtte sørge for det, og det klarede hun fint. Hun var glad af sind og havde let til smil, og så var hun rap i vendingerne. Hun kunne snart få noget til side. Hun strikkede og syede det hele til os, ja hun syede også tøjsko til os. Det var en temmelig omstændelig affære. Hun klippede det ud af gamle solide frakker, for det skulle jo være noget, der kunne holde til noget. Sålerne stak hun. Der var mange lag stof, hun stak med små bitte sting. Det var hård ved fingrene. Når de var færdige, dyppede hun dem i fernis. Når fernisen var tør, blev de næsten ligesom lædersåler.

Dengang var der normalt ikke vand indlagt nogen steder, i hvert fald ikke derhjemme, så hun måtte hente al vand ved pumpen i gården. Om lørdagen skulle alle disse unger i bad. Så slæbte hun en stor træbalje ind på køkkengulvet og varmede vand på komfuret. der blev jo en vasken og plasken med alle de unger, og der blev en dejlig varme med al den varmen vand på komfuret. Sådan en proces tog såmænd hele

Det fyldte godt i gartnerens have, når de store kom hjem med familien.
Her i 1932 på nuværende Ulfborg Kirkebyvej 33.

aftenen for hende, inden baljen var tømt og slæbt ud igen. Alle vi piger havde fletninger, og alt det hår der skulle redes gennem årene, var i sig selv et stort stykke arbejde. Så skulle alt vores tøj lægges frem til søndag. Det må nu være før stress blev opfundet, men mor må have haft et fantastisk helbred.

De første mange år havde hun også alle de fødsler, hvor hun måtte ligge i barselseng i 9 dage. Det måtte man dengang. Så kom der en barselkone og passede hende og os, så det var da et gode ved det med den lille ferie. Det må have været hårdt for den kone, for der kom jo også mange på barselvisit. De havde en barselpotte med, der indeholdt suppe og andre gode ting, så det hjalp jo lidt på husførelsen. Det var også vigtigt at få noget styrkende efter sådan en fødsel. Den yngste af flokken døde, da han var 7 måneder gammel. Det var noget hård ved mor, og hun sagde selv, at var de aldrig så mange, så havde hun ingen at undvære af. Sådan kunne mor ogå sige det.

Da de flyttede til kirkebyen og fik mere jord, kunne de også udover at have lidt dyr få en større have, Mor kunne have mistbænke, hvor hun også lavede mange planter til salg. Der blev plantet mange bærbuske også med salg for øje, og med årene blev der lidt æbler og blommer. Forneden i haven, hvor der var lidt fugtig, plantede far en masse stedsegrønt, så der fremover kunne blive lidt skæregrønt til kranse. Det tog nogle år, men det blev da sådan, at de kunne skære af det. Så solgte mor en masse jordbær og kartofler. De penge måtte hun selv administrere, Dem købte hun købmandsvarer for. Hun havde også høns og solgte æg.

Der var mange munde at mætte, men hun var god til at udnytte det hele, og vi fik også en fantastisk masse grønsager. Vi fik grønsager både den ene og den anden tid, men vi var nu også sunde da og fejlede næsten aldrig noget. Kød blev man ikke sådan fyldt med. Vi slagtede dog en enkelt gris af vore egne, især til jul. Grønsagerne var altid veltilberedte .Når vi fik stuvede kålrabi, syntes jeg nu, det kunne være nok, men vi måtte spise det,der var på bordet.

Vi skulle lære at agte, sagde far og mor. I dag ville vi nok sige, at vi skulle lære at lyde og tage til efterretning, hvad der blev sagt til os. På samme måde var det, når vi blev så store, at vi skulle ud at tjene. Så fik vi at vide, at vi skulle opføre os sådan, at vore husbondsfolk kunne være tjent med os. Der var ikke noget med, at vi kunne være tjent med dem. Vi skulle i alt fald ikke sidde hjemme og kritisere dem, og det var lige sådan med skolen.

Skolegangen blev der også taget meget alvorligt på. Vi måtte aldrig snyde fra vore lektier. Der var så megen udenadslære med salmevers og katekismus, danmarkshistorie med kongerækken og bibelhistorie med både store og små profeter, og vi skulle kunne det hele på fingerspidserne. Men det hjalp vore forældre os med, og jeg vil nok også sige, at som en af de yngste i flokken, havde jeg hørt det hele til bevidstløshed før, når de større lærte lektier, så det faldt mig let. Det hele måtte foregå i stuen og et par stykker i køkkenet, for at det ikke skulle blive for meget i munden på hverandre. Om aftenen hørte far os i det.

Jeg kom i skole i Ulfborg Hovedskole ved frk. Mogensen, og det var en stor dag. Jeg

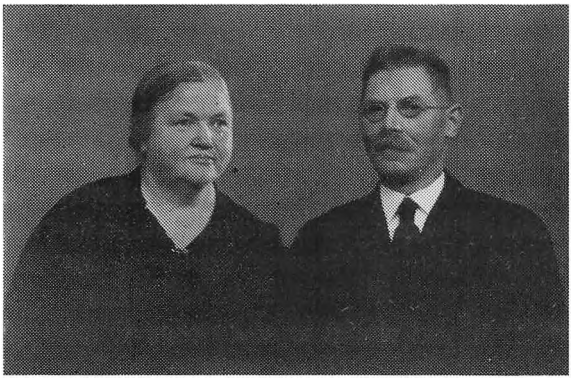

Da børnene var store, kom forældrene i tanker om, at de skulle have et billede. De tog til Holstebro, blev fotograferet og bestilte med det samme 14 eksemplarer.

havde fået et nyt penalhus, Det var nu næsten over sig selv. Det havde kostet 15 øre hos Valdemar, vores købmand, hvor man kunne købe alt muligt. Vi brugte tavle og griffel, og vores skoletaske var en pose, mor havde syet. Om vinteren begyndte vi først kl. 9. I lærerboligen var der petroleumslamper, men i skolestuen begyndte vi først, når vi kunne se ved dagslys. Den første time var altid bibelhistorie, og det behøvede vi jo ikke meget lys til, da det var en fortælletime. Om sommeren gik vi i "storeskolen" en dag om ugen fra 8 til 16. Det var de ældste 4 årgange. Da havde vi ikke mange lektier for, fordi mange af os var ude at tjene.

Jeg kom ud at tjene, da jeg var 11 år. Det var nu lidt strengt. I den plads jeg fik, skulle jeg ikke arbejde i marken, men passe børn og hjælpe konen inde. Jeg fik et fint værelse, det var jo det, der blev lokket med. Derhjemme lå vi altid to i hver seng, men jeg skønnede ikke rigtig på det. Jeg syntes, jeg var så ene, når jeg var færdig om aftenen og måtte gå op på mit værelse. Jeg tænkte: Havde du da bare noget at læse i, men jeg havde en sangbog deroppe, og så gav jeg mig til at lære sange udenad, og dem har jeg egentlig aldrig glemt. Og som jeg glædede mig til 1. november. Jeg fik 25 kr. den første sommer, og dem gav jeg min far, da jeg kom hjem. Da var han stolt af mig. Han klappede mig på kinden, og det var noget usædvanligt. Der var ikke så meget kys og kram som nuomdage. Det var nok den største anerkendelse, jeg kunne få, og så snakkede han om, at der måske kunne blive til en brugt cykel, når jeg skulle ud at tjene næste år.

Når vi kom hjem fra vore pladser til november, så holdt vi mørkningstime. Det hastede jo ikke med at få petroleumslampen tændt. Der havde vi sådan nogle hyggelige timer, og det var med mor. Far var ikke kommet ind. Han havde travlt fra november og til jul med grandækning og andet og måtte udnytte dagslyset til det sidste.

Mor fortalte så. Hun var en fantastisk fortæller. Hun kunne fortælle, så man var lige ved at tro, at man selv havde oplevet det - fra hendes barndom og hendes ungdom og hendes hjem. Og så sang hun sange og salmer, ja, sågar revyviser. Hun læste aldrig op for os. Det var far, der gjorde det. Mor, hun fortalte. Hun hørte os også i salmevers. Når det blev rigtig mørk, kunne vi høre far komme ind. Så skulle han have sig vasket ved vaskefadet, og så var det tid for vores "melme". Når vi havde spist, skulle far have sin pibe tændt. Han røg lang pibe på helligdagene og halvlang pibe til hverdag. Far og provsten og Kristian Smedegaard skrev det grove tobak hjem fra en fabrik, så var det lidt billigere. Når det kom, mødtes de og fik det delt.

Udrydnings-skråen fra de lange piber var meget efterspurgt. Det kom i en tobaksskuffe, og så kom der en mand og hentede det. Det må nok have været en lækkerbisken.

Far havde bøger. Det bedste han vidste, når han havde tid til det, var at læse. Man skulle ikke tro, at de havde mange penge at købe bøger for, men man kan se i hans regnskaber, at det kunne være flere gange i årets løb, at han havde skrevet bøger hjem. Han havde mange bøger af Steen Steensen Blicher, og han kunne lide at læse dem for os. Jeg husker også B. S. Ingemanns Landsbybørnene og så Carit Etlar.

Kirken

De fleste folk gik i kirke. Når de kom ad kirkestien fra Lillelund, kunne vi se dem på lang afstand, men nogen kørte også til kirke, Der var en kirkestald udenfor det østre dige, hvor hestene kunne opstaldes. Fra Nørre Vosborg kørte de i karet med kusk. Så kom de med tæppe over armen. Det var de de eneste, der havde. De sad i den øverste stol, som vi kaldte Nr. Vosborgs stol.. Den var nok så fint udformet i gavlen. På den første bænk i korskirken sad fru Bojsen. Hun havde en pude at sidde på. Der var nu noget særligt over det, når lærer Bojsens ankom. Det var lige før, vi skulle

6 søstre i en moden alder.
Øverst til højre Esther med søstrene Ellen, Thora, Karen, Ida og Laurine

Ulfborg Kirkebyvej nr. 4 i dag. Her nød Marie og Marinus Jensen deres otium.

op at stå. Joh, Bojsen og provsten blev der set vældig op til.

Far havde også fyringen i kirken. Det var egentlig et temmelig omfattende arbejde. Der stod et stort fyr i kirken i nordsiden. Det var gravet ned i jorden med en rist over. Når der skulle fyres, blev der først fyret op med lyng. Der kom nogle knipper lyng hvert år oppe fra heden. Det var forresten Bundgaard, der kom med dem. Det skulle vi så bære op i kapellet hvor det skulle ligge ovenpå træloftet, så det var dejlig tørt, når det skulle bruges. Vi børn bar det op og stak det op til far. Der blev tændt op i lyng og så kom der træ på bagefter. Træet var i et brændselshus, der stod lige øst for kirkegården, hvor vi også havde håndredskaberne, der blev brugt på kirkegården. Der fik far meget tid til at gå med at stå og save om vinteren. Det blev kørt op til kirken på hjulbøren. Når han skulle fyre til første gudstjeneste, var han deroppe klokken 11 om aftenen. Tidspunktet svang lidt med, hvor koldt det var. Jeg kan tydeligt huske, hvordan det bragede og gnistrede, når han satte ild til lyngen. Vi ville så gerne med derop, når han skulle fyre. Vi syntes, det var så spændende. Vi måtte kun komme to med derop. Det fik vi så lov til på skift. Han havde en lille lygte med en tællepræs i og med glas for. Vi ville gerne bære den, men det fik vi ikke lov til. Den kunne let gå ud, hvis ikke den blev båret rolig. Hvis der var sne, brugte vi snesokker. Det var fars gamle sokker, vi fik uden på tøjskoene. Når vi kom derop, satte far ild til den lyng, han havde lagt tilrette om eftermiddagen, og når det havde fået ild i træet, kunne han få tid til os. Og så fortalte han. Han fortalte om kirken. Han fortalte om alle billederne og hvad vi spurgte om. Degnen var altid førstelæreren i Hovedskolen. Det hørte med til hans embede at synge i kirken. Han hang altid salmenumrene op om eftermiddagen. Så skulle vi også gennemgå søndagens salmer. Far fortalte om dem, og så skulle vi synge

dem bagefter. Han ville meget gerne synge, og han var god til det. Nu havde ilden fået godt fat i træet, så vi kunne holde varmen i den nærmeste bænk ved fyret, og så læste han historier for os. Han havde altid en bog med derop. Han læste meget for os derhjemme, men det i kirken var noget andet. Der var en særlig højtidsstemning, når han sad der og læste bare for os to, der var med. Når ilden var næsten brændt ned, fyldte han helt op med træ og stillede spjældet. Så kunne han være fra det en 3 - 4 timer og gik hjem med os. Så kunne han få sig et lille hvil. Når han gik derop og fyrede igen, blev han som regel deroppe til han skulle ringe solen op og ringe ind til gudstjeneste første gang. Så tog han hjem og skiftede klæder og var med til gudstjenesten. Far og mor gik meget i kirke og vænnede os børn til det. Jeg husker, at jeg syntes, det tog endda lang tid. Jeg tænker nu også, at det tog længere tid, end det gør i dag.

I 1939 da kirken blev restaureret, blev der lagt centralvarme ind. Da kom kedlen ud, hvor den er nu, og det lettede jo fars arbejde meget, selv om han stadig skulle køre træ op på trillebøren. Der kom to bænke, hvor det gamle fyr havde været. Døbefonten skulle også flyttes fra koret og ned i kirken, for den måtte absolut stå på fliser, mente sagkundskaben. I 1980 skulle den så stå på træ igen. Det kunne sætte sindene i bevægelse, at døbefonten skulle flyttes. Det blev rigtignok diskuteret mellem folk.

Otium

Skal jeg beskrive mit hjem, vil jeg sige, at det var et sted, man sled for det daglige brød, men der var sandelig også mange andre ting. Far og mor var meget interesserede i, hvad der foregik. De gik til foredrag i sognet, og jeg husker også, de var til martsmøderne i Holstebro frimenighed. Der var 3 aftener, og de skulle i hvert fald til mindst en af dem. Der lærte de også mange nye sange, mest af højskolesangbogen. Så lærte de os sangene, især når vi holdt mørkning. Vi sang også meget søndag eftermiddag, når mine ældre søskende kom hjem fra deres pladser. Det var også en særlig stund, når far søndag aften fik ild i sin lange pibe og læste for os af sine elskede bøger. Det stod højt for mine forældre, at vi lærte noget bogligt og noget praktisk arbejde. Da Staby Efterskole kom, tog vi derom i stort tal. Nogle kom på højskole og nogle kom i lære. Vi skulle kunne klare os selv.

I 1952 lagde de op, far og mor. Da var kræfterne ved at forsvinde. De solgte gartneriet til deres efterfølger og købte et hus i kirkebyen. Der fik de nogle gode år, men de blev ved med at savne gartneriet og kirken. Far døde i maj 61. Han vidste, han skulle dø, og han kunne snakke om det. Der var ingen dramatik i det. Jeg kan huske, han sagde, at han syntes næsten aldrig, han havde hørt fuglene synge, som de gjorde den maj. De var fortrolige med døden og havde da også haft den så nært på i alle deres arbejdsår. Mor døde tre år efter far, også i hjemmet. De døde begge ved fuld bevidsthed, og vi kunne synge og gøre ved indtil de døde - for det skulle vi jo - og så kan et menneske vel ikke forlange mere.

Efterskrift

Interviewet blev optaget den 17. marts 1993. Jeg kan beklage, at det vestjyske går tabt ved nedskrivningen. Jeg har dog prøvet at være så tro som mulig overfor vendingerne. Vi må nøjes med at glæde os over, at båndet med den gode vestjyske dialekt er gemt i arkivet.
K. B.

Kvalifikationer

Steffen Steffensen

Di war te Møør i æ Skowwelkommisjoen
der op i æ Præstgor i Guer.
Æ Dejn håj wan gammel, å no war han goen,
å no sku den nøj tåes uer.

Æ Præst han reest sæ å åvvent æ Møør,
Han hååj jen, han tøtt, der sku hå er.
Vild di ha nåj Beskæjn, sku di bare liig spøør,
de hejle sku nok blyw beswåer.

Jens Lund war den føøst: "Ja o en fasown
er a fååle interessejrer;
- i Rejning å Dansk å i Religion,
der håer han wål gowwe Karakterer?"

Per Hansen han væænd sæ å soe o æ Præst:
"Ja, a hår jo sjel nowwer Baen;
hwa skrywwer di omm ham i æ Attest
den Stæj, hur han nylle hår waen?"

Å bette Per Sme han får op mæ en Sæt,
så han næer håj vælt mæ æ Skammel:
"Ka han tummel æ Unger, så di ka mak ret?
- De dut aller en Hak mæ den gammel!"

Men Henrik i Nargor han keg lisså lång,
han ku blyw aparte så tit:
"Ja, de er jo godt nok, men sæj mæ engång,
æ er jen, vi ka nowti blyw kwit?"

Digtsamlingen
"Hjemm fræ", 1947

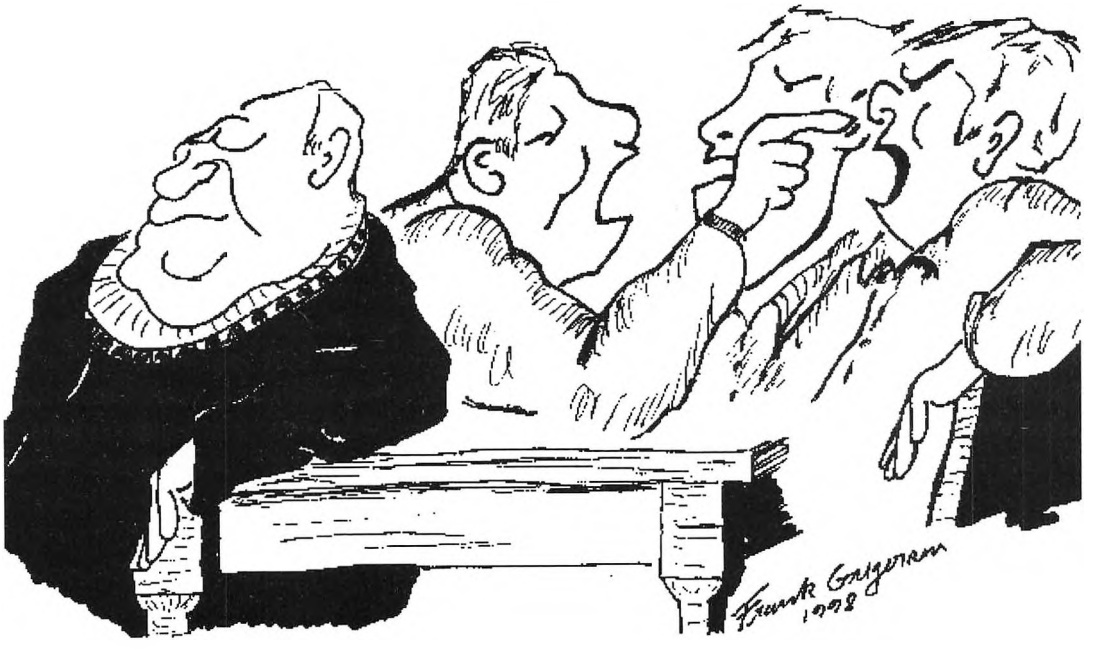

Landmand og bager

Ole Ravn

I dag har alle bagerforretninger et hav af maskiner i produktionen. Sådan var det ikke i det, der kaldes de gode gamle dage. Da blev dejen æltet - ikke ved håndkraft, men ved et godt benarbejde. Bagersvendene blev jaget op i truget på en hård vandretur, indtil dejen var moden til at blive formet til brød.

Bagerforretningen i Sdr. Nissum har en historie, der skriver sig helt tilbage til den tid. Faktisk er den mere end 100 år gammel. Sdr. Nissum Bageri kan dateres tilbage til 1894.

I dag er det bagermester Jørn Møller Jensen og fru Jytte, der står op midt om natten for at sørge for godt brød til Nissumboerne. I sommertiden skal de endnu tidligere op. I tusindvis af turister forventer at kunne vælge mellem en halv snes forskellige former for rundstykker.

Sådan var det ikke, da gårdejer Kr. Nygaard startede med bageriet.

Kr. Nygaard var en foregangsmand indenfor landbruget. Og så blev han også stifter af det bageri, som nu leverer brød til hele egnen og sommerens tilflyttere.

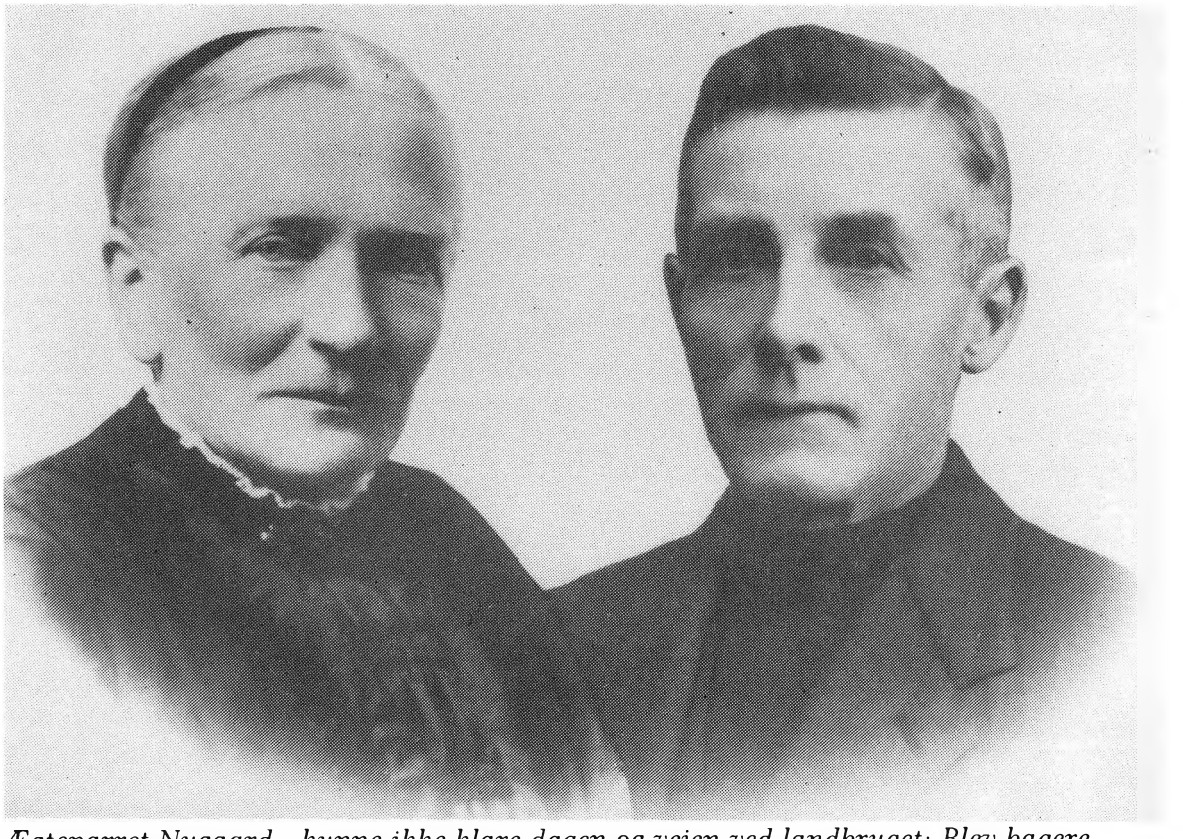

Ægteparret Nygaard - kunne ikke klare dagen og vejen ved landbruget: Blev bagere

"Bagermesteren" anno 1894 var ikke en mand, der kom sovende til det daglige brød. Heller ikke brødet til familien. I 1890 købte Kr. Nygaard af kreditforeningen en forfalden - efter almindeligt omdømme en ussel - ejendom. 18 tønder land på meget høj sandmark og et lille forfaldent hus. I dag en meget velholdt ejendom på Nørhedevej 19 tilhørende sønnesønnen Knud Nygaard.

Sådan gik det til, at Sdr. Nissum fik sit bageri

Efter det fjerde år indså Kr. Nygaard, at han ikke kunne finde føden til familien, hvorfor han i Kirkebyen begyndte at bage brød, som han kørte ud til Nissum og Husby sogne. Det var hårdt slid ved siden af skulle passe og forbedre sin ejendom. Dog lykkedes det for ham til så stor fuldkommenhed, at hans ejendom nu står som et mønsterbrug for egnen og et storslået vidnesbyrd om, hvad en trofast hængen ved det. Kr. Nygaard anså som en nødvendighed, nemlig læplantning, kan føre til.

Disse smukke ord fik Kr. Nygaard i forbindelse med overrækkelsen af et hædersdiplom og et stort, smukt sølvbæger med inskription fra bestyrelsen for Ringkjøbing og Omegns Plantningsforening m. fl., da ægteparret fik stor tak for det eksempel, ægteparret har vist deres egn.

Når man i 1998 ser den sirlige bagerforretning i Sdr. Nissum, er det svært at forestille sig, at der tidligere har været - ja, svinestald i den ene ende af bygningen, bageri i den anden. Også at der har været gartnerforretning og skomagerværksted.

Men sidst i forrige og først i dette århundrede var der større fleksibilitet. En landmand i krise blev bager.

I 1998 lader det sig gøre at købe 11 forskellige slags rundstykker, et utal af

Bagermester Mads Grønne - kørte lillebil, når han ikke bagte.

kager i alle former samt alle dagligvarer fra smør, øl, vand til aviser og ugeblade.

Kr. Nygaard havde som bager kun rugbrød at byde på, men dog i forskellige størrelser: Tre-punds, seks-pund og tolv-punds.

God gedigen kost til folk, der skulle have noget til føden. Det var der nemlig brug for

i de tider, da der virkeligt skulle knokles for føden.

En af de hæderkronede bagere i Sdr. Nissum, der bragte faget i fokus, er Mads Grønne, som udvidede repertoiret til at omfatte andet end rug- og sigtebrød. Han havde dog også køer i den ene ende af ejendommen - brød i den anden.

Derefter kom bagermester Thorvald Bjerre til. Han kørte bagerforretningen indtil Jørgen Møller Jensen for 25 år siden tog over og i dag driver en virksomhed med omkring ansatte - de fleste på deltid i turistsæsonen.

Det er slut med at bringe brød til døren, som det var tilfældet indtil 1976.

I dag må kunderne komme til butikken. Udvalget er stort. I weekender kan morgenduelige vælge mellem 11 forskellige former for rundstykker og brød, fordi bageren er stået op, når kunderne overvejer at gå i seng.

Men der er også et århundrede mellem landmand Kr. Nygaard og bagermester Jørgen Møller Jensen.

Men der kan fortsat synges:

Der bor en bager
i Smedegade
han bager kager -
gør alle glade.

VISDOMMENS HUS I STABY

Rudolf Uhre

Dette er en nyrevideret udgave af artiklen fra 1989 med tilføjelser af afgørende art.

Danmark er jo overalt kendt for sine mange gamle kvaderstenskirker.

Hver gang man kommer til en af disse beundringsværdige bygninger, beredes man store oplevelser, uanset om man kommer som historiker, kunstner, geolog eller som almindelig turist; disse mange klippeformationer, der centralt stikker op i vore mange sogne, påkalder en slags fredhellighed i det hjemlige og overraskelser og fantasi, i hvert fald mange spørgsmål, når vi konfronteres med en fremmed, en af os ukendt granitkirke.

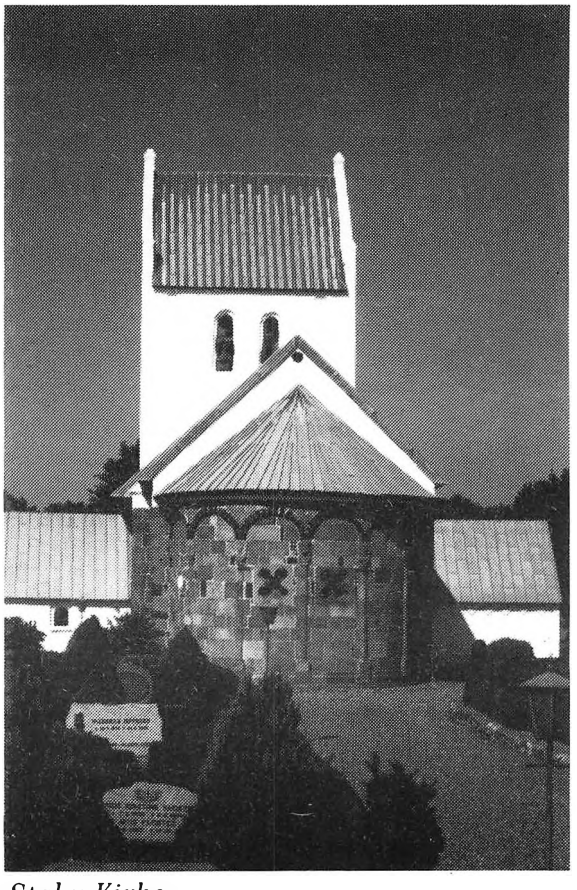

Staby Kirke

Ved Staby Kirke kan vi på kirkegården to steder komme ned til to "Hovedhjørnestene", hvor begravelse er umulig. Her lå fra ældste tider sognets største gård, måske en kirkelade, hvor de kirkelige ansatte antageligt boede og fik deres udkomne og indtægter til drift af kirken, som sikkert er bygget mellem 1100 og 1130. Dog er der strid blandt de lærte, og vi kan ikke med sikkerhed fastslå omtrentlige årstal.

De ældste dele er apsis, kor og skib. Selv om kor og apsis er finere forarbejdet end skibet, så er disse tre bygninger fint proportionerede, og jeg mener, det er meget sandsynligt, at disse tre bygninger er samtidige og bygget af en af vore sidste vikingekonger. Videnskaben er enig om, at vi her har Vestjyllands ældste og mest særprægede kirke med dens utrolig smukke, veludførte stenhuggerarbejde ude og inde, dens enestående arkitektur i apsis, dens uudgrundelige runer og det sjældne, vanskeligt daterbare lapsis lazoli-kalkmaleri fra apsishvælvingen. Mest uenige er de lærde om båndudsmykningerne fra kor og apsis, som fortæller om en italiensk stenmester, der samtidig med domkirke-byggerierne i Ribe og Lund m.fl. måske brugte vort lands egne granitter og jernsandsten som byggematerialer som den første; mærkeligt at lægge en kirke, hvor der absolut ikke er sten i 20 m. dybde. Staby ligger på en sandmile måske helt fra stenalderen, og vi må sejle eller slæbe sten ca. 10 km., hvis vi

vil hente sådanne gråsten i nabosognet, Thorsted. Meget nemmere end at slæbe har det været at sejle stenene fra Limfjorden, hvor netop de anvendte granitter findes i massevis langs dens kyster; men man mener at landhævninger og materialeopfyld lukkede forbindelsen mellem Limfjorden og Nissum Fjord allerede omkring år 1110.Vi ved også, at en sådan fragt kun kunne ske på skibstyper, som er bygget som vikingeskibe, fordi disse kunne sejle på lavt vand og med en form for simpel mastekran let kunne laste og losse sten i størrelser, som kunne bruges til kvadersten og måske også kunne finde omtalte rødalsten på Fur, som nogle videnskabs-mænd hævder? Andre geologer mener, at omtalte sten kan være fundet i vort eget landskab; men trods ihærdige undersø-gelser har man endnu ikke fundet tilsvarende. Dog sidder der hist og her i kirkerne enkelte kvadre af lignende art. Så længe disse gåder ikke er løst, har vi lov til at bruge fantasien. (Jernsandstenen betegnes Lemonit).

Staby navnet har været fortolket på mange måder i tidens løb. Nærmest kommer lokalhistorikeren Alfred Kaae. A.K. mente, at omtalte store kirkelade måtte have været et imponerende bulhus, altså bygget af stave/ træbjælker, som så var årsagen til vor landsbys navn. Dengang vidste vi ikke, at en udgravning lige nord for kirken bekræfter, at her allerede ca. år 1000 har været en stor vikingebebyggelse. Navnet Staby er derfor sikkert ældre end kirken, altså fra vikingetiden; men Staby bliver først et sogn, da runemesteren rister "RX I SOGNE" ved kvindedørens karm på vor kirke. De store træbygninger ved vikingegården kaldtes måske "Stavby".

Højre side

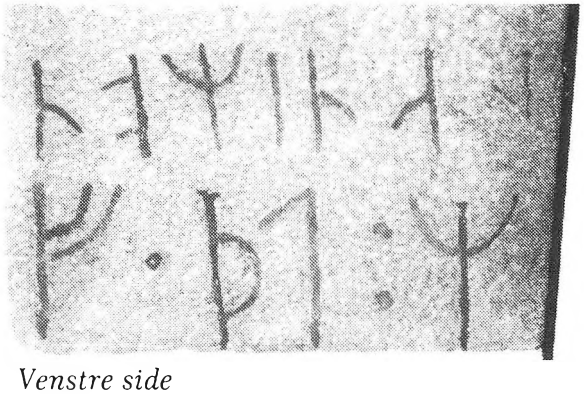

Venstre side

Staby Sogn og omegn har nu grænse mod lange vanddrag som Nissum Fjord og Felsted Kog; men i middelalderen var der endnu mere vand. Husby og Nissum Sogne lå vest for os som en meget langstrakt ø. Her gik den indre sejlvej i læ af klitterne mellem Ringkøbing og Nissum Fjord. Når vi så forestiller os området omkring år 1000, har der været stor huller i landtangen fra Trans i nord til Nr. Nebel i syd; fjordene var en del af Nordsøen og vikingeskibene kunne sejle ind nord for Fjand og videre ind i Limfjorden. I historiske kilder fortælles om, at Knud den Store kom her en sommer fra sit kære England, og sejlede igennem med sine mange skibe for at besøge Roskilde. Inden vor kirke bygges

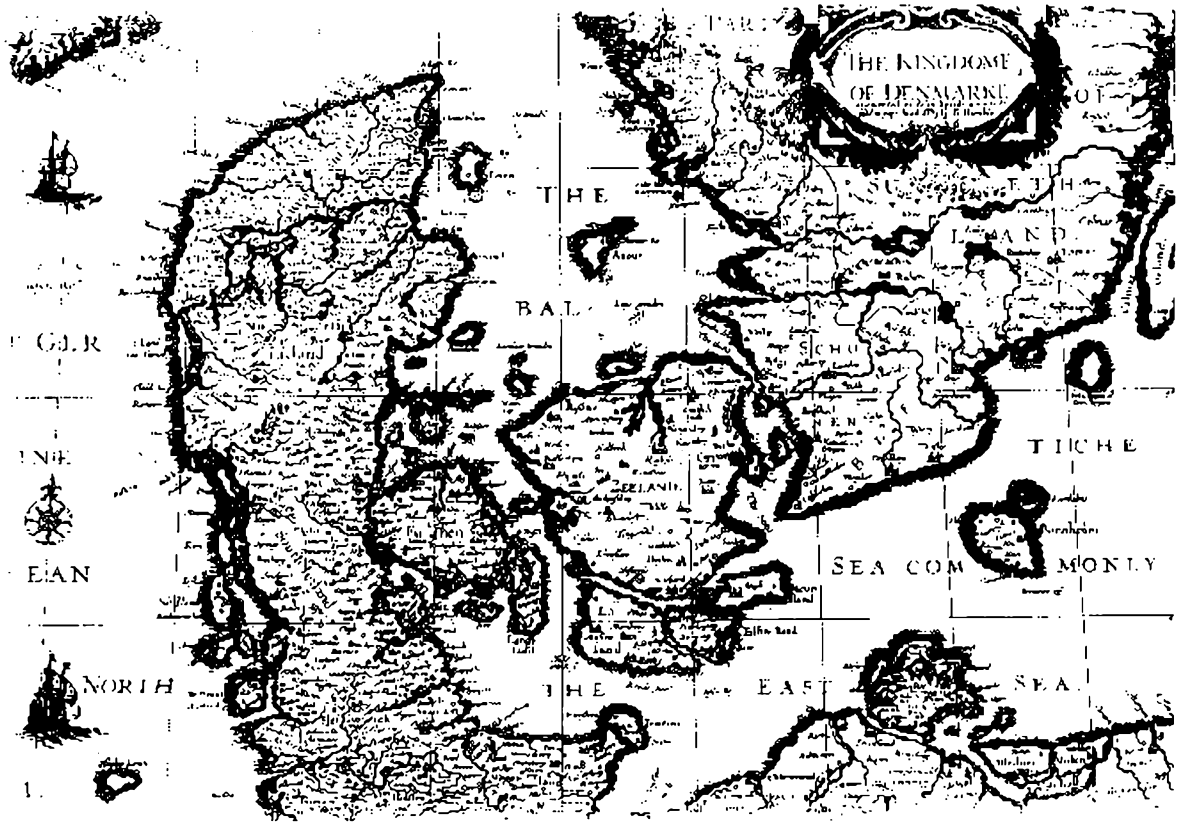

Det gamle engesksprogede kort fra 1616 viser, at man fint har kunnet sejle bag klitrækken fra Nissum Fjord til Ringkøbing Fjord også i middelalderen.
Så landskabet bag Husby-øen har også i vikingetiden været ideelt for en flåde.
Selv om kortet ikke er nøjagtigt, så ses det tydligt, hvor forbindelsen til Limfjorden kan have været.

meget nær vandet, det nuværende Husby Sø, har der i vikingetiden været utrolig aktivitet. Navnet Husby fortæller om en kongsgård, og her i læ kunne man afvente det rigtige sejltidspunkt til sin vikingefærd. At dette er rigtigt, bevises jo af mange fund på egnen, især gennem de sidste år.

De usikre tider i vikingetiden, hvor nabokonger og stormænd ikke alene rejste ud og røvede på fremmede kyster, men også var på røvertogt i nærtliggende nabolande, har landets beboere sikret sig bedst muligt. Svend Estridsen havde nok at gøre i sin kongetid, hvor nordiske kongesønner og stormænd slog tilfældigt ned. Vore egne stormænd byggede langt ude i ødemarken og sumpene småborge, hvor de kunne gemme sig, når hærene kom forbi. Vi havde dengang to borge, der som Nr. Vosborg gemte sig ude i sumpen bag voldgrave og måske vindebroer. Den største og eneste større gård var sikkert Svendsholm, som dengang kun kan have givet indtægter

gennem fiskeri og kreaturgræsning. Den er placeret på en af de mange sandflugts-"bjerge" - der ligger i bunden af Felsted Kog, men altså langt ude i sumpen. Disse "bjerge" er helt fra stenalderen, idet der bevisligt er enkelte fund af stenalderredskaber i overfladen.

Vi hører første gang om SVENDSHOLM år 1266, hvor et barnløst ægtepar tilskøder Ribebispen deres store gård. Måske får Domkapitlet ved samme lejlighed ejerforhold til kirken, som det er tilfældet indtil 1459. At de danske vikingekonger virkelig har haft store interesserer her og sikkert selv har haft store besiddelser her før kirkebyggeriet fandt sted, er der ikke længere tvivl om; men var de også ind i mellem så trængte, at de havde behov for at kunne "gemme sig"? En så stor gård som Svendsholm dukker jo ikke lige op til overfladen i 1266; Måske er det virkelig Svend Estridsen, der har givet navn til stedet, måske havde han behov for et støttepunkt her. Han har i hvert fald af og til haft behov for at gøre sig usynlig, mens Magnus turer rundt i Jylland med sin hær. Her i sognet hører man af og til kirken betegnet som Svend Estridsens kirke. Måske lå der dengang en stavkirke her, men helt sikkert ikke en kvaderstenskirke. Sagnet om at et fattig dreng fra sognet vendte tilbage som rigmand og skænkede os vores kirke, eller versionen, hvor en Jarl Erik efter vikingedåd i England kom i havsnød på Vesterhavet og lovede sin Gud at bygge en kirke af det stjålne gods, gyldne altre, søjler og hoveder, hvor og hvis han kom frelst i land, er jo vandresagn. Professor Noe Nygaard har vurderet de to kløverbladsvinduer, men har ikke kunnet afgøre, om disse granitter stammer fra vor egen istidsaflejringer eller fra England. Hvis sagnet om Jarl Erik skulle rumme en sandhed, så skulle det gyldne alter fra Stadil jo have været hos os i Staby eller Sahl, hvad nyere afhandlinger antyder som en mulighed, der nok ikke kan bevises. Vi må holde os til det materiale vi har til rådighed og prøve at komme nogle skridt baglæns i historien.

Vi har netop i Staby på grund af kirkerestaurering haft mulighed for at efterspore evt. rester af stavkirken, der kan have stået her før vor nuværende granitkirke; men Nationalmuseet har ikke haft penge til en sådan undersøgelse, så nu varer det nok et århundrede, før man igen får mulighed for en sådan. Selv tror jeg ikke, at der på samme plads har ligget en kirke før den nuværende bygning, dels fordi vi andet steds i sognet kender beliggenhed af en kirkegård, måske også en stavkirke fra vikingetiden, dels vil jeg i efterfølgende prøve at fastslå nogle nye sammenhænge, som jeg kom på sporet af ved et tilfælde og senere har fået bekræftet rimeligheden af fra historikere fra Århus Universitet, også lidt tilfældigt.

I sommeren 1989 afsluttede en flok kursister fra Folkeuniversitetet i Råsted et historiekursus om renæssancen med en studietur til Firenze, Pisa og Sienna. Vi havde fremragende guider fra Århus Universitet, turiststrømmen var endnu ikke alt for voldsom, vejret udholdeligt, så det blev en meget fin oplevelse. Udrustet med fotokasse og modtageligt sind gik vi på opdagelse i historie og kunst, hvad lysbillederne skal bruges til nu bagefter, ved jeg ikke, for i realitetens navn råder jeg alle nysgerrige til selv at tage rejsen. Dog et fik jeg med til personlig brug.

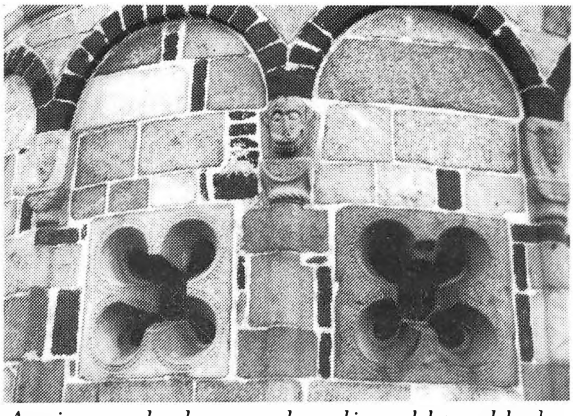

Apsis med de usædvanlige kløverbladsvinduer

En meget fin junidag stod vi ved domkirken og det berømte skæve tårn i Pisa. Vi havde på det tidspunkt set så meget utroligt i Firenze, at de mægtige bygninger ikke fik os til at tabe mund og mæle; de fleste af os var oppe i tårnet, og det holdt altså også året 1989 ud. På et tidspunkt lå vi på den store plæne, der omgiver de frilagte bygninger: Domkirken var påbegyndt år 1063 efter at Pisa, Ravenna, Venezia m.fl. bystater i samlet flok havde erobret herredømmet over Middelhavet og handelen. Kirken var bygget ved genbrug af romerske søjler, altså før renæssancen o.s.v. Lektor Hans Bjørn forsynede os på inspirerende vis med facts om stedet. Pludselig faldt mit blik på en række søjler over domkirkens hovedindgang. Jeg spærrede øjnene op, for dér lige foran mig, så jeg dele af Staby Kirke! Søjlerne var der, kapitælerne var der, djævleansigterne på skift med kristusansigter var der. Selv de romanske buer over var som hjemme. Det var solskin, men selv om jeg missede med øjnene, så var det der alt sammen foran mig som hjemme. I min erindring huskede jeg Alfred Kaaes beskrivelse af dette, som noget man vist ikke kendte noget sted i udlandet. For at være sikker spurgte jeg kunsthistoriker Grete Bay. Hun så det samme og fortalte mig, at det faktisk også fandtes i Ravenna og i baptisteriet i Firenze. Det var en udsmykningsmåde, man brugte i kirker, der var bygget før gotikken og i årene fra ca. 1000 til måske 1200. På det tidspunkt var jeg lysvågen og gik i tænkeboks; dog fotograferede jeg stadigvæk. Sandt at sige har kunsthistorie ikke været min stærke interesse før, men nu var der et område, som faldt sammen med hjemlig kirkehistorie, så fantasien fik frit løb. Var det alligevel en kongekirke, den mærkelige bygning i Staby? Havde Erik Ejegod været forbi kirkebyggeriet i 1095, hvor han jo var på pilgrimsrejse her? Måske var der alligevel en forbindelse til det faktum, at man af og til i sognet hører kirken omtalt som "Svend Estridsen's Kirke"? I 1053 fik Svend Estridsen oprettet bispestole i landet bl.a. i Ribe. Vi ved også at han var gavmild over for kirken i Lund og Roskilde, hvor hans mor Estrid allerede havde bygget landets første stenkirke (frådstenskirke). Svend Estridsen forsøgte at skabe en ny politik ved at lade vikinge-drømmene om erobringer i England afløse af en stærk hjemlig kongemagt i samarbejde med kirken, d.v.s. i samarbejde med ærkebispen i Bremen. Kongen pønsede dog på løsrivelse fra Bremen og planlagde ærkebispesædet i Lund for hele Norden. Ærkesædet i Lund eksisterer først fra 1103, men var bevilget af paven før Erik Ejegod drog på pilgrimsfærd i 1103. Den gang drog han videre mod Jerusalem; men kom kun til Cypern, hvor han ligger begravet. Dog inden havde han, som sin bror Knud, givet ordre til omfattende kirkebyggeri forskellige steder i sit rige, f. eks. tales der om seks stenkirker på Sjælland. Vi ved også, at det er under ham, man bygger de første domkirker i Odense, Ribe og Lund, hvor

bygmesteren har haft samme principper for romansk arkitektur at gå efter. Vi ved, at der i perioder var mange kirkelige retninger, der prøvede at gøre sig gældende. En tid var der samarbejde med England omkring kirkebyggeri, og efter Gregors d. 7. død var det med den romerske katolske kirke, der samarbejdedes. Korstogene, der kulminerede 1099 med erobring af Jerusalem, havde sat gang i ridderbevægelsen, som havde stor indflydelse på kristendom og kirkebyggeriet i årene fra ca. 1100 og frem til 1175, idet Graldyrkelsen afspejles i mangen en kirke, hvor den eller de østvendte vinduer i kor og apsiser kaster lyset ind på alteret, hvis dette da ikke forhindres af opstillede altertavler. Gralriddernes kamp mod det onde for at sikre det himmelske lys adgang til kirken gennem disse vinduer, kan man læse om hos professor Otto Norn: "At se det usynlige".

Ved et tilfælde kom jeg først i september 1989 til at fortælle for de fleste til Historisk Institut i Århus knyttede professorer og lektorer, og som ulært kunne jeg tillade mig at fortælle om mine tanker. Den store forsamling af medarbejdere ved Århus Universitet skulle se de netop afdækkede og sjældne kalkmalerier i Staby Kirke. Senere har jeg haft besøg af lektor Vagn Wåhlin, der tidligere på Nationalmuseet har arbejdet med vor gamle landsbykirkers byggeri i Vestjylland. Han var interesseret i at studere kirken yderligere, idet han på vort kor kunne finde udsmykninger med bånd af andet materiale end granit, og disse båndudsmykninger mindede meget om efterligning af marmorudsmykninger, der som vekselvirkning af sort, grønt eller hvidt marmor er brugt i flere af de helt gamle kirker i Pisa, Ravenna, Firenze m.fl.

Hvorfor er det så ikke gennemført i Staby Kirke, og her var svaret: Korets vægge er ikke sat om under vindueshøjde, og derfor er disse båndudsmykninger af rød jernsten intakte; men de har også været i resten af kor og apsis, men disse mure er sat om på et ukendt tidspunkt, og der har man ikke taget meget af rødstensmaterialet med i apsis.

Vi lavede en undersøgelse, og sandelig om ikke de lidt tyndere jernsten fra båndene i apsis i stort tal nu sidder for oven i koret, mens granit fra koret er brugt efter tildannelse i apsis. Hvis dette holder som bevismateriale, så er bygmesteren fra Staby meget inspireret fra omtalte italienske kirker. Man har forsøgt at føre omtalte båndudsmykning med her, vist nok eneste sted i en granitkirke. Forsøget har sikkert været for grov en udfordring for bygmesteren, hvad enten han stammer fra Italien eller fra England. Det er derfor ikke blevet gentaget i de næste kirker her rundt om i Vestjylland, hvor meget minder om, at samme bygmester har stået for byggeriet.

Jeg var meget spændt, da vi så gik ind til runerne!

Tidligere har runologen Erik Moltke forsøgt en tydning, som gengivet i Alfred Kaae's "Staby Sogn". Her læses runerne fra venstre dørkarm sammenhængende med

venstre dørkarms runeristning. Lektor Vagn Wåhlin prøvede at læse karmene hver for sig, og pludselig var der en løsning i højre side, hvor ræ med sandsynlighed kan være rx, der jo på latin er konge (jvf. at venstre dørkarms runer benyttes til latinske ord). Dette får så teksten til at kunne tydes som: "Kongen i sognet" eller "I Kongesognet" i stedet for som før "Sogneherren".

I venstre side viste det sig hurtigt, at en rune var gengivet forkert i sognebeskrivelsen. Vi tillader os at læse runerne på latin som ved højre karm, og runerne kan her læses som "Nomina Maria" eller " i Marias navn", idet m æ a nu er m r a (på latin Maria).

Runerne forneden i venstre side kunne vi heller ikke ved denne lejlighed finde mening i; men her kan vi måske gætte os til meningen, idet vi flere steder i vore gamle kirker har karmindskrifter ved norddørene, altså hvor kvinderne kom ind. Vi ved, at kvinder ikke måtte komme i kirken 6 uger efter barsel og måske heller ikke under menstruation. Når de så indlodes i kirken efter renselse, har kirkedøren med sine mystiske runer og tegn været en velsignelse for den, der igen kunne få adgang til Guds Ord og kirken. Selv om en sammenligning med vor tids sikkerhedsforanstaltninger i lufthavne ikke dækker helt, og måske er lidt blasfemisk, så har ceremonien før en gudstjeneste dengang sikkert for kvinderne været en god oplevelse, de var igen værdige til at deltage. Meningen med runerne i

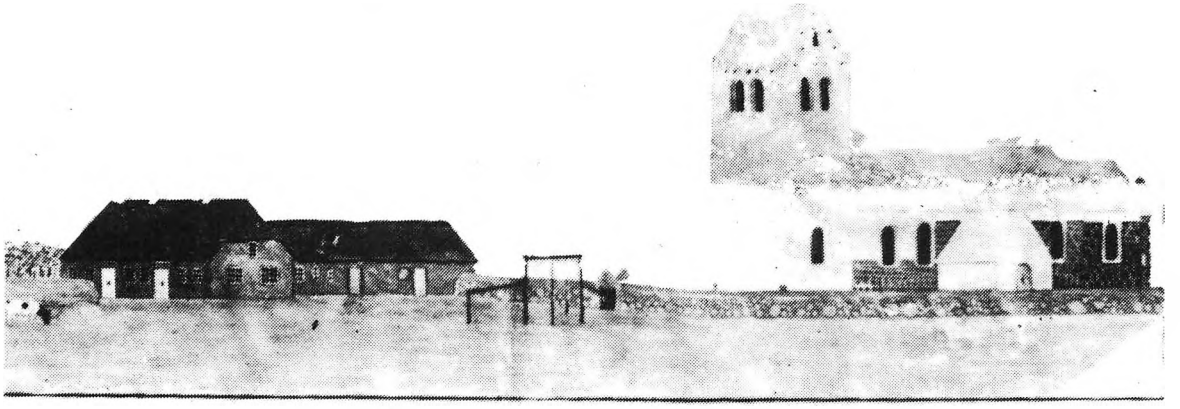

Staby Kirke fotograferet omkring 1850.
På billedet ses Staby Søndre Skole, bygget først i 1800-tallet. Kirken har ikke indgang gennem tårnet fra vest, idet hele tårnet, ud over at have været et sømærke, måske med sigtelinie over Husby Kirke, har været Vestjyllands stærkeste fæstning i middelalderen. Her har Stabyboerne sikkert flere gange kunnet overleve, når besættelseshære or røverflokke kom forbi. Så sent som under 2. verdenskrig var der her permanent udsigtsplads til Vesterhavet af tyske overvågnignstropper.
Vores nuværende indgang fra vest blev lavet, da der i 1894 blev forlangt kapelforhold ved vor kirke. Det sydlige våbenhus tjente som kapel til ca. 1985, hvor der blev bygget et nyt sammen emd redskabs- og opholdsrum. Vi har nu to indgange til kirken.

dørkarmen kan måske forstås: "I Marias navn træd ind og vær ren!"

I Stiftbogen fra 1992 har konservator Mogens Larsen fint fortalt om kalkmalerierne og deres restaurering. Han kunne ikke lide degne, hvad er forståeligt, når man forestiller sig, hvor mange af slagsen han har været ude for under sit mangeårige arbejde med restaurering af kalkmalerier i Danmarks kirker. Under restaureringen fandt han ved korsets fod årstallet 1545, hvad jo gjorde de katolske billeder mere gådefulde. Jeg foreslog så, at billederne nok var lavet af munke fra Mariager Kloster, som måske var sendt her til Vestjylland for at få deres sidste dage på et tåleligt sted. Jeg var vidende om, at Staby Kirke var ejet af Mariager Kloster fra 1460 til 1594, så der kunne vel være mening i, at der blev sørget for nonner og munkes eksistens ved at sende dem til fattige yderområder. Vi har stadig stednavne som Munkhule og Klostergårde i vort sogn. Mogens Larsens kommentar var: "Sådan nogen skal altid være så kloge!" Allerede dagen efter var han bedre stemt og sagde, at jeg måske havde ret. Senere under

restaureringen havde vi besøg af kalkmalerispecialisten Ulla Haastrup. Hun mente, at min teori var rigtig, idet det malede korsfæstelsesbillede var et pestkrucifiks, som netop maledes af Birgittaordenens tilhængere. I Mariager Kloster var der i katolsk tid Birgitinernonner, så måske. På kalkmaleriet er Jesu døde legeme påmalet små røde mærker, som giver betegnelsen: Pestkrucifiks.

Lapistazulimaleriet med Johannes og Maria der sad til venstre i apsishvælvet.

Hvor en herremand i 1725 lavede et hul i kirkemuren til højre for korsfæstelsesscenen, har vi uden tvivl haft et påskemorgenmotiv i samme størrelse. Vi har netop armen af en engel med en fredslilje, så må vi gætte os til resten af billedet enten som den tomme grav eller som den himmelfarende, glorieomstrålende Jesusskikkelse, måske begge motiver i et?

Ulla Haastrup så ved samme lejlighed resterne af apsishvælvets kalkmaleri, som vi har hængende som et billede i kirken. Mogens Larsen har omtalt dette billede, som er resultatet af en aftrækningsteknik fra 1948, hvor Harald Borre, inden han maler, hvad vi nu har af mandorla og engle på apsishvælvet, reder to detaljer fra den oprindelige bemaling, som Ulla Haastrup på stedet betegner som et fantastisk LAPIS LAZULI. Vi glemmer sent hendes vrede og forargelse over, at et så sjældent kalkmaleri var erstattet med det nuværende. En journalist skriver efter besøget: "Det gav nærmest et gip i landets førende ekspert i kalkmaleriet, Ulla Haastrup, Nationalmuseet, da hun for nylig var i Staby og så de romanske kalkmalerier, der blev trukket ud af apsis i 1948. På den blå lapis lazuli-farve kunne hun skønne at maleriet var ældre end antaget, og hun mente endda, at havde maleriet siddet i en af de store kirker i Rom eller Paris, ville det være målet for 100.000 besøgende om året". U.H. udtalte også ved den lejlighed, at maleriet var udført mellem 1095 og 1195 - ikke senere. Vi fik også at vide, at en så kostbar gave, som maleriet dengang havde været, måtte være skænket af en meget rig mand, en konge eller pave. Ædelstenene var kommet fra Afghanistan og malerierne kendtes næsten kun i Sydeuropa. Her til lands havde vi kun få små detaljer tilbage fra romansk tid.

For os i Staby er det jo bittert, at restaureringen i 1948 ikke blev udført af tilstrækkelig dygtige folk. Vi håber også, at det andet billede igen kommer tilbage til kirken. Begge billeder med aftrukne partier må jo betegnes som danefæ. Hele apsishvælvet var altså før 1948 en scene fra Johannes Åbenbaring, kap. 4. Dele af mo-

tivet var skadet, men vi ved, at Ejgil Rothe, der var konservator for Nationalmuseet i 1909 forsøgte at komme igennem med en restaurering, der imidlertid ikke blev til noget. Dels fordi kirkeværgen her i Staby var murer og tillod sig selv at reparere hvælvet med uprofessionelle materialer uden tilladelse, og dels vel af økonomiske grunde. Staby var et af landets fattigste sogne også i årene omkring 1909. Symbolerne for de fire evangelister var malet som bevingede væsener. Maria og Johannes, som vi har som aftræksbillede, var placeret til venstre for Den himmeltronende Kristus i en mandelformet mandorla. Kristi glorie var kendetegnet ved indlagte glas eller krystalperler, som indikerer at billedet efter E.Rothe's mening var meget gammelt og ældre en de ca. 1200, som man nu vel meget usikkert daterer det til. I højre side af hvælvet var der to personer, der også havde ansigtet vendt mod Kristus. Den ene er Peter med nøglen, den anden person er nok Paulus.

Når man læser Ulla Haastrups beskrivelser af "Lapis Lazolien" fra Staby Kirke i hendes nylig udgivne store værk om "DANSKE KALKMALERIER", får man fornemmelse af hendes beundring for denne ukendte kunstner, som her er sat under gruppen af "Byzantinsk påvirkning". Man fornemmer også, hvor utrolig svært og usikkert, det har været at få vore kalkmalerier ind under noget sammenligneligt i vort land. Jeg tillader mig at citere fra omtalte: *(Citat)* "Det helt usædvanlige i Staby er udsmykningens kunstneriske kvalitet, der står i en markant modsætning til dens tekniske svagheder. Vi ser Maria og Johannes stå

vendt mod den tronende Kristus, kropsdrejningen og hændernes bevægelse angiver, hvor opmærksomheden er rettet hen. Maria bærer en rødbrun dragt med hovedlin, Johannes en nærmest okkerfarvet kappe over en hvid underkjortel. Andre farver, som har bidraget til helheden, var baggrundens blå, en kraftig grøn i forskellig detaljer, afstribninger og mandorlaen, dertil de forgyldte glorier og knopper i relief. Der er noget diskret, næsten tilbageholdende i de to figurers bevægelse, også en ro af afklarethed, som understreges af den plastiske, gennemmodelerede drapering. Figurerne meddeler sig med beherskede, men udtryksfulde gestus, hænderne er slanke og elegante og som alt andet fint proportioneret. I Spænstrup Kirke, som vel er nogenlunde samtidig med - men en sådan sammenligning afslører også de ekstraordinære kvaliteter i Staby - fragmentet. Desværre er overfladen her nu for nedslidt til, at modelleringens fylde og dybde kommer til sin ret. Men læg mærke til det rolige fald i Marias dragt, der også understreger figurens pyramideformede omrids. Læg også mærke til draperingen over Johannes venstre arm, og frem for alt, det foldesystem, der ligger mellem benene, og som føres i en bue op over hoften, mens en anden fold strækker ned over låret. Tilsammen indfatter de lårets form som en stor oval. En sådan drapering er ikke naturalistisk, men fremtræder som et abstrakt skema. Stilen her er essentiel klassisk, men i den særlige form, draperiskemaet har her, har det i sine fjerne forudsætninger i byzantinsk kunst i 1100-tallet. Det er en stil, der får stor betydning i vesteuropæisk kunst" *(Citat slut)*

Det er ikke en dansk kunstner, som har arbejdet her, måske en italiener, som har lavet sit fine håndværk på en konges eller paves bud. Lapis Lazoli-kalkmaleriet krævede en erfaren og en dygtig kunstner. Det er nok ingen almindelig freskomaler, som dengang virkede her! Måske vil det engang vise sig at være ældre end ca. år 1200. Man kunne forstille sig en videnskabelig undersøgelse under apsishvælvingens nyere maleri, som ikke er af stor kunstnerisk værdi; men det bliver nok ikke de første mange år, dog er jeg overbevist om, at videnskaben

Runer ved kvindedørens øst- og vestside på den oprindelige ydermurs karmkvadre - den stiplede linie er kvaderstenens lodrette hjørne. Teksten fortsætter fra muren ind i dørkarmen.

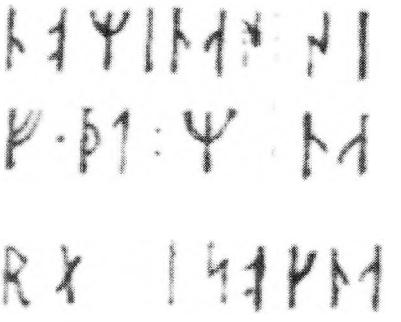

Nederst står der Kongen i Sognet.
Til venstre (det øverste mener man, at latinen er blandet med gammelnordiske tegn og runer.

før eller senere kommer igen og forsøger at finde en mere sikker datering og forklaring.

Under afdækningen fremdrog Mogens Larsen og hans søn en række rosetter i malede arkader øverst under bjælkeloftet. Disse rosetter var forskellige og een arkade var uden dekoration. Disse billeder i skibet var ældre end billederne fra 1545, måske fra det 13ende eller 14ende århundrede. En katolsk præst, der besøgte vor kirke, forklarede mig, at sådanne rosetter var en slags bomærke for en ærkebisp eller en kardinal, som havde besøgt kirken, og som i katolsk tid hvert år huskedes med vievand og bøn på en bestemt dag. Rækken af rosetter var ikke fuldført, og en blændarkade var tom, så måske? Staby Kirke har ikke fået et forventet fint besøg. Disse rosetter er dækket til igen sammen med de fleste kalkmalerier, vi en tid i 1989/90 kunne se på kirkens tre vægge.

I sommeren 1989 mindedes vi så undtagelsesvis disse nu ukendte berømtheder, dog er det katolske igen kalket til, men gemt som fotografier.

Runeskriften i "KONGENS SOGN" bekræfter mig i, at her har en af vore konger selv beordret kirkebyggeriet. Hvad skulle Svend Estridsen eller en af hans sønner med en kirke på denne i vore dage ubetydelige plet på Danmarkskortet? Fra omkring Knud den Stores og frem til Erik Ejegods tid har der været meget stor trafik til Irland og England, altså sejlads, som ikke var krigerisk, men stadigvæk med vikingeskibe. Efter år 1200 afløstes disse skibe, som jo ikke krævede særlige havneanlæg, men kunne trækkes op på flade strande til f. eks. vinterkvarter, af andre skibsformer, som ikke sejlede så godt, men havde langt større lasteevne. Men altså i vikingetid og under Svend Estridsen var færdselen tværs over Nordsøen endnu stor. Man sejlede ikke om vinteren og ikke ofte rundt om Skagen, så indsejlingen til Ribe, Varde, Limfjorden og gennem Ringkøbing Fjord til "den indre sejlvej" var vigtige. Her bag klitrækkerne kunne man sejle sikkert, her kunne man finde enge, hvor skibene kunne stå sikkert i vinterkvarter, her

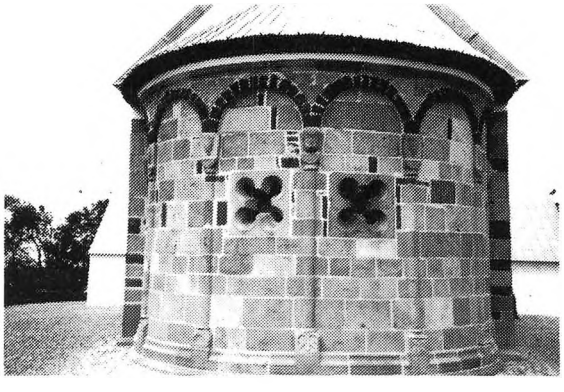

kunne man komme videre nogle steder ind over Jylland, herfra kunne man sejle videre op ad åerne. Her kunne man være i sikkerhed for nordvestenstorme og vandstigninger på nogle udvalgte punkter. Vi har mange fund fra vikingetid på disse egne.

Jeg tror ikke, kirken er bygget af Svend Estridsen, for kirkebyggeriet med granit som grundmateriale kom slet ikke i gang før ca. 1100, hvor vi ved at Erik Ejegod påbegyndte sine domkirker; men måske havde han en flok skibe liggende her? Geografisk set er der ideelle forhold her i den nuværende Husby Sø, hvortil der dengang var sejlmuligheder til Nissum Fjord. Herfra kunne man via Vesterhavet komme til England, eller man kunne komme ned ad de tyske floder. Man kunne i magsvejr sejle ind i Limfjorden. Man kunne næsten sejle til Skive, hvis man valgte Storåen, og her var ikke spærret til fastlandet, Jylland, hvis man endelig blev nødt til at age eller ride. Hverken Kong Svend Estridsen eller Kong Erik Ejegod var glade for bindingen til ærkebispesædet i Bremen, og de søgte da også paven for at frigøre sig og få eget ærkebispesæde. Begge har haft brug for stadig at kunne udfolde diplomatiet til England, hvor det jo også var skiftende tider politisk set.

Vi prøver at følge Erik Ejeod på hans pilgrimsrejse, hvorfra han sikkert har medbragt relikvier af Kristi Kors eller lign. Han

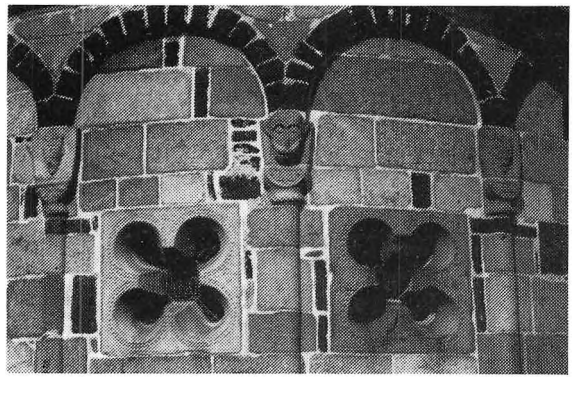

er blevet overbevist om, at hans kongedømme er meget afhængig af, at der snarest etableres et fast forhold mellem den katolske kirke og kongemagten. Han er sammen med sin hustru Bodil personlig overbevist kristen og har ideer med om at starte et større kirkebyggeri, som det også lykkedes for ham. I Ribe Domkirkes hovedindgang Kathoveddøren er hans portræt måske direkte at se i udsmykningen. Han vil med disse første, utrolig flotte kirker, hvoraf der nu kun er dele tilbage, overbevise og imponere sine undersåtter, så sogn efter sogn omvendes og får lyst til at bygge noget lignende. Måske var området her ved Husby Sø så vigtigt fremdeles, at han har doneret en kirke her? Det tog tre til fire år at bygge en kirke for en stenmester, at rejse skib, kor og apsis. Hvor Staby Kirke ligger, har det været let at sejle materiel til, her var egetømmer nok og måske er det så rigtigt, at rødstenen ved kysten på Fur har leveret materiale til omtalte båndudsmykninger, som prof. Steenstrup foreslår det, for med vikingeskibe har det været muligt at transportere disse blokke uden nogen landtransport.

Der kan være en anden grund til, at han vælger at lægge en kirke i Staby. Som en af Svend Estridsens sønner kunne han være interesseret i at bygge en kirke for at sætte sin far og mor et minde, samtidig med at det skaffer ham selv et ry. I vor korbue kan man se et mands- og et kvindehoved udhugget i sten. Vi aner ikke, hvem disse personer er, men er kor og apsis så gammel som her antaget, så kunne disse hoveder, der har båret måske et trækors eller et krucifiks være Erik Ejegods forældre. Han har så anbragt sig selv i føromtalte store kvadersten vendt mod kirkegængerne, men på nederste del af kortbuens basis. Så vidt jeg ved, har alle figurer af Kristus i Nordens vikingedragt som sejrende herre hjemme på kors som del af krucifikser. Den døde Kristus, vikingekonge, er en helt, som alle må tilbede; men en levende Kristus i fuld udrustning, det vil være utænkeligt med datidens tankegang, så mit bud er, at kongen stiller sig her i kirken for at fortælle, at han går hånd i hånd med kirkens folk. Her er mit bud på Staby Kirkes tilblivelse, hvis nogen kan følge mig, så er kirken måske den ældste granitkirke i vort land. Domkirkerne er jo ombyggede, og kun hovedportalerne fortæller f.eks. i Ribe om Erik Ejegods indsats. I planen mangler jeg en kirke af samme format i Limfjorden; men måske er det Lihme Kirke, som rummer uforklarlige bygningstræk; den har i så fald ikke samme bygmester. En kirke i Limfjordsegnene kunne også ligge nær Aggersborg. Her falder tanken naturligt på Skarpsalling's meget italiensk prægede kirke. Forskere har længe efterlyst nogle vestjyske borge, der lige som Trælleborg, Nornebakken, Aggersborg m.fl. kan have hørt hjemme i Harald Blåtands store plan for forsvarsværker. Hvis en sådan har eksisteret, så kan den have ligget her i nærheden og kan have været en grund mere til for Erik Ejegod at bygge Staby Kirke, at skabe et eksempel og at lave et kongesogn, hvorom runerne beretter.

De mange kirkeretninger, der også dengang har haft indflydelse, har også præget kirkebyggeriet. I ORDSPROGENES BOG, kapitel 9, vers 1 hedder det: "Visdommen bygger sit hus på syv søjler". Apsis i Staby er den eneste med syv søjler, og det har aldrig gentaget sig i Norden. Selv har jeg lige besøgt Vadi Room i Jordan, hvor Salomons syv søjler rejser sig magtfulde og

imponerende i den ellers flade ørkenslette. Vi kan ikke vide, om stenmesteren/arkitekten i Staby har haft et særligt forhold til Salomons love eller måske blot skulle udnytte de to fantastiske kløverbladsvinduer i det ham betroede byggeri.

Her citeres fra "The House of Wisdom" 1990 af Otto Norm og Søren Skovgaard Jensen.
Citat: "Tager man ved forsøget på at tolke Staby Kirke som et eksempel på meningsbærende arkitektur sit udgangspunkt i apsis' helt enestående bygningsform, de syv søjler, må tanken ganske uvilkårligt falde på Ordsprogene 9,1: "Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem" ("Visdommen har bygget sit hus, har udhugget sine syv piller") og videre i vers 5, hvor det hedder: "Kom og smag mit brød og drik den vin, jeg har blandet!", hvilket særdeles præcist passer for det rum, hvori Eucharistien fejres, og hvis udsmykning anskueliggør Christus, således som han efter sin ophøjelse troner i sin himmelske herlighed. De sammenfaldende træk i denne kirkebygnings arkitektur og billedmotiv må betyde, at Staby Kirkes alterrum ikke blot skal opfattes som stedet for messens mysterium og den hertil knyttede epifani, således som Majestasbilledet over alterbordet angiver, men at man i dette tilfælde ved bygnings- og billedform har villet udtrykke, at Christus ikke blot skal opfattes som Guds Vælde og Magt, men også som Guds Visdom (1. Kor. 1,24), der i Visdommens Bog 7,24, er Lyset. Man behøver ikke at fordybe sig meget i Vis-

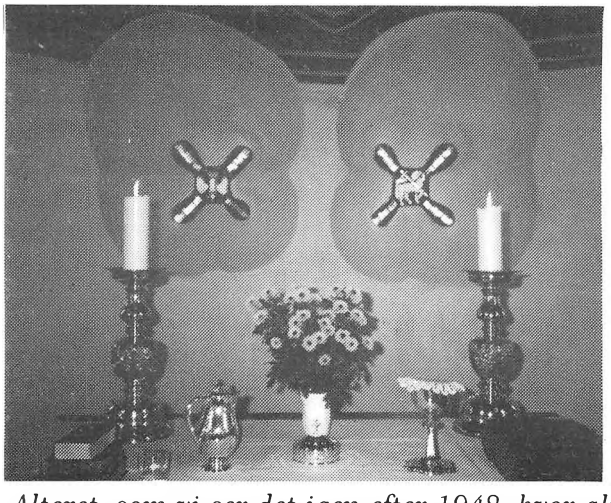

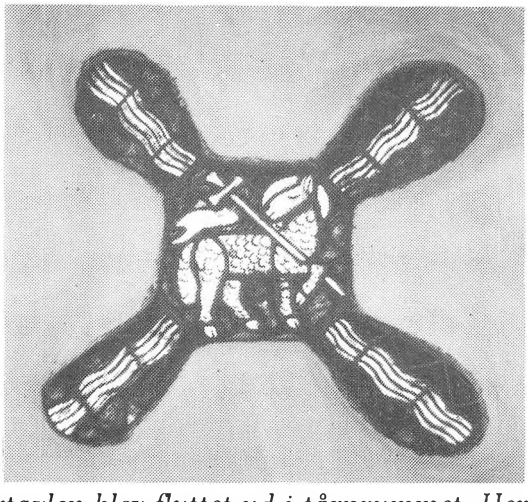

Alteret, som vi ser det igen efter 1948, hvor altertavlen blev flyttet ud i tårnrummet. Her står også vort gamle stenalter fra kirkens indvielse. Det røg ud efter reformationen, da der midt i stenpladen er et relikvigemne.

På alteret står de svære messinglysestager fra 1668 med Niels Trolde's og Helle Rosenkrans's våbenskjolde og initialer. De ejede kirken og Pallisbjerg.På alteret står også et sæt meget sjældent altersølv lavet af guldsmed Joachim Weller (1780 - 1830).

Over alteret ser vi Harald Borre's glasmosaikker. Kapellets smedejernsdør er tegnet af Svend Kaae.

domslitteraturen for at indse, at den har øvet indflydelse på Ny Testamente. Foruden hos Paulus (jf.. også Hebr. 7) har det absolutte logos-begreb direkte fundet anvendelse på den præeksistente, inkarnerede herliggjorte Jesus-Christus, i Johannes-prologen, 1,14. Kirken tillagde Johannes-prologen så stor vægt, at den fra 1100-tallet var forordnet læst ved afslutningen af alle messer.

Antallet af Visdommens syv søjler har i sig selv betydning i kraft af syvtallets mystiske kosmologiske værdi, især fremtrædende i Apokalypsen.

Til de to firpasformede vinduer i Staby Kirkes apsis bør også knyttes et par bemærkninger.

Ved messetide, i solopgangens skær, der for den celebrerende præst ved konsekrationen betød gudsvisionens blændende modlys, kom dette til at virke som doxa. Det guddommeliges manifestation i nær tilknytning til apsisbilledets epifaniske motiv, Christus åbenbaret i sin himmelske herlighed således som han skal komme igen. Således var forholdet i alle de mange alterrum, hvor vi kan konstatere, at majestabilledet oprindeligt har været kombineret med apsisvinduet. Det er ved den af kirkekalenderen bestemte, rytmiske gentagelse af de liturgiske handlinger, at disse gennem øjne og øren indvirker på sjælen. Visualiseringen af Gudsvisionen, billedet over alterbordet eller på dettes forside udgjorde den faste "kunstneriske" ramme omkring sakramentet, i det ydre og indre i overensstemmelse med de i Bibelen beskrevne epifanier. Desuden har det været således, at messens mysterium ved morgenlysets indtrængen i kultrummet gennem dette østvindue blev sat ind i en kosmisk sammenhæng. At Stabys apsis er bygget som Visdoms hus, hvis kendetegn er syv søjler, bevirkede, at denne bygning undtagelsesvis måtte få en søjle længst i øst og som konsekvens heraf udstyres med to østvinduer.

Når man i Staby har gjort sig så store anstrengelser for at få de to apsisvinduer tildannet som en kombination af fire cirkler, et firpas, skyldes det utvivlsomt den middelalderlige talsymbolik og Tallets kosmologiske betydning, der med Augustin blev anset for et intelligibelt og tillige materielt vidnesbyrd om de evige sandheder. Cirklen, hjulet, er det evige Gudssymbol, fire er tallet for vind- og himmelretningerne, for årstiderne, verdensaldrene, verdensrigerne, elementerne, bjergene og paradisfloderne. Honorius og andre af 1100-tallets liturgikere sætter endvidere firtallet i forbindelse med den mystisk vogn "quadrigae Aminadab", på hvilken Brudgommen, dvs. Christus, fører sin brud, dvs.- Kirken gennem Verden (Højsangen 6,12). Vognen er således at forstå som en gammeltestamentlig typos for Evangeliet.

Vender man opmærksomheden mod Stabyapsidens indre, Majestasbilledet på dens halvkuppel, finder man her en usædvanlig, men iøjnespringende enkelthed, som bestyrker antagelsen, at denne kirkebygning både i ydre og indre lader sig typologisk tolke i flere dimensioner end tilfældet vanligt er.

At Staby Kirkes apsis på grund af det ulige antal søjler måtte udstyres med to østvinduer - de to små oculi i nord og syd skyldes nok hensynet til de sekundære

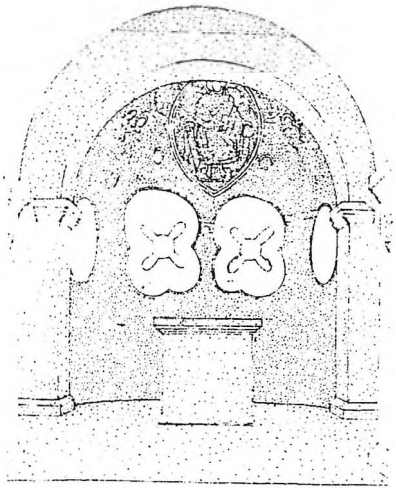

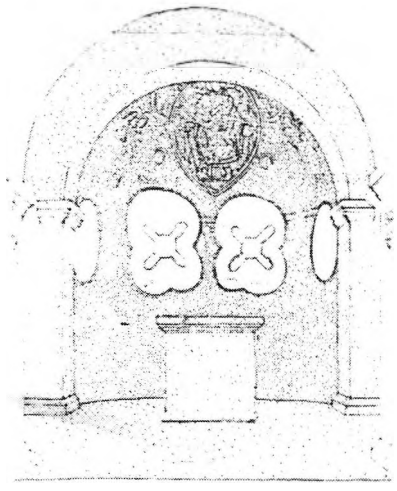

Den skematiske tegning af apsis set indefra har efter min mening to fejl. Tegningen indicerer, at vinduerne skal højere op i de runde mørteltildannede karme. De to vinduer er i min ændring hævet ca. 12 cm.

Alterbordet er trukket frem lige under triumfbuen, hvor alteret også står nu. Vi har ved to af hinanden uafhængige undersøgelser konstateret, at alteret står lige over et vandårekryds. Dette er også tilfældet med døbefondens oprindelige placering ca. 1,5 m øst for krydset mellem indgangsføre og midtlinie i skib.

bedetider - gav mulighed for at gøre Christusfiguren større og mere imponerende end sædvanligt. Endvidere blev der ved denne disposition plads til mellem de to apsisvinduer at afbilde et grønt træ i bygningens akse længst mod øst og lige ovenover alterbordet, næppe blot en dekorativ udfyldning, da Træet er et urgammelt og udbredt kosmisk symbol. Det hedder i Ordsprogene 3,18 om Visdommen, at "Den er Livsens træ for dem, som griber den, og hver den, som holder fast på den, skal prises salig". Ifølge Apk. 22,2 står Livets træ midt i Det himmelske Jerusalem. Træet (Vinstokken, jf. Hexaëmeron (X,6056-57) identificerer Anders Sunesøn Livets træ med Visdommen, i væsen lig med Faderen og identisk med Christus. Et motiv af en sådan betydning, anbragt i

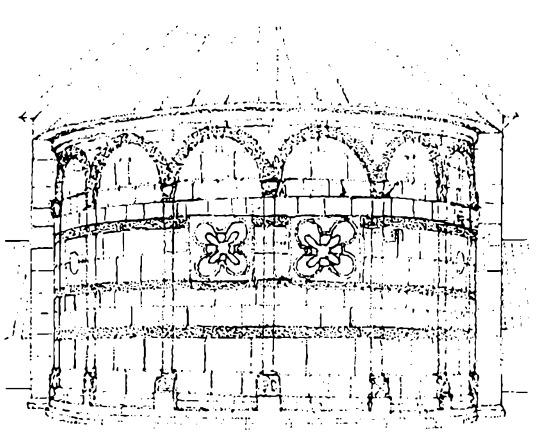

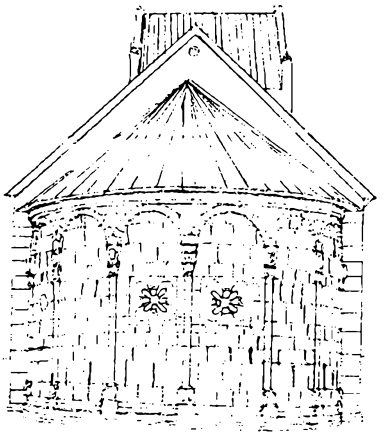

Her er gengivet Holger Schmidt's tegning af Staby Kirke. Jeg er overbevist om, at de to firpasvinduer skal sidde ca. 12 cm. højere, end de gør nu, og i mit forsøg på at rette tegnkingen til, så den ser ud som ved opførelsen, er vinduerne hævet, så de sidder i samme højde, som de to runde sidevinduer. Jeg har forsøgt en af de mulige indsættelser af de tre jernstens pyntebånd i stedet for kapitælstenhovederne. Hvert bånd er 10 til 12 cm. i højden.

øjenhøjde over kirkens alterbord, under apsiskuplens fremstilling af Christus i sin Herlighed, endvidere midt mellem de to firpasformede vinduer, der indlod lyset (Visdommens Bog 7,29) fra øst til alteret, bekræfter den antagelse, at Staby Kirke ikke blot efter vor tids rent æstetiske begrebet bør tilkomme en særstilling. Middelalderen må have anset dens kor for indviet til Christus, både i dennes egenskab af verdens hersker og Guds visdom." *Citat slut.*

Omkring 1200 gik der i Italien mode i at bygge smukke vestfasader til de mægtige domkirker fra årene forud. Disse udsmykninger var i mange tilfælde udsmykkede med rækker af marmorsøjler over hinanden. Søjlerne var øverst forsynede med kapitæler, der var formede som kristushoveder eller djævlehoveder. Disse kapitæler er forbundne med bueslag også af marmor. Disse udsmykninger hvor det gode og det onde møder én ansigt til ansigt, før man går ind ad kirkens dør, blev hurtigt efterfølgelsesværdige i den ganske kristenhed, så man satte kristusansigter, måske djævleansigter op i murene mod vest, hvor man evt. byggede tårn eller udvidelser. Også i Staby byggede man et tårn ca. 1200, måske samtidig med Hee Kirkes tårn. Tårnet her stod kun kort, for det var nok sat på tykke mure, men hvælvingen pressede murene ud, og det hele styrtede sammen ca. 1260, hvorefter det kom til at indgå i en forlængelse af skibet.

Måske har ansigterne under vore rundbuer i apsis slet ikke siddet her fra første færd. Måske sad de først i et tårns vestmur, som de gør tiest? Denne teori underbygges af to betragtninger. I vor apsis har der næsten sikkert fra nybyggeriet været udsmykning med bånd af før omtalte jernsandsten. Ved en omsætning af såvel kor som apsis har håndværkerne taget disse bånd ud og gen-

brugt de smalle røde sten øverst i koret. Såvel i kor som apsis kan man tydeligt se, at der over vinduesbundene er uorden i kvaderstensforløbet og hele omsætningen. Kløverbladsvinduerne sidder ikke, hvor de først har siddet, idet de jo stikker halvt ind i indermuren. Nu sidder vinduer-nes nederste kant ikke i flugt med kvaderstensforløbet, så det var en klamphugger, der her satte murene om.

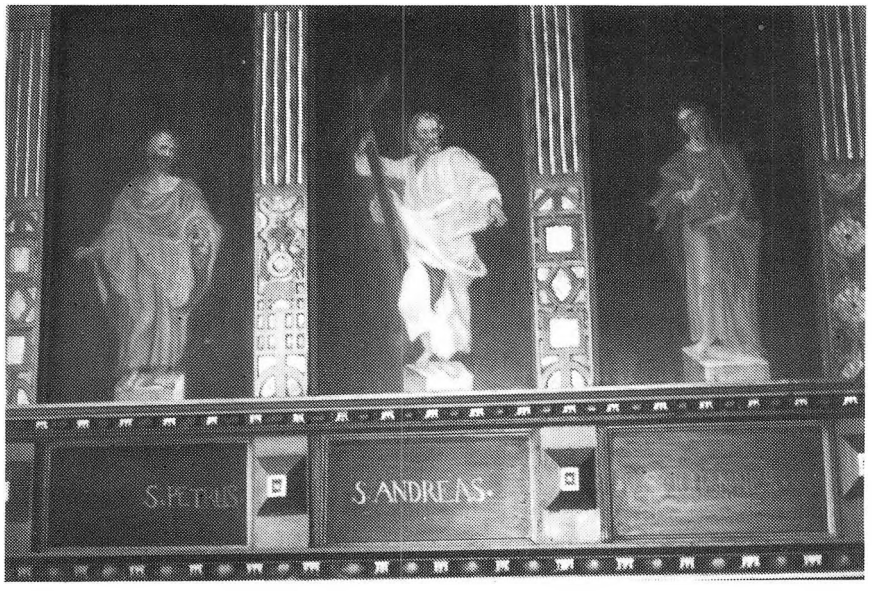

Ser man så nøje efter på de 7 hoveder/kapitæler, så kan man også se, at disse har været firkantede, altså har været beregnet til indsætning i fladt forløb. Klamphuggeren har så med større eller mindre held tildannet disse, så de bedre passede ned på det øverste af søjlerne. Det er lektor Vagn Wohlin's betragtninger, der har ført mig på denne forklaring. Mange videnskabsmænd mener, at bygningen ikke kan være ældre end fra ca. 1200 netop på grund af disse søjler med kapitælansigter; hvis apsis havde stået rent og fint med sine seks blindarkader, havde sagen måske været en anden. Kapitælerne passer heller ikke til de bueslag, som de bærer, så det er min overbevisning, at de røde båndudsmykninger er taget ud, og at søjlerne så er forlænget med disse kapitælhoveder, som ikke hører hjemme her. Så bliver der også mening i, at det indvendige kalkmaleri har fået lov til at sidde urørt til 1948. Mellem klø-verbladsvinduerne, som er udført ved det afsluttende del af byggeriet. Derfor er det ikke mærkeligt, at lyset gennem apsisvinduerne i tilslutning til Majestasbilledet har kunnet ses som et symbol på Visdommen. Det træ, der altid har været malet med sin stamme op mellem de to firkløverruder kan vi opfatte som livets træ. Ordsprogenes bog kapitel 3, vers 18: "Det er livsens træ for dem, som griber den, og hver den, som holder fast på den skal prises salig".

En konge, måske Erik Ejegod, bygger skib, kor og apsis; i så fald ca. 1100. Ca. 100 år senere bygges en vestbygning til, måske et tårn, der falder ned og bliver en forlængelse af kirken; her har boet ret mange mennesker dengang. I 1420 bygges et nyt, stort tårn med højt spir. I 1719 styrter spiret ned. Det erstattes af sadeltag. Frans Linde laver kapel for sig og sin familie i kvindernes våbenhus, hvor dør tilmures 1725. Øst for våbenhuset opfører han et trappetårn, han slår hul i muren, hvor der i nogle år op mod vor tid har været et vindue; Gennem tårnet kommer han til sit

nyindrettede pulpitur. Begge dele blev taget væk i året 1862. De tolv fine apostelbilleder fra pulpiturvæg er nu sat op mod vest foran orgelet.

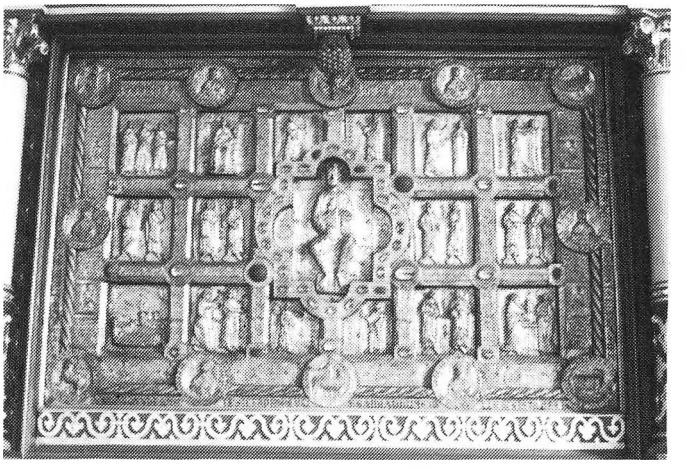

Et kan vi slå fast: Staby Kirke er et mærkeligt byggeri, for selv om videnskaben kan fastslå, at kor og apsis er ældst og bygget samtidig og sandsynligvis samtidig med skibet, så er der stadig træk, som fortæller om en engelsk stenmester. Den fine perlebort ved fodstenene langs kor og apsis er engelsk eller engelsk påvirket. Den findes også rundt om de to mærkelige kløverbladsvinduer, der med deres placering er skyld i et ulige antal søjler i apsissen i Staby. Modsat alle andre apsisser, der har et lige antal og et østvendt vindue. Staby har to østvendte vinduer, omtalte usædvanlige kløverbladsvinduer og et ulige antal søjler. Vi ved ikke hvornår, men nok ret tidligt. At kor, apsis og skib er bygget samtidig, fik vi bestyrket under restaureringen, idet der ikke er syldsten (grundsten) under kor- og apsisbue inde i kirken, hvad der nok ville have været, hvis der en tid havde stået en mur. At murværket ikke er bygget sammen i de tre bygninger er såre naturligt, idet bygmesteren arbejder med forskellig kvaderstenstykkelse i de tre bygninger. Harmonien sikres i byggeriet ved at have tyndere kvadersten i kor end i skib og ligeså tyndere kvaderstensløb i apsis end i kor.

"RX i SOKNA" Kongen i Sognet?

Hvornår og hvem var denne konge?

I året 1095 blev den unge populære prins kaldt hjem, da tronen var ledig. Da Svend Estridsen havde haft flere "koner", var der mange halvbrødre, der var mulige kongeemner, så er Erik skyndsomt rejst hjem og har sejlet ad en tysk flod eller gennem Gibraltar, og op langs vestkysten, hvor han måske ved Svendsholm havde et støttepunkt og kendte vejen til Viborg, hvor han efter hjemkomsten fik mest tilslutning og blev udråbt til konge. Måske? Eriks kongetid passer ind i dele af bygningsstil og andre sammenhænge omkring Staby Kirke, men da vi ikke fik lov til at grave ud ved denne restaurering, så må vi vente en rum tid, før der findes mulige beviser.

Stadilfontalet har en tekst som dækker teologisk tankegang der fint passer ind i Staby's symbolverden; da den mildner kristelig set i denne visdomsteologi.

Ud fra et kunsthistorisk synspunkt er Stadil-frontalet særdeles interessant på grund af rammens indskrift: "+ QVAM CERNIS FULUO TABULAM SPLENDORE NITENTE(M) PL(US) NITET YSTORIE COGNITIONE SACRE PANDIT ENIM CHR(IST) MYSTERIA QVE SUP(ER) -

AURVM IRRADIANT MVNDIS CORDE NITORE SVO ERGO FIDE MVNDES MENTE(M) SI CERNERE LVCIS GAUDIA DIUINE QVI LEGIS ISTA UELIS", i provst Varmings oversættelse: Mer end ved den gyldne glans, hvormed du ser den stråle, lyser denne tavle ved, hvad kundskab den bringer om den hellige historie. Thi den åbenbarer Christi underfulde historie, som ved sin egen glans overstråler guldet for dem der er rene af hjertet. Derfor du som læser dette, hvis du vil skue idet himmelske lyses glæder, da rens dit sind ved troen".

Når jeg efter opfordring har skrevet mine betragtninger om kirken i Staby, hvor jeg til daglig er kirkesanger på 18. år, så skal jeg ikke forlange, at nogen læser det som videnskab. Imidlertid er der for mig at se, meget der tyder på, at vor kirke er ældre end det, man på højere sted er enedes om: Bygget ca. år 1200! Den af græsk tænkning inspirerede nyplatonisme, som bl.a. Augustin blander op i Kristendommen ligger helt klart til grund for den symboltænkning, som præger arkitekturen inde og ude i Staby Kirkes apsis, og en sådan gammeltestametlig fremturen i vort land er selvfølgelig stoppet af ærkebisperne Asser og Absalon med flere, som har sørget for, at der kun blev eksperimenteret på dette grundlag denne ene gang, altså er kirken ældre end fra 1200. Hvis man ser triumfbuerne i apsis og kor, så er de fire kragsten ens, de to hoveder i korbuen har altid siddet omtrent som nu; måske nok i en lidt smallere triumfbue op til koret, som nogen foreslår. Der mangler her efter omsætning to kvadersten i grå granit under kragstenene. Buen er desværre muret op på halvgotisk vis efter en sammenstyrtning i middelalderen. Hvis man ser det hele for sig, kan disse to triumfbuer kun være skabt på en gang.

De røde jernsandsten fra Fur eller andet sted fra er kun blevet brugt for alvor som byggemateriale i vor kirke ude og inde, altså også et forsøg, som ikke blev brugt andet sted. Knud d. 6. og Valdemar Sejr opholdt sig jo meget i Ribe, men det er jo ikke dem, der byggede Ribe Domkirke. De var jo ikke på rejse til Rom, hvorfra inspirationen helt sikkert er kommet. Selv om nogle af vore 7 gyldne altre er lavet her i landet, så er der ikke megen tvivl om, at mesteren for disse har sin uddannelse fra

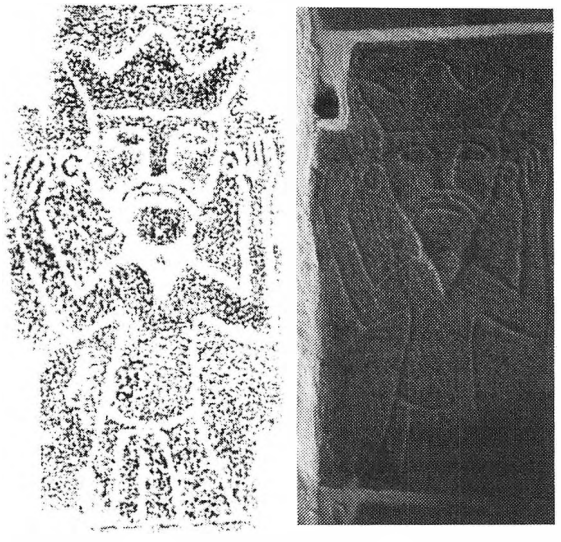

Denne store kvadersten i venstre side af trumfbuen med en kongefigur er uden tvivl donatoren, idet vi fra andre kirker kender denne placering af kirkebyggeren. Her ser vi på gnidebilledet, at hans håndflader vender ind mod ham selv; han står simpelthen med sin gave rakt frem symbolsk mod menigheden, men altså ikke synligt.

Toskanaområdet i Italien. Han må være udlånt/emigreret her til, og han har nok også medbragt et par eksemplarer, som nok kun kan være fragtet på skib. Hvis en pave faktisk har doneret gaver til Danmark,

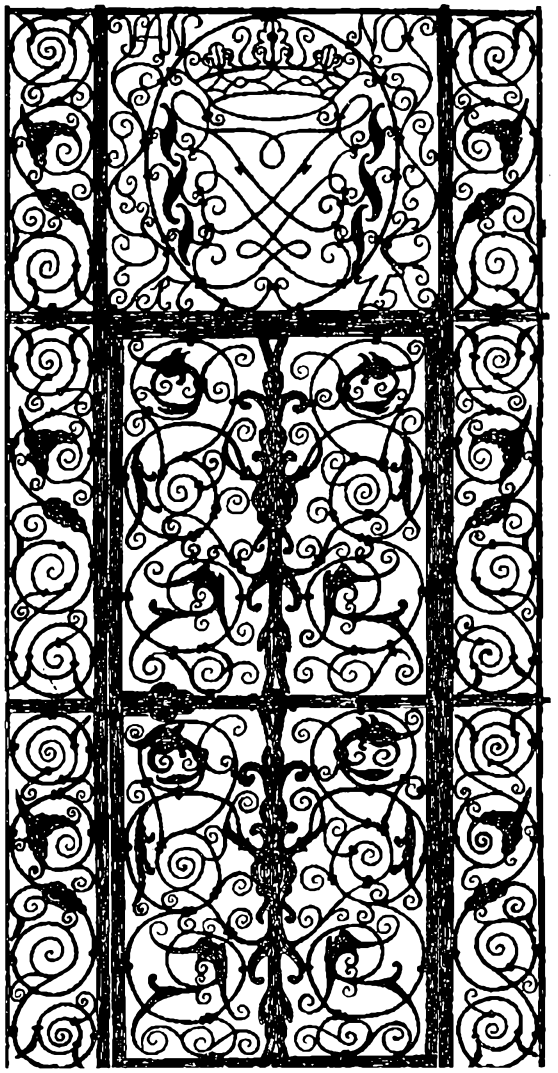

Smedejernsdøren er sikkert fra sslægtens kapel i Roskilde Domkirke. Linde slægten, som senere ejede Pallisbjerg og kirke, satte deres eget monogram i den meget smukke sprinkelværksdør og indrettede våbenhuset mod nord til deres kapel 1725.

så har det ikke været hele kirker, men netop fint uddannede håndværkere og materiale til udsmykning. Alt det ekstraordinære fornemme kunst, som her er omtalt bliver i disse år beskuet af tusinder af turister, som kommer i flok eller i smågrupper. Måske er al den moderne kirkekunst i år ca. 1100 kommet hertil på en gang, altså direkte som sagnet fortæller, og hvis skibene kom fra Italien, så har ingenting skullet udvikle sig op gennem Europa. Lapiz Lasoli kalkmaleri og gyldne altre var fint udviklede kunstarter i Firenze, da Jarl Erik som flygtning opholdt sig i Italien. Var han måske lobyist for sig selv i disse udlændighedsår. Vi ved meget lidt om Erik Ejegod og intet findes om ham i det, vi kender det fra pavens arkiver. Dog må der være noget om, hvad Saxo beretter: "Alt gik vel og kongen var overmåde populær".

Hvis man vil læse videnskabsmændenes tanker om Staby Kirke i sin hele udstrækning, så se litteraturlisten.

Litteraturliste

Alfred Kae: Staby Sogn 1972

Vagn Wåhlin: Årbog 1989. En ny fortolkning af Staby Kirkes ældre bygningshistorie, Egnshistorisk Studiecenter

Otto Norn og Søren Skovgaard Jensen: The House of Wisdom, 1990.

At se det usynlige.

Niels Munk Plum: Kirke og sogn i fortid og nutid.

Jens Aarup Jensen: Staby Kirke

Ulla Haastrup og Robert Egevang: Dansk Kalkmalerier 1987.

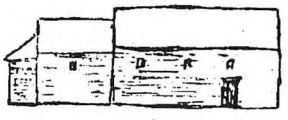

Kirken bygges 1100 til 1200.

Kirken får tårn 1220. (Tag kendes ikke).
Tårnet styrter ca. 1300.
Kirken forlænges.

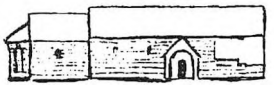

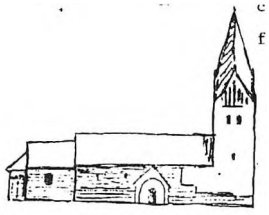

Kirken får nyt 40 m. højt tårn, der ødelægges 1719.

Kapel indrettes i våbenhus. Trappetårn opføres til pulpitur 1725.

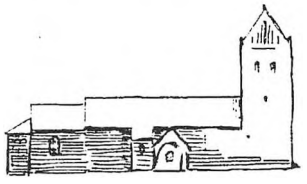

Trappetårn nedtages 1862.

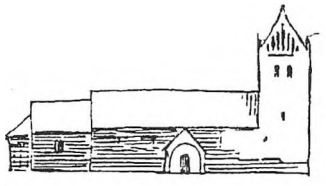

Kirken, som den ser ud 1998.

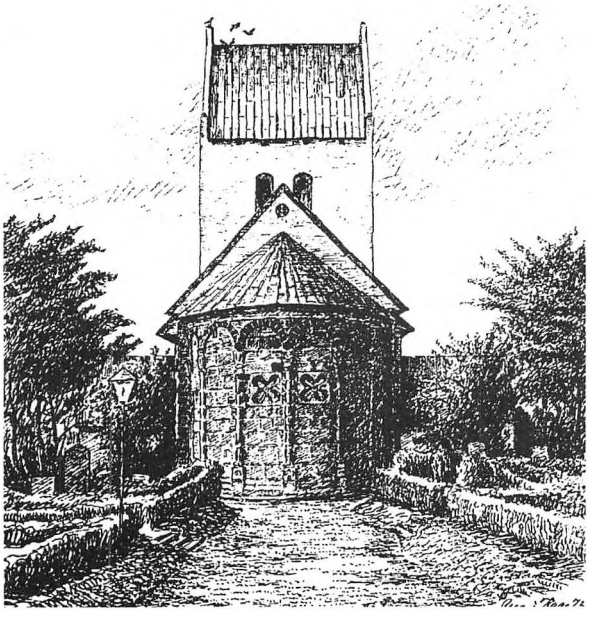

Efterskrift

Sidst i artiklen skriver jeg om fontalen, det gyldne alter fra Stadil, som professor Haastrup mener, kan have været i Staby fra begyndelsen. I Stadil sidder fontalen i Altertavlen, hvad aldrig har været meningen.

Gyldenstjernerne var jo kongens lensmand, og da han efter 1594 havde fuldmagt over egnens kirker, kan han udmærket have flyttet det flotte inventar til Stadil, hvor han udstyrer denne kirke med nyt inventar. Det skulle ikke undre mig, om ikke det tilhørende fra et sæt "gyldne alter" er bagstykket fra Sahl, som i alder er bedømt til omtrent samme alder.

Når man ser korommuringen udefra i Sahl kirke, så er det let at se, at kirkekoret har måttet gøres højere for at kunne rumme klenodiet, sikkert også efter reformationen. Hvis man forestiller sig de to dele bragt sammen i Staby, vil det nok vise sig, at det hele passer, stillet foran apsistriumfbuen, som sikkert ikke inde i kirken er sat om.

Nogle foreslår, at disse gyldne altre er lavet i Ribe, hvor håndværkeren fra Toskana menes at have haft sit værksted, hvad jo er sandsynligt, da Ribe før 1163 jo er landets hovedstad og også vigtigste by, hvad angår sejlads til Sydeuropa.

Om et af de syv gyldne altre er medbragt fra Italien, bliver svært at få dokumenteret, men såvel i Firenze som Verona findes sådanne arbejder, som kunne være udført af samme kunstner.

Med fotografi kan man overføre og sammenbringe disse to gyldne altre til koret i Staby Kirke, hvor de passer fint. Måske. Og så mangler vi at forestille os motiverne i de oprindelige glasmosaikker, som sikkert også blev udført af italienske mestre. Firpasvinduernes lys og deres nuværende symbolske indholdt, udført af Borre i 1948, vil fint kunne ses ved denne forsøgsopstilling.

RU

Sådan så måsske Visdommens Hus ud ved indvielsen for ca. 899 år siden.

Morten Thuesen Stage

Rudolf Uhre

Egnshistorisk Studiecenter har fået en aktuel anledning til nærmere at omtale en for 100 år siden meget kendt redningsmand fra Vedersø, Morten Thuesen Stage, som er omtalt i artiklerne om redningsvæsenet i vores årsskrift i 1991. Farvandsdirektoratet søsætter i de nærmeste år 6 nye redningsbåde rundt i Danmark, og den første i en serie blev af prins Joakim døbt "MORTEN STAGE" d. 4. juli i år og er nu redningsbåd på Læsø.

Morten Stage

Morten Thuesen Stage er født den 25. januar 1831 i Houvig. Han giftede sig i 1857 med Juliane (Julie) Christiansdatter fra "STAGE"-gården (Æ STÅEG") i Vedersø. Han byggede en ny gård på tilhørende jord i Husby, "NYGÅRD", men overtog allerede Opsynsmandsstillingen efter sin svigerfar, Christian Miltersen Stage, 1864 efter at have været redningsmand fra 1858 til 1864.

Morten Thuesen var en meget stor og dygtig mand. Han opførte selv sin gård i Husby, men flyttede dog til STAGE, da svigerfaderen overlod ham stillingen som opsynsmand. Her tog han også efternavnet Stage. Han var opsynsmand til 1908, altså i 44 år, og han var kendt som en lidt hård arbejdsgiver; der skulle være orden i sagerne, såvel i redningsbådhuset som ved strandvagtsudførelsen. Raketstationerne mellem Søndervig og Thorsminde havde Vedersøs redningsbåd som tilkaldestation. I sin 50 årige virke ved redningsvæsenet deltog han 12 gange med redningsbåden og 19 gange med raketapparater i redningen af 285 skibbrudne. Han blev dekoreret med Dannebrogsordenen og fik Fortjenstmedaljen i sølv, samt redningsvæsenet Jubilæumsmedalje. Han dør den 10. januar 1911 næsten 80 år gammel.

Alle i Danmark har hørt om redningsmanden Lars Kruse fra Skagen. Havde Holger Drachmann levet ved Vedersø, havde det nok været vores her omtalte Morten Stage, der havde været den kendte redningsmand, som sammen med de mange særligt udvalgte mandskaber i redningsbådene i en epoke på mere end 100 år i nogen grad beskærmede vore farlige kyster. Indsatsen dengang var beundringsværdig og ofte med livet som indsats. Folkene i nutidens moderne, motordrevne redningsbåde har bedre forhold, men deres indsats skal bestemt ikke forklejnes. Hvert år reddes mange fra havsnød i alle farvande. Prins Joakim brugte ikke champagne ved søsættelsen, men saltvand fra Læsø. Herfra er vi glade for, at man i København har fået øje på en vestjysk

Stage Vederssø Klitvej 61 ca 1910

redningsmand, og vi vil ønske, at navnet "MORTEN STAGE" også får en glorværdig indsats i Kattegatområdet.

Barnebarn Anders Stage død 1947

Årsberetning 1997/98

Efter mange måneder med flytterod, kunne vi i weekenden den 25. oktober 1997 holde officiel åbning af arkivet. Samtidig kunne vi præsentere vores første udstilling: Foto-portrætter af folk fra Ulfborg med ledsagende tekster. Kristen Bro er mesteren bag de dejlige billeder. Fotograf Jørgen Borg havde lavet forstørrelserne. Dette arbejde blev financeret af folkeoplysningens 5 % pulje.

Det blev muligt at udlåne udstillingen i 2 mdr. til Ulfborg Aktiv Center efter at Ulfborg Sparekasse donerede os penge til indramning. En del af billederne kan nu ses på Studiecentret.

I december måned udstillede vi gamle julehæfter på biblioteket. Vi håber mindst en gang om året at kunne lave sådanne små udstillinger. I september 1998 bliver emnet gammelt legetøj.

På Rudolf Uhres initiativ blev hans artikler fra årsskriftet om Husby Klitplantage lavet til et særtryk - en bog på 110 sider. Økonomisk opbakning fra: Husby Sogneforening, Vester Husby Grundejerforening og Turistforeningen gjorde det muligt at få lavet 200 ex., hvoraf der kun er ganske få tilbage.

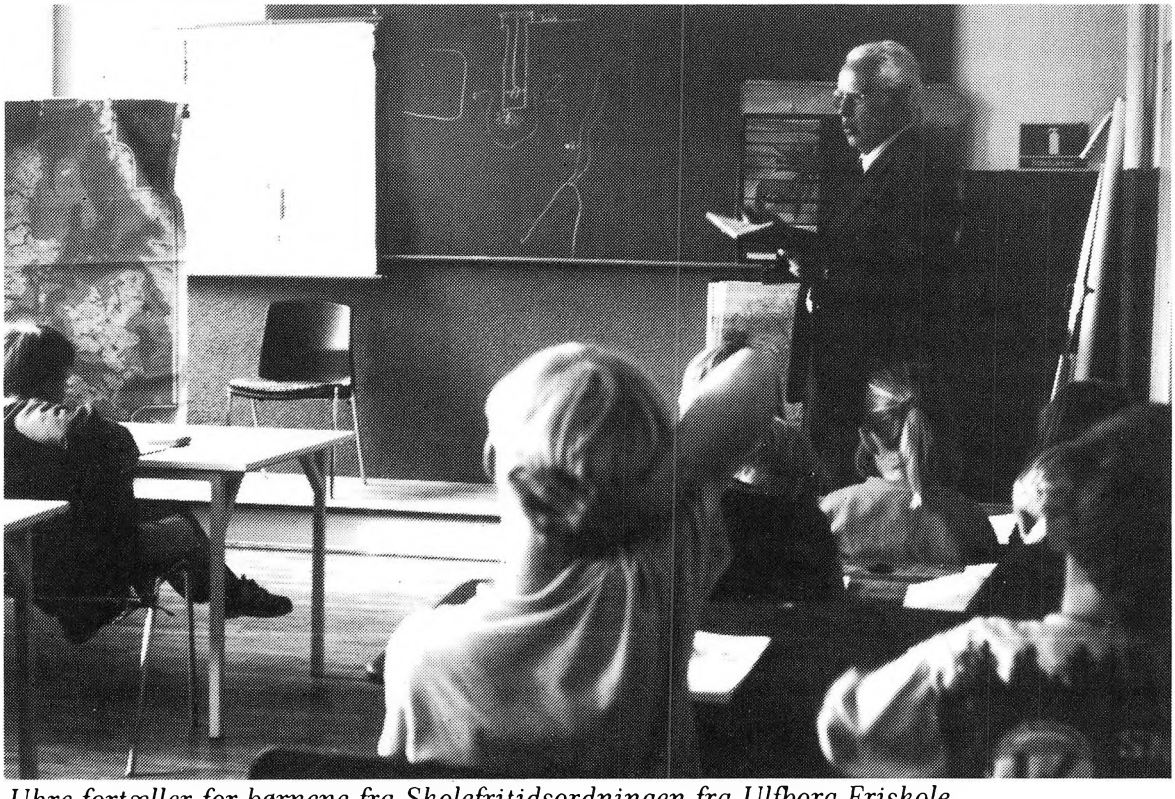

Uhre fortæller for børnene fra Skolefritidsordningen fra Ulfborg Friskole.

Ulfborg Apotek har i anledning af deres 125 års jubilæum lavet et hæfte med John Smidts artikel om apoteket fra årsskriftet 97. Hæftet var ikke i handelen.

Den 6.11.97 havde vi besøg af skolefritidsordningen fra Ulfborg Friskole. Uhre fortalte for børnene, og Jobcentret var madmor. 1. klasse fra Staby Skole har ligeledes været på besøg. De blev af Uhre undervist i "Den gamle skole ". Et klasseværelse på Jobcentret var indrettet til formålet. Vi håber meget at kunne forsætte med sådanne aktiviteter med og for skolebørn fra hele kommunen, at de kan få lov til at træde ind i historien - lære egnens og landets historie at kende. Selv husker jeg endnu levende de historier, Rudolf Uhre fortalte i Staby Skole, og det selvom det er over 25 år siden, jeg forlod skolen.

Lørdag den 17. januar havde vi 20 besøgende fra Lem. En gruppe mennesker som havde intentioner om at starte et arkiv, og derfor ønskede at se, hvordan vi havde indrettet os.

Et Ud på Tur arrangement den 25. maj var meget velbesøgt. Emnet var en byvandring i Ulfborg Kirkeby og et besøg på Studiecentret. Kristen Bro var guide på byvandringen. Vi havde desværre ikke stole nok, så trapper og andet forhåndenværende blev taget i brug, da den medbragte kaffe skulle nydes af de ca. 50 fremmødte.

Den 10. august havde vi aften åbent. Det var et forsøg på at få kontakt med frivillige medarbejdere, da der ligger mange opgaver som er ugjorte, desværre var fremmødet meget beskedent. Bortset fra dette nødråb har året 97/98 været et positivt år. Forenin-

gen har pt.119 medlemmer, et antal som har ligget ret stabilt i de senere år. Medlemsskaren er selvfølgelig fundamentet for årsskriftet, men i år vil vi med en øget markedsføring forsøge at få et større salg, derfor er oplaget øget og layoutet ændret. Vi håber det falder i læsernes smag.

Til slut skal det nævnes, at vi har fået 3 nye i bestyrelsen, idet fhv. kulturudvalgsformand Jens Ebbensgaard er afløst af den nuværende kulturudvalgsformand Henning Hansen. Forvaltningschef Kjeld Bertelsen er afløst af den nye forvaltningchef Mariane Gregersen, og endelig er Rudolf Uhre afløst af Johanne Marie Stender, som har overtaget posten som redaktør af årsskriftet. Tak til de afgåede og velkommen til de nye bestyrelsesmedlemmer.

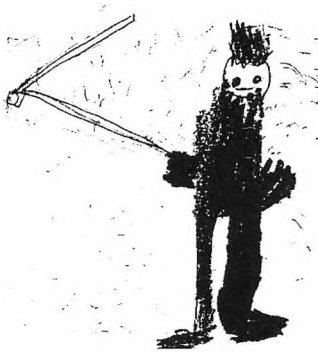

Han tærsker med en plejl.

Ulfborg den 18. august 1998
Birgith Sørensen
Formand

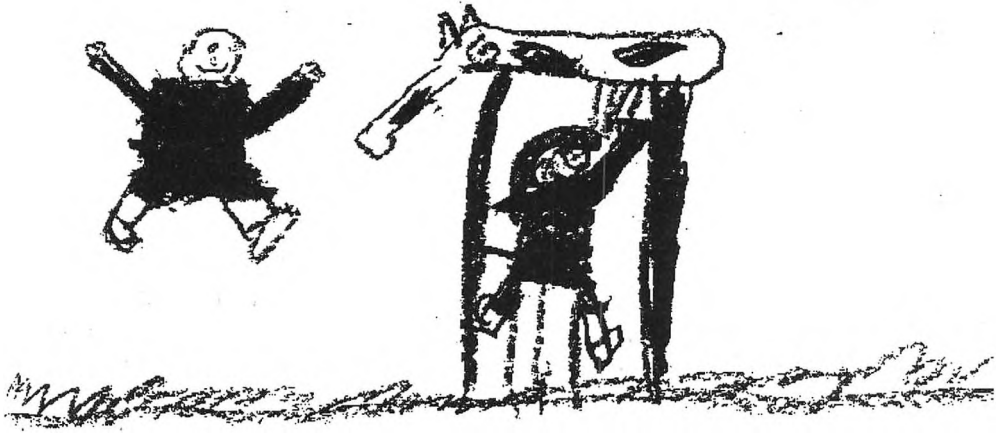

Køerne bliver malket 3 gange om dagen.

Tak

for indleverede arkivalier og museumsgenstande:

Martin Kirk, Staby
Lokalsamlingen i Skagen
Alsønderup Sogns lokalhistoriske forening
Ester Østergaard, Ulfborg
Preben Pedersen, Ulfborg
Kim Haslund, Madum
Valdemar Høgsberg Kristensen, Ulfborg
Bente Engelbrecht, Ulfborg
Eskild M. Nielsen, Ulfborg
Lem Lokalarkiv
Kaj Larsen, Staby
Karen Thorup, Ulfborg
Svend Andersen, Staby
Arne Poulsen, Husby
Rudolf Uhre, Staby
Sudan Genbrug, Ulfborg
Jens Chr. Jensen, Gredstedbro
Anna Noe, Ulfborg
Annette Lillevang, Ulfborg
Edna & Kristian Sørensen, Holstebro
Helen Jørgensen, Vemb
Stinne Koldby, Stadil
Henning Mose, Harlev
Einar Nielsen, Holstebro
Lokalhistorisk Arkiv, Egtved
Verner Lauridsen, Ulfborg
Knud-Anton Hansen, Staby
Bent Lillevang, Ulfborg
Niels Emmertsen, Risskov
Ove Hansen, Vemb

og for økonomisk støtte:

Husby Grundejerforening
Ringkjøbing Landbobank
Bojsens Mindefond
Carlsen-Langes Legatstiftelse
Ulfborg Sparekasse
Unibank

Regnskab

Indtægter	1997/98	1996/97
Medlemskontingenter	8.835,00	8.725,00
Årsskrifter	1.425,00	210,00
Salg "Husby Klitplantage 140 år"	18.080,00	
Tilskud "Husby Klitplantage 140 år"	7.000,00	
Andre salgsindtægter	377,00	
Renter	2.819,34	6.536,43
Gaver	2.525,00	4.525,00
Kommunalt tilskud	10.000,00	10.000,00
Konto Maler MAdsen		7.728,16
Kopier		382,00
I alt indtægter	51.061,34	38.106,59

Udgifter		
Årsskrift	12.586,21	12.616,44
"Husby Klitplantage i 140 år"	13.913,30	
Kontormaskiner m.v.	14.741,33	
EDB-drift	1.246,25	
Medlemsskaber	1.386,00	1.300,00
Kontorartikler	1.666,34	2.522,50
Møder, telefon m.m.	2.562,97	1.160,10
Diverse materialer	3.190,50	3.339,07
Indbinding af bøger		5.485,50
Annoncer	590,03	229,13
Foto m.v.	582,25	481,75
I alt udgifter	52.465,18	27.134,49

Status	
Formue pr. 1. oktober 1997	99.374,26
Årets underskud	1.403,84
Formue pr. 30. september 1998	97.970,42

Jens Ebbensgaard
Kasserer

Indholdsfortegnelse

5 *Johanne Marie Stender*
Min kære Lise....
Mads Bækby Sørensens erindringer fra Husby Klit

28 *Kaj Larsen*
Egen fra Kloster

31 *Kaj Munk*
Knaldperle

32 *Kristen Bro*
Ester Arbjergs erindringer

44 *Steffen Steffensen*
Kvalifikationer

45 *Ole Ravn*
Landmand og Bager

48 *Rudolf Uhre*
Visdommens Hus

72 *Rudolf Uhre*
Morten Thuesen Stage

74 *Birgith Sørensen*
Formandens beretning

77 Tak

78 *Jens Ebbensgaard*
Regnskab